1981|4

Társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer

Kisiskolák jövője

Veszélyeztetett helyzetben

Nyílt levél

Az elemi oktatás helyzete a reformkori Nógrádban

Kulin Ferenc tévéjátéka

Jobbágy Károly hatvanéves

PALÓCFÖLD

„Végeredményben tehát az iskola munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát gyökeresen át kell alakítani. Nagy távlatokban a közoktatási rendszer csakis akkor lehet összhangban a gazdasági-társadalmi fejlődés követelményeivel, ha olyan munkaerőt képez, amely rendelkezik az önálló ismeretszerzés képességével és készségével, könnyen és gyorsan sajátítja el az új ismereteket. A gazdasági-technikai és tudományos változások most azt az igényt támasztják az iskolával szemben, hogy a specializált szakmai képzés helyett a széles körű általános műveltség és a konvertálható szakmai ismeret kifejlesztésére törekedjék".

(Gazsó Ferenc: A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években)

„Aprófalvas megye Nógrád, társa ebben Borsodnak, Baranyának, Zalának, s ez nem kevés gonddal-bajjal jár: a településfejlesztés legnehezebb útján kell végigmenni. A megye két városában a lakosság 28 százaléka él mindössze, a városi tanácsokkal együtt 56 közigazgatási egység fogja össze a százharminc települést. Mintegy száz falu községi közös tanácshoz tartozik.

Az integráció nem hagyta érintetlenül az iskolahálózatot sem: csak az elmúlt öt esztendőben huszonhárom kisiskola szűnt meg. Az ok: tíz alá csökkent a tanulók száma, ezért, ha tartós a folyamat, nem lehet csoportot indítani".

(G. Kiss Magdolna: Van-e jövőjük?)

„— Mi kényszeríthet bennünket a sokszor eleve kilátástalannak ítélt, kudarcra kárhoztatott döntésekre?

— Világos, hogy az egyén környezete, az objektív körülmények nemritkán játszanak jelentős, meghatározó szerepet. Viszont gyakoribb, hogy nem a környezetnek, hanem saját magunknak, szemlélelünknek, életfelfogásunknak az áldozataivá leszünk! Túlfeszítjük élettempónkat, vágyaink és lehetőségeink távol járnak egymástól, vagy éppen irreálisan mérjük fel képességeinket, s így erőnket, tudásunkat meghaladó munkákat vállalunk el. A harmonikus fejlődés elengedhetetlen tartozéka a kiegyensúlyozott életmód, a családi háttér, a munka öröme..."

(Tanka László: Veszélyeztetett helyzetben)

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Május 29-én Salgótarjánban került sor az ünnepi könyvhét megyei eseménysorozatát megnyitó ünnepségre, melyen Végh Miklós, lapunk főszerkesztője köszöntötte a megjelenteket. Ezt követően a Tanácsköztársaság téren felállított könyvsátraknál Janikovszky Éva és (a Fekete korall című antológiában szereplő) Szepesi József találkozott olvasóival.

*

Szerkesztőségünk az elmúlt hónapok során ismét több sikeres ankéton találkozott a Palócföld iránt érdeklődő olvasókkal. Hagy jegyezzük ide most a két legemlékezetesebbet: a Palotáson június 8-án és a továbbképzési kabinet szervezésében július 1-én Salgótarjánban létrejött tartalmas eszmecseréket. (Előzőn M. Szabó Gyula, Kelemen Gábor, utóbbin Laczkó Pál vett részt. A beszélgetést mindkét alkalommal Végh Miklós főszerkesztő vezette.)

*

A Palócföld vendégeként Salgótarjánba látogatott a testvéri Kemerovo megyéből érkezett Jevszej Cejtlin kritikus, irodalomtörténész, a szovjet írók szövetségének tagja. Nógrád kultúrtörténeti és műemléki nevezetességeinek megtekintése után baráti esten cseréltünk gondolatokat a két megye irodalmi kapcsolatainak továbbfejlesztési lehetőségeiről.

Schneider Miklós (1932-1981)

Levéltárosként ismertük meg őt, a Nógrád megyei Levéltár igazgatójaként. Aztán egy évtizeden át fűzött egymáshoz az a szorosabb kötelék, hogy mint a folyóirat szerkesztőségének tagja, a Hagyomány rovatot istápolta. Tudományos munkához szokott felelősséggel. Sok más rangos elfoglaltsága mellett vállalta ezt a munkát, hiszen szinte a semmiből kellett annak idején megteremtenie mindazt (épületet, személyi állományt, eszköztárat stb.), ami által elhivatottsága és a bizalom szövetsége közhasznú eredményeket szülhet. Ügyének oly kivételes organizátora volt, hogy itthon már tetőt láthatott megálmodott várán, s tudományos munkásságának érdemeit országos fórumokon jutalmazták elismeréssel.

A szónak nemes értelmében vett nyugtalanító ember volt: mert, bár a múltat kutatta, többszörös jogot formált arra, hogy pontosak legyünk jelenünk és jövőnk megítélésében. Mindennapi javunkat szolgálta áttekintően megalapozott kétkedéseivel, értékigazító megfontolásaival, csöndes mosolyba keretezett, józanító iróniájával.

Egy éve sincs tán, hogy kivált szerkesztőségünkből, mondván, az emberi élet végességét érezve, kifejezetten szakmai ambícióinak kíván eleget tenni, de megmarad továbbra is őrző társunknak.

A sors erősebb volt életerejénél, s már nem léphette végig kétségkívül emelkedő ívű pályájának lépcsőfokait.

Emlékét őrizve búcsúzunk tragikus hirtelenséggel eltávozott munkatársunktól, barátunktól,

a Palócföld szerkesztősége

1981|4

TARTALOM

3 Gazsó Ferenc: A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években.

6 G. Kiss Magdolna: Van-e jövőjük?

8 Regös Molnár Pál: Kiaknázás lóhalálában

8 Pálos Éva: Nyílt levél

12 Tanka László: Veszélyeztetett helyzetben

13 Kulin Ferenc: A békíthetetlen

20 Jobbágy Károly hatvanéves

20 Jobbágy Károly: Mitől búcsú a „Szentendrei búcsú"?

23 Praznovszky Mihály: Az elemi iskolai oktatás helyzete a reformkori Nógrádban

24 Kolta Magdolna: Lírai értékproblémák a XIX. század közepén

27 Kultúra és társadalmi fejlődés (Szalánczay György)

28 Az 1970-es évtized a magyar történelemben (Kerékgyártó T. István.)

28 Kunszabó Ferenc: Makacs maradandóság (Adamik Mária)

29 Berkovits György: Terepszemle (Körmendi Lajos)

30 Miklós Pál: Feledy Gyula kiállításán

30 Czinke Ferenc: Csohány Kálmán kiállításán

*

A borítókon és a 30. oldalon Csohány Kálmán munkái
(Fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952
ISSN 0555–8867
81.22764 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években

Amikor feladatomnak tekintem, hogy a társadalmi változások és a közoktatási rendszer összefüggéseinek néhány mozzanatát vázoljam, e témakör időszerűségét kétségkívül növeli az a körülmény, hogy hazánkban napirenden szerepel a közoktatás átfogó fejlesztési tervének, távlati stratégiájának kidolgozása. Ám a közoktatás távlati fejlesztési koncepcióját lehetetlen kidolgozni és megalapozni a társadalmi, gazdasági változások fő tendenciáinak behatóbb ismerete és az e folyamatokból adódó közoktatáspolitikai-pedagógiai konzekvenciák világos átlátása nélkül.

Hiszen az iskola a társadalmi, gazdasági viszonyok által meghatározott intézmény. A pedagógiai folyamat eredményeit és kimenetelét nem egyszerűen az iskola belső világának történései szabják meg. Valójában az iskolarendszer optimális társadalmi működésének nélkülözhetetlen feltétele az is, hogy az iskola funkció- és feladatrendszerét a társadalmi változásokból fakadó igények gondos mérlegelésével fogalmazzuk meg. Ez látszólag triviális igény. Ám közoktatási rendszerünk fejlesztésének számos elhibázott mozzanata éppen azzal függött össze, hogy a fejlesztési feladatok kijelölésekor és a követendő képzési célok meghatározásakor nem mérlegeltük kellőképpen, illetve tévesen mértük be a társadalmi-gazdasági folyamatok pedagógiai hatásait és következményeit, az iskola társadalmi funkcióit.

A gazdasági változások hatásai és következményei

Gyakorta emlegetjük, hogy a 80-as évek korszakváltást jelentenek a gazdaság fejlesztésében. Mindezt a közoktatásban is közhelyszerűen emlegetik. Jórészt megválaszolatlan azonban az a kérdés, hogy a magyar gazdaság fejlődésében a következő évtizedben várható és máris kimutatható változások milyen kihívást jelentenek az iskolarendszer számára, s miként érintik a közoktatás munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát.

Nyilvánvaló, hogy a gazdasági korszakváltás, aminek szükségességét a közgazdaságtudomány legkiválóbb hazai képviselői oly' meggyőzően ecsetelik, a legszorosabban összefügg nemcsak a technikai innovációs folyamatokkal, a termékstruktúra módosulásával stb, hanem egy olyan faktorral is, amit *emberi tényezőnek* szoktak nevezni, s amelyről az az általános elfogadott vélemény, hogy jelentősége a gazdasági folyamatokban egyértelműen növekedni fog. A közgazdászok már a hatvanas években megalapozták azt a tézist, hogy korunkban a munkaerő fejlesztése a leggazdaságosabb beruházás, mert az „emberi tőke" minősége a gazdaság dinamizmusának, a gazdasági versenyben való helytállásnak rendkívül erőteljes befolyásoló faktora. Ismeretes, hogy a világháborút követő ún. helyreállítási periódusokban azok az országok tudtak élre törni, ahol a munkaerő potenciális képzettsége (általános és szakmai műveltsége) fölülmúlta a technikai fejlettség adott színvonalát.

Ha ez így volt az elmúlt évtizedekben, méginkább ez várható a következő időszakban, amikor egy ország helytállása a világgazdaság színterén, a világpiacon attól függ, hogy milyen gyorsan képes reagálni a változó piaci igényekre és szükségletekre, tehát mennyire képes megújítani a gazdaságát a maga teljességében és az egyes területeken. Ez szorosan összefügg az emberek, vagy ahogyan a közgazdászok mondják, a „munkaerő" képzettségének a színvonalával, az innovációs készséggel.

Ezt mi még azért nem érzékeljük erőteljesebben, mert nálunk a gazdaság extenzív fejlesztése főként csak abban az értelemben fejeződött be, hogy kimerültek az extenzív fejlesztés munkaerő-tartalékai. Valójában a gazdaság működésében, a hatékonysági mutatókban az intenzív fejlődés még csak nyomokban fedezhető fel, tehát a maga teljeskörű kibontakozása még az előttünk levő periódus fejleménye. És ezzel függ össze, hogy tulajdonképpen maga a közoktatási rendszer is teljesen hagyományos módon reagál a gazdasági- technikai szükségletekre. Ez a mód a maga teljességében és az egyes intézménytípusok szintjén egyaránt ellentétes a gazdaság fejlődésének szükségleteivel, főként a távlatokat tekintve, de már a jelen körülmények között is.

Magyarországon megkülönböztetett figyelmet fordított az oktatásfejlesztés az elmúlt évtizedekben is arra, hogy megfelelő számú munkaerőt bocsásson a gazdaság rendelkezésére.

Lényegében az egész közoktatási rendszert a munkaerőszükségletnek, mégpedig a közvetlen munkaerőszükségletnek rendeltük alá, és ezért az oktatási rendszer szerkezetét és a képzés struktúráját úgy alakítottuk, hogy egy generáció 60 százaléka konkrét szakmai-munkaköri kiképzésben részesülhessen. A középfokú oktatásban pedig a tanulók 80 százaléka szakiskolában tanul tovább. Itt tehát nem arról van szó, hogy figyelmen kívül hagytuk a gazdaság szükségleteit és túlságosan a személyiség sokoldalú fejlődésének igényeivel foglalkoztunk. A gazdaság szükségleteit nagyon is bekalkuláltuk. Csakhogy a pillanatnyi gazdasági szükségleteket, nem pedig a távlatosokat. Ezért egy olyan fajta szakmai képzés fejlődött ki, amely az iskolarendszer egészét túlságosan egyenesvonalúan alávetette a pillanatnyi munkaerőszükségletnek.

A társadalom meghatározott mennyiségű szakmunkás, mérnök, orvos és más szakember kibocsátását kérte az iskolától, pontosabban azt, hogy a tervezett munkaerőszükségletet a maga teljességében bocsássa a társadalom rendelkezésére. Az iskola ennek igyekezett is eleget tenni. Miközben erre törekedett, permanens zavarok keletkeztek az iskolarendszer munkamegosztásra felkészítő funkciójának gyakorlati realizálásában. Mégpedig azért, mert a közoktatási rendszer nem olyan alrendszere a társadalomnak, amely a konkrét munkaköri képzés szintjén maximálisan összhangba hozható lenne a gazdasági, társadalmi igényekkel és szükségletekkel.

Miközben megterveztük, hogy az oktatásnak mennyi szakmunkást, felsőfokú szakembert kell kibocsátania — a munkaerőtervezők szerint — jelentős mennyiségű túlképzés keletkezett, főként a szakmunkásszükséglet területén, de bizonyos felsőoktatási területeken is. Tény, hogy az iskolai kibocsájtás szerkezete és a gazdaság munkaerőszükséglete nincsen teljesen szinkronban. Az iskolából szakmunkásként kilépő fiatalok egy része jelenleg betanított munkásként tud csak elhelyezkedni. Az is tény, hogy bizonyos diplomás foglalkozásoknál — ilyen például elsősorban a műszaki értelmiség — szintén mutatkozik bizonyos mennyiségi túlképzés. A harminc éven aluli műszaki diplomások mintegy 15 százaléka nem a diplomájának megfelelő munkaterületen dolgozik. E zavarok és diszfunkciók azonban nem véletlenül álltak elő, hanem szükségszerű kísérő jelenségei annak a felfogásnak, mely szerint a közoktatási rendszer akkor reagál megfelelően a társadalmi-gazdasági igényekre és szükségletekre, ha pontosan olyan képzettségű és felkészültségű munkaerőt bocsájt ki, mint amire a társadalomnak egy adott pillanatban szüksége van. Ez az út nem járható. Egyrészt visszafogja a munkaerő fejlesztését, másrészt pedig a konkrét és nem konvertálható szakismeretekkel rendelkező munkaerőt rendkívül súlyos és egyre növekvő elhelyezkedési nehézségek elé állítja. Ez utóbbit méginkább hangsúlyoznám, mert ez ma még nem annyira szembetűnő. Teljesen nyilvánvaló azonban, hogy a 80-as években az ilyenfajta strukturális problémák — tehát az, hogy az emberek nem a képzettségüknek megfelelő területen dolgoznak — a mai képzési rendszer változatlan működése esetén kiélezettebben jelentkezhetnek.

A változás szükséglete ma már általánosan elfogadott. A kérdés az, hogy mit kell most tenni, és a jövőben a közoktatási rendszer miként reagáljon a gazdasági-társadalmi szükségletekre. Mindenekelőtt a szakképzés funkció- és feladatrendszerének újragondolása tűnik szükségesnek. Ennek végső konklúziója az lehet, hogy a szűk munkaköri képzés helyett át kell térni a közoktatási rendszerben a gazdaság távlatosabb szükségleteinek megfelelő, konvertálható tudás kifejlesztésére irányuló képzésre. Ez azt jelenti, hogy a szűk munkaköri képzést, amely a munkamegosztás egy valamely egészen szűken specializált területére képezi ki az embereket, egyre inkább a vállalatok, termelő üzemek és intézmények tevékenységi körébe kell utalni. Ugyanakkor a közoktatási rendszert képessé és alkalmassá kell tenni arra, hogy a felnövekvő generációk olyan általános és szakmai műveltséget szerezzenek, amelynek birtokában gyorsan és könnyen tudnak igazodni a technikai fejlődés változó igényeihez, tehát el tudnak sajátítani új szakmai fogásokat, ismereteket — legyenek azok elméleti vagy gyakorlati jellegűek.

Ma egyértelműen az tapasztalható, hogy a magyar munkaerő az effajta átállásra, a megszerzett ismeretek megváltozott körülmények közötti alkalmazására kevéssé kondícionált. Részben ezzel függ össze, hogy az elmúlt tíz évben hazánkban lezajlott technikai innováció nem mindig hozta meg a kívánt eredményt. Más példára is utalhatok, nevezetesen a szakmunkások továbbképzésének és átképzésének tapasztalataira. Évente tízezreket részesítenek ilyenfajta átképzésben és kiképzésben. Ennek a hatékonysága azonban igen mérsékelt, mert az átképzésre kerülő emberek általános és szakmai intelligenciája olyan színvonalú, hogy jó részük az új ismeretek elsajátításához szükséges elemi intellektuális képességeket és készségeket sem birtokolja.

Még egy adalékot mondanék. Közismert, hogy a gimnáziumot az elmúlt tizenöt esztendőben számtalan bírálat érte azért, hogy az olyan egyfunkciójú iskola, amely csak a felsőfokú továbbtanulásra képes felkészíteni az ifjúságot, de aki nem jut be egyetemre és főiskolára, annak az elhelyezkedésével, munkábaállásával nagy problémák adódnak, mert az ilyen munkaerőt csak segédmunkásként vagy egyszerű irodai segéderőként tudja a társadalom alkalmazni. Kiderült, hogy a gimnáziumban megszerezhető ismeret igen jól konvertálható. Minden olyan területen, ahol az innováció előrehaladt, ahol nem egy hagyományos XIX. századi szakmunkát kell ellátni, ahol szükség van általánosabb emberi képességekre és készségekre, ott a gimnáziumból kikerülő fiatalok határozott előnyt élveznek még a szakközépiskolát végzettekkel szemben is. Ez azzal függ össze, hogy ezek a fiatalok olyan általános műveltséggel rendelkeznek, melynek birtokában másoknál könnyebben, gyorsabban, hatékonyabban és gazdaságosabban képesek elsajátítani olyan ismereteket, amelyekre ma a gazdaság számos szintjén szükség van.

Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a gimnázium hibátlan iskolatípus, mert itt is vannak problémák, de azt mindenképpen, hogy ma már a munkavégzés, tehát a gazdasági tevékenység szempontjából is növekvő szerepe és jelentősége van az általános műveltségnek. Ezért a közoktatási rendszer elsőrendű feladata, hogy korszerű általános műveltséget adjon az ifjúságnak.

E területen nagy hiányok mutatkoznak. Tény az, hogy miközben az általános iskolát elvégzők statisztikája folyamatosan javult az elmúlt tizenöt évben, a gyermekek tudása tulajdonképpen nem változott számottevően. Ma is az a helyzet, hogy egy-egy korosztály körülbelül 16 százaléka nem tudja nyolc év alatt elvégezni az általános iskolát és igen sokan csupán a minimális szinten teljesítik az iskola követelményeit. Számos tanuló úgy lép ki az iskolarendszerből, hogy nem tud rendesen írni-olvasni, hogy egy egyszerű szöveg puszta megértése is majdnem megoldhatatlan feladatot jelent számára. Nem az tehát a cél, hogy minél több fiatal papírt kapjon az iskola formális elvégzéséről. Az általános iskola feladata az, hogy olyan általános műveltséggel, készség- és képességszinttel bocsássa ki az ifjúságot, hogy akadálytalanul be tudjanak kapcsolódni a középfokú oktatásba. Ma ez nincs kellőképpen biztosítva, hiszen például a szakmunkásképző iskolából a gyerekek mintegy húsz százaléka lemorzsolódik, túlnyomóan azért, mert nem tudnak megfelelni az ottani, erősen limitált tanulmányi követelményeknek sem. Ez az tehát, amivel elégedetleneknek kell lennünk, és ezért ha az iskolarendszer feladatairól beszélünk a 80-as években, akkor az alapfeladatot a felnövekvő generációk általános műveltségének, képességeinek és készségének nagyarányú fejlesztésében kell megjelölni. Számításba kell venni, hogy az iskolából ma kilépő fiatalok évtizedekig aktív életkorúak lesznek, tehát termelőmunkát végeznek. Most az prognosztizálható Magyarországon, hogy ez alatt a negyven esztendő alatt egy embernek átlagosan háromszor-négyszer foglalkozást kell változtatnia. Ez tömegméretű, minden embert érintő folyamat lesz.

Ebből az következik, hogy ezen feladatoknak a ma fölnövekvő generációk csakis akkor felelhetnek meg, ha a mostaninál sokkal magasabb általános és szakirányú ismereteket birtokalnak. Ezért a szakképzési funkciót is át kell alakítani. A szakképző iskolák valamennyi szintjén nagyobb hangsúlyt kell helyezni az általános művelésre. A jövő szempontjából elfogadhatatlan egy olyan szakmai iskola, amely közvetít ugyan közműveltségi anyagot is, de hogy azt milyen szinten és hogyan sajátítják el a fiatalok, azt tulajdonképpen másod- vagy harmadrendű szempontként kezeli.

Végeredményben tehát az iskola munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát gyökeresen át kell alakítani. Nagy távlatokban a közoktatási rendszer csakis akkor lehet összhangban a gazdasági-társadalmi fejlődés követelményeivel, ha olyan munkaerőt képez, amely rendelkezik az önálló ismeretszerzés képességével és készségével, könnyen és gyorsan sajátítja el az új ismereteket. A gazdasági-technikai és tudományos változások most azt az igényt támasztják az iskolával szemben, hogy a specializált szakmai képzés helyett a széleskörű általános műveltség és a konvertálható szakmai ismeret kifejlesztésére törekedjék.

Ez lehet az a távlati cél, amelyhez a közoktatás fejlesztésének máris igazodnia kellene. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a képzés jelenlegi rendszere nem alakítható át máról holnapra. Károkat okoz az olyan igyekezet, amely a képzési célok fenti értelmű átalakítását néhány éven belül akarná elvégezni. Hátrányok származnának ugyanakkor abból is, ha közoktatásunkat a ma lehetséges lépésekkel sem vinnénk a távlatosabb célok felé. Mert minél tovább haladunk a mai vágányon, annál több lesz az ebből eredő kár, s annál nehezebb az átállás.

A társadalmi szerkezetben zajló folyamatok és a közoktatás

A magyar társadalom szerkezetében két tendencia bontakozott ki az elmúlt évtizedben. Az egyik tendenciát úgy jellemezhetnénk, hogy a társadalmi osztályok és rétegek közelebb kerültek egymáshoz, tehát egy homogenizálódási folyamat zajlott le a társadalomban. Ez volt az uralkodó tendencia. Mindez elsősorban az osztályjellegű különbségek további leépülésében, továbbá a rétegeket elválasztó jövedelmi különbségek csökkenésében nyilvánult meg. E változások érintették a társadalom művelődési tagoltságát is. E terület leginkább pozitív fejleménye az ún. alsóbb rétegek iskolázottságának igen igen jelentős emelkedése, ami az iskoláztatás nagymértékű kiterjesztésének következménye.

A népesség iskolázottsági szintjének ugrásszerű növekedése azonban nem fonódott egybe a tényleges kulturális különbségek hasonló mérvű csökkenésével, a továbbtanulási-szakmaszerzési esélyegyenlőtlenségek erőteljes leépülésével. Ez részben azzal függ össze, hogy a társadalmi osztályokat és rétegeket korábban szakadékszerű kulturális különbségek választották el egymástól, s e különbségeket csak hosszabb történeti periódus alatt lehetséges jelentősen csökkenteni. Másrészt szerepet játszik az is, hogy az iskolarendszer nem tudja kellőképpen gátolni a kulturális egyenlőtlenségek merev leképeződését és újratermelődését a felnövekvő nemzedékek körében. Mindez azt eredményezte, hogy a művelődési viszonyok változásai nem kerültek szinkronba a társadalmi homogenizálódás más területeken megfigyelhető folyamataival.

Természetesen az imént említett homogenizációs tendencia általában sem vált kizárólagossá az elmúlt évtizedben. Valójában a magyar társadalomban megfigyelhető bizonyos olyan differenciálódás is, amely halmozottan hátrányos helyzeteket eredményez. Ez természetesen nem új jelenség társadalmunkban. Fejlettségünk mai színvonalán azonban a hátrányok halmozódása új problémákat vet fel. Arról van szó, hogy a társadalom általános fölemelkedésével bizonyos csoportok nem tudtak lépést tartani, s mind anyagi, mind kulturális tekintetben, mind élet-

módjukban jelentősen lemaradtak a zömtől. Halmozottan hátrányos helyzetűnek azokat a csoportokat tekintjük, amelyek nem juthatnak hozzá azokhoz az anyagi és szellemi javakhoz, amelyeket a társadalmi átlag elérhet.

A felnövekvő generációkat kiváltképp negatívan érinti a halmozottan hátrányos helyzet, mert mérhetetlenül megnehezíti számukra, hogy a családi-társadalmi környezetük színvolát meghaladó iskolázottságra és szakképzettségre tegyenek szert. E gyermekek igen gyakran nem fejezik be az általános iskolát sem, illetve — ha el is végzik azt — nem tudnak bekapcsolódni semmifajta szakmát adó képzésbe.

Iskolarendszerünk társadalmi funkcionálásának egyik legnagyobb feszültsége, hogy a lehetségesnél és elvárhatónál jóval kevesebb segítséget tud nyújtani azoknak, akiknél a képességek fejlődésében, az iskola által közvetített ismeretek és értékek elsajátításában halmozott hátrányok mutatkoznak. A normálistól eltérő, késleltetetten fejlődő fiatalok különböző csoportjairól van szó, elsősorban azokról, akiknek hátrányai és késleltetett fejlődése alapjában nem fiziológiai defektusokkal, hanem szociális-környezeti okokkal függ össze. Feltehető, hogy e gyermekek adottságai semmiben nem különböznek a normálisan fejlődőkétől, hiányoznak azonban a megfelelő feltételek ahhoz, hogy a szunnyadó-sorvadó képességek felszínre kerüljenek és ösztönzést kapjanak.

Ennek leginkább szembetűnő és nyugtalanító következménye, hogy a normálisan képezhető, de az átlagosnál lassabban fejlődők — egy-egy korosztály mintegy 18—20 százaléka, évente mintegy 25—30 ezer gyermek — nem fejezi be nyolc év alatt az általános iskolát, illetve nem tesz szert azokra a minimális ismeretekre és képességekre sem, amelyek az általános iskolai végbizonyítvány megszerzéséhez szükségesek. A probléma természetesen nem egyszerűen az, hogy a gyermekek, akiknek többsége megkülönböztetetten kedvezőtlen családi-társadalmi feltételek között nevelkedik, egy-két évvel hosszabb időt tölt el az általános iskolában. A gondot az okozza, hogy többségüket a tízévig tartó iskolázás sem juttatja azon ismeretek és készségek birtokába, amelyek már ma is elengedhetetlenül szükségesek a megbecsült társadalmi tevékenység folytatásához.

E probléma társadalmi súlyát és az egyéni életsorsok alakulását érintő negatív hatásait és következményeit akkor tudjuk igazán mérlegelni, ha számításba vesszük a társadalmi, gazdasági-technikai és tudományos fejlődés rohamosan növekvő követelményeit. E változások következtében egyre inkább összeszűkülnek, végeredményben megszűnnek azok a tevékenységi körök, amelyeket korábban — és részben még jelenleg is — akár megkülönböztetetten fejletlen képesség- és ismeretszint birtokában is jól el lehetett látni.

Az egyre dinamikusabbá váló technikai fejlődés és az egyre bonyolultabb emberi-társadalmi viszonyok minőségileg új követelményeket támasztanak a nevelési intézményrendszerrel szemben. Erőteljesen megnövelik az iskola társadalmi felelősségét, annál is inkább, mert korunkban elsősorban a célirányosan szervezett nevelési rendszer nyújthat biztosítékot ahhoz, hogy az emberek kifejleszthessék mindazon képességeiket és készségeiket, s elsajátítsák azokat az ismereteket és normákat, amelyek az önálló és aktív társadalmi tevékenység elkezdéséhez szükségesek.

Ebből a következő konzekvenciák adódnak: nevelési intézményrendszerünk működése csakis akkor lehet összhangban szocialista társadalmunk fejlődésének szükségleteivel, ha tevékenységét az össztársadalmi gyakorlatra való egyetemes előkészítés követelményei és a kultúra demokratizálásának céljai határozzák meg. E követelmények konkrétan a következőket jelentik:

a) a történelmileg kialakult oktatáscentrikus iskolát a szó szoros értelmében nevelő, személyiségfejlesztő intézménnyé kell átalakítani;

b) a szocialista köznevelési rendszer a társadalom minden tagja (minden normálisan képezhető egyén) számára biztosítja, hogy az egyének:

— elsajátítsák az adott társadalomban általánosan használt, a teljes értékű tevékenységhez elengedhetetlen szimbólumrendszereket, érintkezési normákat, és azokat alkalmazni is tudják;

— elsajátítsák a mindennapi életvitelhez szükséges technikai és tárgyi ismereteket, konkrét készségeket, illetve ezeknek azt a részét, amit a család (vagy családok) egy része nem ad át;

— eligazodjanak adott társadalmunk viszonyaiban, sőt e viszonyokat bizonyos mértékig kezelni is tudják.

Problémát okoz, hogy pedagógiánk még nem tisztázta kielégítően a következő kérdést: voltaképpen mi a konkrét tartalma annak a képesség- és ismeretrendszernek, ami valóban a társadalom minden tagja számára nélkülözhetetlen ahhoz, hogy „teljes" társadalmi életet élhessen? Kétségtelen, hogy e tartalom egy-egy adott pillanatban is nehezen meghatározható, időben pedig folytonosan változik. Épp ezért mindenkor csak részleges eredményre vezethetnek azok a kísérletek, amelyek a mindenkivel elsajátítandó általános műveltség tartalmát akarják pontosan körülírni.

Jelenleg e kérdések vitatottak. Bizonyos alapvető elemeket azonban nagy biztonsággal tudunk kijelölni. Ezek közül a következőket érdemes külön is kiemelni:

— mindenekelőtt az anyanyelv olyan szintű használatát, amely lehetővé teszi a mindennapi élethez tartozó tetszőleges tartalmak megértését és önálló kifejezését;

— továbbá az olvasás olyan szintű elsajátítását, amikor nem okoz nehézséget a mindennapi élethez tartozó információk megértése.

Nyilvánvalóan elemi követelményekről van szó. A helyzet azonban az, hogy a lemaradó gyermekek hátrányainak iskolai konzerválódása (és növekedése) nagyon szorosan összefügg az említett elemi készségek fejletlenségével, tehát azzal, hogy oktatási rendszerünk e két alapkészség kifejlesztését nem tudja az említett gyermekeknél megoldani.

Vajon milyen okokra és következményekre vezethető vissza, hogy a normálisan képezhető, de az átlagostól eltérően fejlődő és szociális hátrányokkal induló gyermekek jelentős részének képességei és készségei a viszonylag hosszú kötelező iskolázás ellenére is szembetűnően fejletlenek maradnak? A behatóbb elemzést az teszi szükségessé, hogy a probléma megítélésében jelentős, és az iskola működését kedvezőtlenül befolyásoló szemléleti zavarok mutatkoznak. Az iskola személyiségformáló lehetőségeinek abszolutizálása, mértéktelen túlfeszítése épp úgy előfordul, mint az ellenkező véglet, vagyis az intézményes nevelés aktív és viszonylag autonóm hatáslehetőségének alábecsülése.

Egyfelől le kell szögezni, hogy a személyes adottságok és képességek fejlesztésében, a szociális eredetű iskolai hátrányok megszüntetésében az iskola távolról sem rendelkezik korlátlan lehetőségekkel. A személyiség fejlődése ugyanis szociálisan determinált. Ez azt jelenti, hogy az iskolában nevelt gyermek fejlődésében az iskola által meg nem változtatható társadalmi, családi stb. tényezők töltenek be domináló (de nem kizárólagos) szerepet. A differenciáló szociális feltételek hatásai szükségképpen kifejezésre jutnak az iskolában.

A probléma lényege elsősorban nem az, hogy a gyermekek — jórészt a differenciált szociális feltételek hatására és egyéb okok miatt is — eltérő mértékben profitálnak az iskola tevékenységéből, s nem azonos módon és ütemben fejlődnek. Az uniformizálásra, az egysíkúságra törekvés, vagy a lefelé nivellálás ellentétes a szocialista társadalom céljaival. Egyértelműen el kell utasítani tehát azt a felfogást, amely a jó vagy kiemelkedő képességűek számára kedvező iskolai feltételek fejlesztését elhanyagolhatónak, másodrendűnek minősíti, mondván, hogy az elitképzés az igazságtalanságot, a társadalmi egyenlőtlenséget növeli. Hiba lenne az is, ha a hátrányos helyzetű gyermekekkel kapcsolatban mindössze a lemaradók, a lassan fejlődők segítségére törekednénk, tehát arra, hogy a gyermekek tudását és képességeit az iskolában és a társadalomban megkívánt átlagos szintre emeljük. Nem maradhat figyelmen kívül a hátrányokkal induló, de az átlagosnál jobb adottságokkal rendelkező és gyorsabban fejleszthető gyermekek segítésének szempontja sem.

Valójában nem a képességek differenciált és egyenlőtlen fejlődését kell problémának tekintenünk, hanem lényegében azt, hogy jelenleg még a szociális előnyök és hátrányok túlságosan egyenesvonalúan érvényesülnek a képességek fejlődésében. Mindez szervesen összefügg azzal, hogy nevelési intézményrendszerünk a lehetségesnél és elvárhatónál jóval alacsonyabb szinten teljesíti a szociális hátrányok hatásainak enyhítésével összefüggő, alapvető társadalmi feladatait. Ez összefügg az iskolarendszer egészének szerkezeti és tartalmi fogyatékosságaival, a

pedagógiai tevékenység szociális érzékenységének és tudatosságának fejletlenségével.

Pedagógiánk mindmáig igen kevéssé tárta fel azt a roppant fontos kérdést, hogy a kedvezőtlenebb szociális körülmények konkrétan miként befolyásolják az ilyen feltételek között nevelkedő gyermek képességeinek fejlődését. Nincs az iskolának világos képe arról, hogy például az alacsonyabb iskolázottságú segédmunkáscsaládban nevelkedő gyermekek milyen készségekkel kerülnek az iskolába, hogyan tudnak alkalmazkodni az iskola számukra szokatlan érték- és normarendszeréhez, s konkrétan milyen hátrányaik vannak. Miután a pedagógia nem ismeri a társadalmi eredetű, ún. indulási különbségek pszichikus tartalmát nincs megalapozott elképzelése arról sem, miként lehetne a lemaradásokat csökkenteni, illetve felszámolni az iskoláztatás évei alatt.

A pedagógiai tevékenység igen kevéssé igazodik a gyermekek alapkészségeinek differenciált fejlettségi szintjéhez és fejlődési üteméhez. Sok esetben elsajátítottnak, adottnak tételez fel számos olyan ismeretet, készséget, amit csak a kulturálisan kedvezőbb feltételek közül érkezők hoznak magukkal. Másfelől az iskolai-pedagógiai értékrend olyan, hogy csupán a jó tanulók juthatnak elismeréshez és sikerélményhez. A lassabban fejlődők, tehát azok, akik leginkább rászorulnának a sikerélmények nyújtotta ösztönzésre, ritkán élvezhetik tulajdon értékük elismerését.

Mindez keresztezi azt a törekvést, hogy a művelődési értékek iránt egyébként is kevéssé fogékony gyermekek beilleszkedjenek az iskola világába, hogy elfogadják az ott közvetített normákat és értékelési mintákat, s kifejlődjenek bennük az eredményes tanuláshoz nélkülözhetetlen indítékok. Az iskolának tehát az egyén fejlettségi szintjéhez igazodó pedagógiai ösztönzések és késztetések olyan légkörét és stílusát kellene kialakítania és meghonosítania, amelyben valóban feloldódhat a gyermek szembenállása a tanulással, s kialakulhat benne az adottságok és képességek kifejlesztésének igénye. A személyiség belső világának, tanulási-művelődési indítékainak pozitív formálása nélkül — a puszta tanulmányi segítés esetén — igen kevés remény lehet arra, hogy a lemaradó, nehezen fejlődő gyermekek felzárkózzanak, s elérjék lehetséges teljesítményük optimumát.

Az elkülönítésről, a speciális intézményes keretekről gyakorta előforduló vélemény, hogy a bárminemű okból lemaradó, nehezen fejlődő gyermek nevelése speciális intézményes kereteket és megoldásokat igényel. Egyesek hajlanak arra is, hogy a családi, szociális, etnikai stb. okokból az átlagtól lemaradókat nehezen nevelhetőnek ún. familiáris szellemi fogyatékosoknak minősítsék, s az ilyen gyermekek elkülönített nevelésének szükségességét hangoztassák. Sokszor szemhatáron kívül marad, hogy az elkülönítés voltaképpen olyan negatív megkülönböztetés, amely mérhetetlenül hátráltathatja a gyermek fejlődését, az önértékelés súlyos zavaraihoz, antiszociális, deviáns viselkedés kialakulásához vezethet.

Bizonyos esetekben természetesen nem vonható kétségbe a gyermek elkülönített szervezeti keretek között történő nevelésének indokoltsága és szükségessége. Nyilvánvaló, hogy a fiziológiai defektusokkal terhelt gyermekek nevelését és képzését speciális intézményes keretek között kell megoldani. A normálisan képezhető, de nehezen nevelhető, az iskolai szituációba egykönnyen beilleszkedni nem tudó, lassan fejlődő egyének több tízezres tömegének nevelését azonban a rendes iskola keretei között kell megoldani, mindenkor gondosan elkerülve a gyermek hátrányainak, gyengeségeinek nyilt hangoztatását.

Az iskolarendszernek tehát halaszhatatlan feladata és kötelessége, hogy kipuhatolja: miként lehet jó hatásfokkal törődni azokkal, akik korábbi neveltetésük, szociális feltételeik, adottságaik és képességük miatt „mások", eltérnek a normálisnak tekintett átlagtól, kevésbé szabályosan, kevésbé tipikusan fejlődnek. Amire itt szükség van: a megbélyegzés nélküli különbségtevés, a differenciálás. Konzekvensen számot kell vetni a „kivételesek" igen nagy sokaságával (minden bizonnyal tovább növekvő tömegével), s az iskola egész tevékenységét, a legnagyobb rugalmasság, a fokozottabb tolerancia és a szociális feltételekhez való igazodás irányába kell fejleszteni.

Szemléleti változásra is szükség lenne, hogy az iskola ne a ma uralkodó elhárítási reflexekkel reagáljon a normálistól eltérő fejlődésre, hanem az alábbi elveket kövesse;

— nem beskatulyázni, senkit sem azonosítani pillanatnyi teljesítményével;

— nem tenni egyenlőségjelet a lassú fejlődés és gyenge képességek közé;

— szervezetten biztosítani annak lehetőségét, hogy az iskolában megtalálhassa mindenki azt a területet, ahol az átlagot meghaladó teljesítményt nyújthat.

Ne feledjük: az iskola olyan mikrotársadalom, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is az össztársadalmi viszonyok alakulását. Ezért oly fontos az olyan légkör kialakítása, ahol mindenki kivívhatja tulajdon emberi értékeinek elismertetését, kibontakoztathatja szunnyadó képességeit, ahol az egyén meggyőződhet arról, hogy senki sorsa nem eleve eldöntött.

Gazsó Ferenc

Van-e jövőjük?

„Ha ez megtörténik, vegyenek egy nagy tekercs szögesdrótot, kerítsék körül a falut. És csináljanak egy nagy táblát is: Halott falu!! Én meg legjobbnak látom, hogy megmondom a fiaimnak: menjenek innen, itt nem lehet lakni, élni."

Óvodakörzetesítésről volt szó, amikor ez a szenvedélyes hozzászólás elhangzott a tanácsülésen. Az apróságokról beszéltek — de mennyire nem apróság ez a téma! Itt nyolc gyerek van mindössze (később lesz talán 12—13 is, a két és fél évesekkel együtt), három felnőttet foglalkoztatnak teljes munkaidőben az ellátásukért. Gazdagok vagyunk — vagy inkább bolondok?... Az óvoda maradt, legalábbis néhány évre.

*

Aprófalvas megye Nógrád, társa ebben Borsodnak, Baranyának, Zalának, s ez nem kevés gonddal-bajjal jár: a településfejlesztés legnehezebb útján kell végigmenni. A megye két városában a lakosság 28 százaléka él mindössze, a városi tanácsokkal együtt 56 közigazgatási egység fogja össze a százharminc települést. Mintegy száz falu községi közös tanácshoz tartozik.

Az integráció nem hagyta érintetlenül az iskolahálózatot sem: csak az elmúlt öt esztendőben huszonhárom kisiskola szűnt meg. Az ok: tíz alá csökkent a tanulók száma, ezért ha tartós a folyamat, nem lehet csoportot indítani.

Legtöbb esetben szükségszerű a lépés, mégis a városlakókban is megrezdül valami, ha egy iskola bezárásáról hallanak hírt — hiába lesz a helyén öregek napközije, vagy éppen a régen várt óvoda —, felébred a nosztalgia, az egykor felnevelő kisiskola iránt.

Már húsz esztendeje elkezdődött ez a folyamat, mégis úgy tűnik, ma sem lehet pontot tenni a végére. A 60-as évek elején a r.-i járás volt az élenjáró, ott fejeződött be először a körzeti iskolák létrehozása. Bár nem volt mentes kisebb zökkenőktől, a jó előkészítés, az ésszerűség és a humánum ötvöződött a pedagógusok megértő hozzáállásával: a gyerekekkel együtt vállalták az „átjárást". Így a legtöbb helyen nem maradt pedagógus nélkül a község — ott maradtak falujukban. Akit csak megkérdeztem erről, mind azt vallotta: ez döntő!... Most bár a helyzet változott (a szegény pedagógus ingázik, alig van ideje), mégis igyekszik résztvenni a község közéletében, számíthatnak rá.

*

Lámpás — ma? — szólal meg a kétkedés. Régen persze voltak „lámpások" — arcok bukkannak fel, kavarognak az élmények. A „nagy öregekről" kellene először szólni, akik szinte gyerekfővel kezdték a pedagógus pályát, a régi elemiben, népiskolában. Sokan még sorkoszton is voltak (ma el tudná ezt képzelni egy ifjú tanító, tanár?...), benne éltek a falu mindennapjaiban, annak ünnepeit, szórakozásait, művelődését fényesítették. Nem sajnálták az időt színjátszócsoport szervezésére a betanítás során elültették a vágyat az igényesebb élet iránt, formálták az ízlést, a darab kiválasztásával — ha tehették — a „passzív rezisztencia" kis hőstetteit hajtották végre a Horthy-korszakban, a keresztény-nemzeti kurzus ízlésével, ideológiájával szemben. És a gazdakörök, a folklórkincs őrzése... Mindez a felszabadulás után is folytatódott — sokan ott voltak a változások érlelői között. Alakítottak kórust és táncocsoportot, népművelők voltak a szó legnemesebb értelmében.

De miért a múlt idő? Igaz lenne, hogy ma nincs szükség közösségteremtő emberekre? Szó sincs róla — kellenek és vannak is, csak talán kevesebben, mint régen. Ám nem egy tanítónő szépérzéke tükröződik (lassan, lassan) a falusi lakások díszeiben, kézimunkáiban. Sok falusi sportkör folyamatos jó munkája mögött az egykori „tanárbácsi" ösztönzése rejlik. És ma is vannak pávakörök, táncsoportok, élükön pedagógusokkal, ma is előfordul, hogy hozzájuk fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal a falubeliek, elfogadják szavukat a társadalmi ügyekben.

Csak két dolog kell hozzá: hogy ne vegyék el mindettől a kedvüket magasabb fórumokon, és hogy egyáltalán ott legyenek még a faluban. Ha a tanulók nagyarányú létszámcsökkenése egyértelműen a körzetesítést sürgeti, a gyerekek mellett a pedagógusokról se feledkezzenek meg az új iskolában! Nem az igazgatótanítóból „lefokozottak" sértődését érzem jogosnak, hanem a tagiskolák nevelőivel való foglalkozást ,a megszűnt kisiskolából bejárók elismerését kevésnek. Az érem másik oldala, a felsősök nélkül maradt „félkarú" iskolák némelyikében találkozhatunk megkeseredett, közömbös emberekkel, akik keresztezik a körzeti iskola, körzeti művelődési ház jó kezdeményezéseit is — úgy hiszem, itt mindkét félnek lépni kell egymás felé, a gyerekek és a falu érdekében!

✶

Osztott és részben osztott, összevont, osztatlan — számtalan formája van a falusi kisiskolának. Aki előtt mindez ismeretlen, ember legyen a talpán, ha el tud igazodni, a körzetesítés, iskolaintegráció utáni helyzeten! Csak egy példa: a b-i járásban tizenhat körzeti iskolához tizenöt tagiskola tartozik. (Általában az alsó tagozat maradt meg.)

Érdekes eset az m-i tagiskoláé, ahol I—VI-ig tanulnak a diákok. Tagiskola, de az itteni osztályokba a szomszédos kisközségből is átjárnak a gyerekek, egészen addig, míg fel nem épül a szép, modern körzeti iskola. Akkor itt is csak az alsó marad. Hogy miért kellett a két felső osztályt „bevinni"? Az elképzelés az volt, induljon el a bekörzetesítési folyamat. Bár ez kissé elsietettnek tűnik, végül is jobb körülményeket teremtett, azóta nem kell váltott műszakban tanítani. És nem mostohagyerek az intézmény: idén elkezdődik a felújítása. Ha végleg „bemennek" a felsősök, igen korszerű, kényelmes körülmények között folyhat majd a tanítás. Egy egész napos első osztályuk már most is van, nem maradnak el „szakmailag" más iskoláktól.

Apropó, lépéstartás! Gyakran felmerül: képesek-e a kisiskolák pedagógusai megnövekedett nevelési-oktatási feladatokat megfelelő szinten ellátni? A friss erők, a fiatalok inkább nagyobb helyekre mennek, a kisiskolákban magasabb az átlagéletkor, mint a nagyobb községekben, városban. Ám az életkor nem számít: valójában a hivatásszeretet dominál, amit számos példa bizonyít. Egyet ezek közül: a pedagógus továbbképzési kabinet a művelődési osztállyal együtt felmérte, milyen feltételekkel várják az iskolák az orosz nyelv bevezetését az alsó tagozat utolsó osztályában. Kiderült, huszonnyolc kisiskolában hiányzik a szakos nevelő, az alsós tanítók nem tanultak oroszt (főként a régebbi nemzedék). A megindított 2 éves komplex tanfolyamon mégis 50 százalékuk végez idén, többen vállalkoztak ötven év körüliek is. Az egyéb tanfolyamokon sem a kor, vagy az iskola nagysága dönti el a részvételt: a személyes hozzáállás és időnként az objektív akadályok. Ami a körzeti szakmai munkaközösségeket illeti: kevésről hallhatunk dicsérő szavakat: héthatárba kell eljárni egy-egy foglalkozásra (ami évente négyszer van általában), formális marad az egész — nincs érzékelhető folytatása a mindennapi munkában. Vannak ellenpéldák is, amikor a tagiskola tanítónője a körzeti iskola elismert alsós munkaközösségvezetője. És ne feledjük az önképzés lehetőségét sem — a pályát szerető pedagógusok vidéken épp annyit (ha nem többet!) olvasnak szakmai lapokat, irodalmat, mint nagyobb helyen tanító kollégáik!

✶

Pendlizö pedagógusok. Csak néhány éve ismert ez a fogalom. Nem véletlenül — korábban a községeket egymással és a nagyobb településsel összekötő közlekedés is szerényebb volt, és valószínűleg az 1972-es oktatáspolitikai határozat szele is segített vitorlát bontani. Azelőtt csak pendlizö gyógyszerészről, orvosról hallhattunk — ezekre a pályákra természetesen nélkülözhetetlen a szakértelem, a diplomával fémjelzett tudás. A nevelésben?!?... Ahhoz, hogy esélyegyenlőséget biztosítsanak a kisiskolában, hogy növekedjen a szakosan leadott órák száma, sok helyen ehhez a megoldáshoz kellett fordulni. Hiszen képtelenség minden tantárgyból szakosat alkalmazni egy kis intézménynél — ugyan mivel töltenék ki az óraszámát például a készségtárgyat, kémiát tanítónak? De ha van vállalkozó, és tűrhető a közlekedés, jöhet ez a furcsa ingázás. Van ahol ez „váltakozó munkahelyre történő kinevezéssel" jár, máshol csak megegyeznek az egy igazgatás alatt tanító pedagógusok a cseretanításban, megint máshol önálló iskolák nevelői „cserélnek".

Azt hinné az ember, mindenki jól jár: az iskola minőségi „mutatói" ugrásszerűen felszöknek, a gyerekek nem olyantól hallják az ismereteket, aki maga is csak egy-két órával jár előttük, a tanárnak nem kell más tárgyat vállalni saját iskolájában a szűkös óraszám felduzzasztására.

De képzeljük magunk elé tanévkezdés előtt valamelyik érintett iskola igazgatóját, amint az órabeosztást készíti!

„Három kolléga megy, kettő jön. A társközségben az egyikük napközis — neki reggeli órákat nem adhatok, kitolás lenne. De abban is igaza van X. kartársnak, hogy tömbösíteni csak a különböző osztályok óráit jó, mit kezd ő ugyanazzal az osztállyal két egymásutáni órán? De az se jó, hogy egy óráért — közben még esetleg lyukas órát is kell beiktatni — átbuszozzon, öszetöri a délelőttöt..."

Anyagi és erkölcsi elismerésben egyaránt részesülnek az ingázók, mód nyílt az útiköltség megtérítésére, céljutalomra is. Ennek ellenére nehezen megfizethető ez a munka. Ám az oktatás színvonalának emelése érdekében csinálni kell — és egyre több helyen vállalják is.

✶

Két győzelemről hallhattunk híreket, amikor a szülők ellenállásán megbukott a tervezett iskolakörzetesítés. Hogy az oktatási színvonal feszegetése után szólok erről és nem korábban említettem, azt az első eset indokolja.

Adott négy község. A körzeti központ, N., valamint G., B. és Sz. tagközségek. Az elsőben három tanulócsoportos tagiskola működik (és igen jól), a felsősök évek óta bejárnak. Sz-ben tavaly szűnt meg az I—IV. összevonással működő kisiskola, B-vel szerették volna a példáját folytatni. A jelenlegi három tanerő: az egyik szülés előtt, a másik négy évvel a nyugdíj előtt áll, a harmadik nyugdíjból jött vissza tanítani. Láthatóan gond van a személyi feltételekkel. Emellett az innen bekerülő gyerekek eredménye elmarad társaikétól. A szülők szempontja: falujuk sorsát féltik: nem lesz érdemes ide építeni egy fiatalnak, ha már iskola sincs — mondják. Súlyos kompromisszum árán sikerült csak a „győzelem". Az iskolába a körzetiből fog kijárni egy felsős, a nyugdíjas tanító továbbra is marad.

És a várható „eredmények"?

Megyeszerte közismertebb, nagyobb vihart kavart a cs-i hat kisközség esete. Az egyik országos napilap is foglalkozott a fejleményekkel. A „lavina" a februári szülői értekezleten indult — bár valóságban már jóval korábban forrongtak az indulatok. A nem kellő előkészítés rémhírek elterjedéséhez vezetett (bár volt korábban egy falugyűlés, ahol tisztázták a terveket). A szülők azt hitték, elsőtől nyolcadikig mindenkinek be kell költöznie a járási székhelyen épülő kollégiumba — pedig valójában csak a felsősök számára tervezték a bekörzetesítést, a hétközi bentlakást csak lehetőségként ajánlották fel. A járási művelődési osztály célja a szakrendszerűbb oktatás biztosítása. A körzet 107 diákja közül a felsősök számára, a benti, korszerűbb feltételek között. A helybeliek álláspontja: alakítsanak ki a községi közös tanács valamelyik falujában egy olyan iskolát, amely a távoli bejárás nélkül megoldja gyermekeik oktatását, ne vigyék el őket!! Az innen kikerülők helytállása, a meglevő iskolák felszereltsége, a pedagógusgárda képzettsége (tulajdonképpen csak az orosz nyelv tanítása megoldatlan jelenleg) és hivatásszeretete biztosítják számukra a megfelelő nevelés-oktatásra. Mi idézte elő ezt az erős ellenállást? Az, hogy a szülők megkérdezése nélkül tervezték a körzetesítést, hogy rossz volt a tájékoztatás (még a pedagógusok is bizonytalanságban voltak sokáig), vagy a község életének, jövőjének féltése az iskola nélkül maradástól? Mindezt ma már nehéz kibogozni. Lényeg az, hogy a kollégiumlátogatás céljából kiküldött busz üresen fordult vissza a járási székhelyre, a szülői értekezleten (melyre a megye első számú tanácsi művelődésirányítói is eljöttek) „leszavazták" a bekörzetesítést. A sohasem tapasztalt látogatottságú szülői értekezleten csupán a megyei tanács elnökhelyettese kapott tapsot, amikor bejelentette: minden marad helyben... Azaz a terv szerint 1982/83-tól kiskörzetesítéssel (az egyik községben lesz az alsó tagozat, I. és III., II. és IV. bontással, a másikban a felső V—VI., VII—VIII. bontásban) oldják meg az oktatást, napközit, és étkeztetést is adnak, ami eddig nem volt.

Pirrhuszi győzelem volt-e végül is az eredmény? A járás korszerűsítést akart, a körzet lakossága a régi mellett adta le voksát, ezt tartva értékesebbnek. Vannak olyan szülők, akik kissé tartanak attól, hogy ezzel a kicsikart döntéssel hátrányos helyzetbe hozták magukat az irányító szervek előtt. De az ígéretet megkapták: támogatják továbbra is az iskolát, segítik, figyelik szakmai munkáját. És az is biztató, hogy a felújítási keretből számukra is jut (ez már a döntés előtt így volt). Olcsó következtetés, de nem tudok jobbat: a gyakorlatban derülhet ki, jól jártak vagy rosszul. Döntő persze, hogy mindkét fél betartja az ígéretét és törődik az iskolával...

Jövőbe látni — lehetetlen, de a tervek izgalmasak. Az apró falvas települések kisiskoláinak és e községek életének kapcsolatairól, jövőjéről megkérdeztem az egyik illetékest, a már említett megyei tanácselnökhelyettest, aki mint tisztségviselő és mint magánember, egyaránt úgy vélekedett, nem szabad e kisközségeknek elnéptelenedniük, élettelenné válniuk — mindent meg kell tenni az alapfunkciók biztosításáért. Az elmúlt évek tapasztalata, hogy ahol a községi közös tanács megnyugtatóan biztosította az alapellátást a társközségekben is, ahol „magáénak érezte" a gondjaikat, ott nincs számottevő elvándorlás. Azt szeretnék érezni minden ilyen településen, mintha ott is laknának felelős vezetők. Mindez persze nem az indokolatlan igények kielégítését jelenti — felelősen kell rangsorolni köztük. A VI. ötéves tervben Nógrád megye egyik kiemelt feladatának tekinti az alsófokú központok fejlesztését.

Hogy miből áll a lakosok „községi tudata", ragaszkodása falujukhoz? Először is itt van az otthonuk, családi kötelékek, gyakran mélyen gyökerező hagyományok kötik őket. Emellett azonban nem csak lakni, élni is itt szeretnének, és ez alapfokú ellátás nélkül lehetetlenség. Ismert, hogy élelmiszerhez, orvoshoz, iskolához szeretnének jutni. Ám az egészségügy és oktatás színvonala azt is megköveteli, hogy ésszerű integrációt hajtsanak végre. Ha ez olyan, ami a társközségben

lakóknak is elérhető, ha a körzetesítés egyértelműen jobbat hoz, nem érezhetik hátrányos helyzetben magukat. De ha például egy kisiskola bekörzetesítése nyomán rosszabb helyzetbe kerülnek a gyerekek, mert olyan nagy a körzeti iskola zsúfoltsága, hogy nem ellensúlyozza az ott elérhető előnyöket (amelyek az alsósoknál már ma sem egyértelműek...) akkor elhamarkodott lépés a kisközség iskolájának megszüntetése, aminek természetes következménye csak egy lehet: a társadalmi közérzet romlása.

A legfontosabb, hogy ne hagyjuk kiürülni a falvakat! Ehhez mindenütt helyben van a megoldás.

A „van-e jövőjük?" — kérdés nem csak a kisközségekkel, mint településformával kapcsolatban merül fel (remélhetően nem csupán magánremény, hogy igenlő választ adnak az elkövetkező évek...), hanem a kisiskolák sorsához kötve is. A megyei elnökhelyettes a beszélgetésünkkor így fogalmazott: „Befejezettnek tekintjük a körzetesítést. Az a hat falu lett volna az utolsó nagyobb lépés — de nem erőltetjük. Kisebb integrációk, átrendezések lesznek, de a közeljövőben körzetesítés nem. Majd ha megérik rá az idő, a lakosok maguk kérik."

Szeretnék a jövőbe látni. .

G. Kiss Magdolna

Kiaknázás lóhalálában

„Hazánk legfontosabb és legértékesebb nyersanyaga agyvelőállománya, mely eddig csak igen kis százalékban került kihasználásra." (Szent-Györgyi Albert nyilatkozata Sándor Pálnak; Szabad Nép, 1945. április 1.)

Átszellemülten magyaráz íróasztala mögül a fiatal nő: — ...én szervezem meg a továbbképzéseket, a tanfolyamokat. Meghívom az előadókat, és agitálom az embereket, hogy érdemes beiratkozni...

— És tényleg érdemes?

Réveteg tekintete fölélénkül, rám néz, vizsgálja fizimiskámat. Majdhogynem égeti bőrömet ez a pásztázás; most én révedek ki az ablakon.

— Hát persze hogy érdemes! — hallom megrökönyödéssel teli hangját.

*

Sokéves átlagban kétezer főt foglalkoztat az exportőr gyár. Nem is egy nagyobb üzem van a városban. Ettől mégis igen sokat vár az ország. Lássa el táblaüveggel a honi házak nagyrészét, adjon szélvédőket az Ikarus buszokra; s ezeken túl: tetemes kivitelt bonyolítson le a világ minden tájára — dollárért.

Tradíciójuk van: évszázados múltra tekinthetnek vissza. De csak ebből — bár jól jött mindig — soha nem lehetett megélni. Évről évre többet, többfélét és jobbat követelnek, várnak a megrendelők.

Nyílt levél

Kedves Icukám!

Kicsit szégyenlem magam, mert nagyon régen nem jelentkeztem, mintha elfelejtettem volna, amit idestova tíz évvel ezelőtt igértem. Már az is meglepett téged, hogy 1975 őszén meglátogattalak. Igaz, nem igértem meg, hogy mikor és miként kereslek fel ismét, csak azt, hogy erre egyszer sort kerítek. Hitted is, nem is. Ki tudja miért? Nem hiszem, hogy olyan sok rossz élményed lenne a barátság igazi voltáról, talán inkább az mozdult benned, hogy sokkal nagyobb a távolság köztünk, mint ami kilométerekkel mérhető Salgótarján és Budapest légvonalában. Pedig ha tudnád, hogy én először ezt a távolságot Balassagyarmaton át jártam meg, 1957. nyár derekán. Akkor még álmainkban sem volt a tarjáni műút.

A munkában együtt töltött tíz hónap, az egyszer sem hiábavaló gyötrelmes erőbedobás, a sok közös szorongás és izgulás, hogy sikerüljön vállalkozásunk, akkor feledtette velem az első Nógrád megyei utazásomat. Ahogy múlik az idő, annál többször jut az eszembe, biztosan nem azért, mert öregszem, hanem azért, mert az önmagam és mások által kimondott és kimondatlan kérdésre — MIÉRT?.. — itt találom a válasz kezdetét. A felelettel — a kérdésre — neked is adós vagyok. Engedd meg, hogy levelemben törlesszek egy kicsit!

Ne csodálkozz, mégha tudod is, hogy 1969. őszétől 1970 nyaráig hányszor fordultam meg hetente az acélgyári kultúr és a budapesti GANZ-MÁVAG Művelődési Otthon között, minden szerdán ott, és minden hétfőn itt. Nem említve azt, amit a Tarjánban töltött, ezt az időtartamot megelőző tíz esztendő alatt megtettem. Mégis számomra az az első út az egyetlen és végtelen azóta, hogy először elindultam Budapestről, az Izabella utcából, az akkori idők luxuskocsijával, Warsawával Balassagyarmaton és Őrhalmon át a salgótarjáni acélgyári útra, akkori nevén Sztahanov útra, amit a jegenyefasor végén lezár a gyári „nagy kapu."

Bár minden, ami rosszul kezdődik, jóra válna! Rekkenő augusztusi hétköznap volt. A perzselő hőségtől és a portól volt-e minden kibírhatatlannak tűnő, vagy azért, mert tudtam, az utazás végén vár egy szükségből ideiglenesen juttatott, a budapestihez viszonyítva tágas lakás, de az ajtón belül ott halmozódik a hetekkel azelőtt idegen kezekkel leszállított és hegyibe-garmadába rakott motyónk. Vár a takarítani, a mosnivaló, a lakást be is kéne lakni gyorsan-ügyesen, hiszen szeptemberben kezdődik a tanítás a Sztahanov úti iskolában is, ahová várnak a gyerekek, ha nem is azért, hogy bevezessem őket a magyar nyelv és irodalom szépségeibe, hanem azért, mert biztosan érdekes lesz a pesti tanárnéni, akit még a múlt tanév végén beígértek.

Üntam és utáltam mindent! Véremben még ott lüktetett az ellenforradalom alatt átélt rettegés, és az azt követő nagyvárosi félelem, hogy aki az utcán szemben jön velem, nem szabadult bűnöző-e, aki rámszegezheti a géppisztolyát. De még attól a rettegéstől sem szabadultam fel, hogy kiről — netán vélt jó barátomról — mit tudok meg a mindent elfedni képes nagyvárosban, amit tán még nehezebben tűrhetnék el, mint a nekem szegezett géppisztolyt.

Zavar és szenny megrendítő nyomai még mindig a fővárosban, azon kívül, de lelkem mélyén, belül is. És most, majdhogynem csőbőrből vödörbe!

Kezdhetem az életem újra egy teljesen idegen városban, ahol biztosan nem fogok félni, mert szerencsémre nem tudom még azt sem, hogy kitől lehetne, de az biztos, hogy a lakás, ami előtt majd ez a zötyögő luxusbatár megáll, mocskos és fülledt, hiszen most nyáron bezárva csak ilyenné válhatott, még akkor is, ha az, aki kiköltözik belőle, patyolat hagyta ott, és ami a legingerlőbb, a saját, egy évvel ezelőtt még oly biztos otthon képét sugalló, akkor rendezett, most pedig az oszlás jeleit rejteni nem tudó kicsinyé zsugorodott kacataink halmaza — ez vár engem haza!

Már nagyon hosszú volt az út — vagy csak nekem belül? — mert ki kellett néznem amerre éppen jártunk és már nem a fáradtság mozdította a nyelvem: „Hol járunk? Mi a neve ennek a falunak?"

A hosszú hallgatás után fátyolos hangon jött a válasz: Őrhalom.

— Őrhalom.

Nekem, a más tájon felnőtt falusi-városinak, megdöbbentő volt, amit a szemem fogott be, pásztázva az út mentén, a mezőn hajladozókat látva. Mintha mindenki a templomból jött volna: fekete-fehérben. Az embereken fekete nadrág és kívül hagyott fehér ing, az asszonyokon bokáig érő hosszú szoknya, sűrű-aprón szedve, és fekete mellény, hogy felettük sugározza az örök tisztaságot vakító fehér ingvállukkendőjük kicsit előrehúzva árnyékolta arcukat, védve a naptól, hogy vasárnap az Isten házában világíthasson, mert a nekem ünnepi fekete-fehéret a dolgos hétköznap, a munka öltette fel velük. És ettől a képtől, ettől a látványtól megtörtént velem a mesebeli csoda: kifényesedett a Világ bennem. Minden színt kapott körülöttem, az ingek és ingvállak tisztasága kísért tovább az úton és nem volt már tikkasztó a meleg.

Nem tudnám bebizonyítani, hogy nekem Őrhalom a világ közepe, csak azért mert itt fordult jóra előttem először a rosszul induló út. Hiszen az ott látott fehér ingvállak tisztaságát és szépségét megtaláltam az acélgyár feletti „Amerika" karnyújtás szélességű és hosszúságú szoba-konyhai gazdagságában. Ez tekintett rám az öreg József-telep kunyhóiból is, ahonnan ma már beköltöztek a lakók a magasra törő házak emeleteire, dicsérve a városépítészeket, akik még a Cigány-hegyet is elhordták.

Az új Tarján születését én már csak hozzátok vissza-visszajárva figyelhettem!

Csodáltam az építészek fantáziáját, szívós akarnokságukat, hogy a benne élő városépítőknek, a várossal összefonódóknak és a belőle táplálkozóknak is, olyanoknak, mint jó magam, olyanra gyúrják, formálják a várost, mint amilyet az ott éltek és élők megérdemelnek. Mi, a kívül és belül építkezők, ismeretlenül is egyek vagyunk abban, amit nem akartok hinni. Talán éppen azért, mert igaz, hogy csak úgy lelhetünk önmagunkra és tarthatjuk is meg a felleltet, ha mindnyájan veletek és egyek vagyunk.

A napokban egy kis nyári nagytakarítást rendeztem és akkor akadt a kezembe szakmai lapom, a Népművelés 1979. 12. száma, amiben közölték egy tanulmányomat Számvetés tíz évről, Magánvizsgára előkészítő tanfolyamok címmel. A cikket így kezdtem: „1970 januárjában indult a GANZ-MÁVAG-ban és a salgótarjáni Kohász Művelődési Központban az a kísérlet, amely megelőzte a művelődési otthon hálózatban kibontakozó mozgalmat: az általános iskolai magánvizsgára-felkészítést. A tanfolyamok előkészületei 1969. szeptemberében kezdődtek, s eredményeit Tolna és Veszprém megyében hasznosították 1971—1972-ben. Mielőtt azonban megtörténhetett volna a tolnai és veszprémi kísérletsor elemzése, számos megye, számos művelődési ház szervezett ilyen tanfolyamokat" — így a saját szövegem, aminek olvasása közben eszembe jutottatok ismét, ki tudja hányadszor.

Most is látom magam előtt arcodat és hallom kuncogásodat, miként először, amikor mint az acélgyári vszb tagjával beszéltem veled, a „kultúr" igazgatójának (akkor Kovács elvtárs volt még) társaságában arról, hogy mit szeretnék kipróbálni, itt a kulturházban.

Tudtam a szólást-mondást, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában, én mégis idehoztam haza az elgondolásomat, amit akkor, a kezdet-kezdetén nehezen tudtam megfogalmazni. Azt hiszem elég körülményesen mondtam el, hogyan szeretném: ha néhányan — legfeljebb tizenöten — vállalnátok, hogy tíz hónapon keresztül, hetente egy alkalommal, négy-öt órát fordítanátok arra, hogy megint megtanultok tanulni szakemberek segítségével, és ha sikerül a közös erőfeszítés, tíz hónap múlva a kezetekben lehet az addigi hatosztályos végzettség helyett az általános iskola 8 osztályáról szóló végbizonyítványotok; aminek hiányát ugyan restellitek jónéhányan,

Ami az utóbbi évek fontosabb tényeit illeti: makacsul arról bizonykodnak, hogy a gyárban nincs tespedés. Két éve egy — majdnem a legkorszerűbb — távol-keleti gyártásmódot honosítottak meg, letaglózóan nagy értékű gépek telepítésével, az üveghúzásban. Egy éve sincs, hogy — valóban a legkorszerűbb — földolgozó eljárásra teremtették meg a műszaki potenciált, ugyancsak mostruózus befektetéssel.

Ám csökönyös tények erősködnek amellett is, hogy az — akár mennyiségi, akár minőségi — eredmények jócskán elmaradnak a várttól. Mint mondják: a legfőbb termelőerő az, ami — egyelőre! — nem működik úgy, ahogy kéne, ahogy lehetne.

*

— Olyan miliőt kellene kialakítani, amiben a tudást elismerik. Ne az legyen a mérvadó, hogy valaki munkás, csoportvezető vagy művezető. Hanem az, hogy jó munkás, jó csoportvezető, jó művezető-e. Ezzel érhessen el valaki tekintélyt, ne egyéb „érdemekkel".

Fiatal ember az oktatási előadó. Papírokat, táblázatokat készített maga elé, hogy kimerítően válaszolni tudjon a kérdéseimre.

— Miliőt nemigen lehet ráolvasással kialakítani sehol. Hogy képzeli?

— Nem is annyira kialakítani kell azt, mint inkább megőrizni. A közvetlen munkatársak tudják a legjobban megítélni, ki menynyit ér. Természetes reagálás, hogy arra hallgatnak, aki sokat tud és ezzel sokat használ. Vigyázni kell rá, hogy a hivatalos elismerés nehogy összezavarja az egészséges értékrendet.

„Egészséges értékrend" — írom le, önkéntelenül is idézőjelek közé dömöcköl've a jelzős szerkezetet. Obskurus formula: egy rakás értelmezése lehet. Ám nem kívánom fogalomelemzéssel fárasztani az előadót: egy fontosabb dolog kellős közepén van. Egy régi, de új vonásokkal gazdagodott munkakörből próbálnak szakmát, egyelőre csak „munkás szakmát" nemesbíteni.

— A hivatalos szakmai lista jóformán még a manufaktúra idejében állt össze. Azok a foglalkozások szerepelnek az OSZJ-ben, vagyis az országos szakmunkásképzési jegyzékben, amelyek az elfogadott megítélés szerint eléggé bonyolultak és eléggé elterjedtek. A síküveggyártás elismerten bonyolult, ezen nincs vita. De nincs elterjedve. Magyarországon csak az S-i, az O-i és az M-i gyárban keresnek kenyeret ilyen munkával.

— Érez majd valami előnyt a munkás, ha a foglalkozása szakmává nyilvánítódik?

— Eddig hátrányban voltak a fizetési besoroláskor. Most ez a hátrány megszűnik. De csak itt, a mi gyárunkban, vagy a másik kettőben. Ha a nagyvállalaton kívülre megy dolgozni, ott nem ismerik el a szakképzettségét. Persze, ami a nálunk adódó előnyt illeti: a fizetésemelés nem elhatározás kérdése, hanem — sajnos — az objektív lehetőség függvénye.

Szemben ülünk egymással; tőlünk oldalt a gépírónő mered masinájára. Felületes szemlélőben akár azt a hatást is keltheti, hogy a szemüveges asszonyt csöppet se érdekli diskurálásunk, hanem — udvariasságból áldozatot hozván — lemond munkájáról, nem csattog, inkább szoborrá dermed.

— Mivel tudott érvelni „agitáláskor"?

— Nem volt könnyű, és még ma sem lefutott meccs. Az ember nem azzal fekszik le este, hogy „na holnaptól kezdve tanfolyamra járok". Kell hozzá a hatásos motiváció. Joggal elvárják, hogy a plusz erőfeszítésekért kapjanak is valamit. Mivel pénz, mint mondtam, nemigen van, a szakmai presztizsre kellett alapozni az érvelést. „Jó szakember leszel"; „többet fogsz tudni" — és így tovább. Sokat kell győzködni őket, mert belső igényt volna szerencsés ébreszteni a tanulás iránt. Enélkül nem ér semmit. De ha valaki nem vállalja és fontos lenne neki, akkor adminisztratív intézkedést te-

---

de az iskolapadban ülni méginkább, hiszen a gyerekeitek is kinőnek belőle lassacskán.

Ezeket hallva, a vágladat vonogattad, zavart voltál, hiszen neked is az elevenedbe vágott az ajánlatom. De csak annyit tudtunk kipréselni belőled Kovács elvtársal, hogy „jó, majd megpróbáljuk, hiszen tényleg volnánk egy jóparan, akiknek nem ártana, ha meglenne a nyolc osztályos végzettségünk...., de majd meglátjuk".

Bizonyára pontosan megértettél, mert két hét múlva tizenötöd magaddal vártál a „kultur" klubszobájában, hogy a többieknek is elmondhassam, olyan kísérletet indítunk, ahol mindnyájan „kísérleti nyulak" vagytok. Ennek ellenében semmi biztosítékkal nem kecsegtethetlek benneteket, hogy valóban le tudtok-e vizsgázni a dolgozók esti iskolájában. Mindnyájan vásárra visszük a bőrünket, de ha komolyan dolgozunk, úgy ahogy a gyárban is, biztosan eredményes lesz a közös tanulmányi munkánk.

Sikeretek nem csak azzal lesz mérhető, hogy eredményesen vizsgáztok, hanem azzal is, hogy a tanároknak sikerült megfigyelniük a tanulásotokat, a saját elképzeléseiket. A ti véleményeitek alapján helyesbítve olyan módszereket dolgoznak ki és írnak le, hogy sok, hozzátok hasonló, nyolcosztályos végzettséggel nem rendelkező, de megbízható tudású felnőtt általános iskolai végbizonyítványának megszerzéséhez nyújtunk segédkezet, és megnyitjuk a kaput a szakmai- és általános művelődésükhöz.

Könnyű volt tíz év után erről száraz szakszerűséggel írnom, eképpen: „Kísérleteink során a tanítás módszereinek megtanítására összpontosítottunk úgy, hogy a tananyag feldolgozását csoportos munkával készítettük elő. Hogy az otthoni tanulás sikerült-e, és eredményes volt-e, azt is csoportmunkában, együtt dolgozva mértük, illetve mérettük le magukkal a felnőtt tanulókkal. Ebben a munkában a tananyag eszköz volt csak, holott minden vizsgára készülő a tananyag elsajátítását tűzte ki céljául. Ha a cél a munkafolyamatban eszközzé válik és új célhoz vezet, az már fejlődést jelez. Ez a fejlődés céltudatos, tervszerű munka eredménye. Mint esetünkben."

Könnyű volt már utólag okosnak lennem, de hol találod meg ebben a szöveghen a Jani bácsit Pilinyből, pedig kikandikál belőle! Emlékezzél csak rá, hogy milyen feje volt a matematikához. A tanár úr még végig se mondta a szöveges példát, az Öreg — emlékszel, magunk között sokszor hívtuk így, hiszen az öccse a Béla is köztünk volt — már mondta az eredményt.

Az egyik otthoni munka ellenőrzésekor, ahogy mondtátok az eredményeket, odapillantottál a Jani bácsi füzetére és szinte felvisítottál: „Te Jani! Ezeket a példákat nem te csináltad! Más írta meg a leckédet"... — és ki tudja milyen szidalmakkal folytattad volna mérgedben, ha nem nézel az Öreg arcára, és nem látod meg a huncutkás, ravaszdi mosolyát. Ettől elakadt a pergő nyelved, szerencsére, úgy-hogy az Öreg kapott egy lélegzetvételnyi szünetet, és csak annyit mondott: „Jól van no! Hát persze, hogy nem én írtam, hogy tudnék én már ilyen szépen írni, ezekkel a vastag ujjaimmal. A gyerek írta, én meg diktáltam. Annyi eszed azért neked is lehetne Icukám, hogy egy ötödikes fiú akármilyen okos, csak nem tudja megoldani az apja nyolcadikos számtanlecké jét. Amíg én leírnám a matematikát, azalatt, ha lediktálom a gyereknek, megtanulok mindent, és utána inkább olvasom a sci-fit. Most mér baj az!"

Persze, hogy nem volt baj, de sokunknak felejthetetlen marad ez a kis perpatvar, mert benne volt a te mindenre figyelő, mindenkire vigyázó „Ica-mama" természeted és a Jani bácsi éleseszű nyugalma is.

Azt is írtam az idézett bekezdésben, hogy a tananyag eszköz volt csupán a tanulás megtanításában. Ez úgy általában igaz. Ezzel együtt éppen az ellenkezőjére jutott eszembe a Jani öccsének, Bélának a példája, a biológia foglalkozáson.

Emlékszel, mindketten Pilinyiek voltak, és annyira nem hasonlítottak egymásra, hogy az testvéreknél ritka. Nem tudom már pontosan, hogy mi volt a témája a biológia foglalkozásnak, amikor egyszercsak a Béla — ugyan maga magának, de mégis félhangosan — felszentségelt: „...most már értem, hogy évről évre miért dőglik ki a szőlőm", s közben szinte lilára vált a feje.

Meglepődtem a tőle meg nem szokott viselkedésen, kérdően néztem rá. Megértett, és már teljesen fennhangon, de a méregtől dadogva kezdte mondani: „Nem rég, hogy építettünk (hát már éppen ideje volt, mert a gyerek már tizenhat éves és idejár gimnáziumba), pár éve csináltam a bejárat elé egy szőlőlugast. Gondoltam, mire a kerítés is meglesz, az is termőre válik. No én nagyokos gazda, minden őszön azóta szépen kitisztítottam a kertet, a szőlőt meg kitakartam ezzel, ahelyett, hogy betakartam volna, ahogy a természete kívánja!"

Mire ezt elmondta nekünk, a méreg derűre vált, hiszen ő is, mi is tudtuk, hogy hamarosan termőre fordul a Béla szőlője is!

Én most könnyű helyzetben vagyok, mert rendre-sorra szedem az emlékeimet, nem tudsz visszaszólni. Az sem volt kisebb élmény, hogy amikor 1975-ben meglátogattalak, a hajdan Sztahanov utat lezáró előttem megnyílhatatlan gyári nagy kapun úgy mentem be, mint aki haza megy, és csak a rend kedvéért érdeklődött a kapus, hogy kit keresek az „irodán".

Nem azért mondom, hogy kedveskedjek neked, köszönetül azért, mert tíz hónap alatt nem bizalmija, hanem a tyúkanyója voltál a csoportnak, hanem azért, mert valóban megdöbbentett, amit birodalmadban, a raktárban láttam, amikor már engedélyel bevittél oda. Óriási felelősség a sok százezer, milliós értékrendű raktárban rendet tartani úgy, hogy miattad egy másodpercre se akadjon meg a termelés. Ismerni a sok ezer alkatrészt és tudni a helyét, mi mihez kell, mikor kell „utánrendelned" stb. Igaz, azóta hogy először elköszöntünk hosszabb időre, rőgtön utána elvégezted a raktárvezetői tanfolyamot, és most se tudsz meglenni tanulás nélkül, mert amikor 75-ben találkoztunk, a gyárban dolgozó érettségizett lányoddal együtt készültél a „marxistára", merthogy vele együtt könnyebb lesz, mert ő jobban tud jegyzetelni, mint te. Meglepődnék, ha tévednék abban, hogy azóta már elvégezted valamelyik szakosítót is!

Tudom, hogy sokat olvastok mindnyájan, de azt is, hogy a napi- hetilapok nem foglalkoznak mostanában eleget a felnőtt-oktatással. Így kevés híretek lehet arról, hogy mit eredményezett közös munkánk. Erről a személyes tapasztalataimon kívül elsősorban a statisztikák adnak pontos felvilágosítást.

A Művelődésügyi Minisztérium minden évben őszegyűjti és közrebocsátja a közművelődési munka számszerű eredményeit. Ebben 1974-gyel bezárólag megtalálható az általános iskolai osztályozó vizsgára előkészítő tanfolyamok és résztvevők száma:

Év	Tanfolyamok száma	Résztvevők száma
1970	149	2596
1971	232	3174
1972	368	6742
1973	424	7400
1974	503	9410

Nem folytatom tovább, mert a következő évben már nemcsak a 7. és 8. osztályt végezték a felnőttek magánúton. Inkább megírom, hogy az 1978/79-es tanévben az eredményesen magánvizsgát tettek száma: 1—4. osztályban 421; 5—6. osztályban 1406; a 7. osztályban 1255; a 8. osztályban 1514.

Nem azért, hogy ismét igazoljam magam abban, hogy ti akkor igazán nem voltatok „öreg diákok", hanem hogy még többet mondhassak el példátok követőiről, megírhatom, az 1978/79-es tanévben a 8 osztályból eredményesen magánvizsgázók közül 16 éves volt 38, 17—25 közötti 366, 26—30 éves 277, 31—40 év közötti 491 és 41 évesnél idősebb 342 hallgató.

Tudom, nem nagyon kedvelted a matematikát, nem úgy mint a Jani, de látod, a számjegyek sok mindenre válaszolnak, igaz, nem olyan élőek, mint mi magunk. Bizonyára figyelmesen, talán kétszer is elolvastad az adatokat, és akkor már nem is kell különösebben szót ejtenem arról, hogy

szünk. Előírjuk, hogy ilyen beosztáshoz ilyen tanfolyamon kell. Az ember nem mindig ismeri fel az érdekeit, segítünk hát benne.

*

— Ott jön be a probléma, hogy lesz, aki nem tudja majd elvégezni. Egyiknek kedve nem lesz hozzá, másiknak feje. Csőstül volt bajunk az A. eljárással is. Sokan nem bírták megemészteni.

Új irodájában sem változott a hatalmas gyáregység vezetőjének modora. Jó kedélyű, bátor eszű fiatalembernek ismerem évek óta, az most is.

— Egyik baj, hogy hosszú ideje azonos a nyolc általánost el nem végzettek aránya. A kétezerből vagy hatszáz ember. Sokan kijárják formálisan a munka mellett, de újabbak jönnek. Egyedül az én gyáregységemben is találhatsz most négy analfabétát. Igaz, mind a négy cigány. Mit tudsz velük kezdeni? A brigádja rábeszéli: járjon a dolgozók iskolájába. Ott az a mostani „konzultatív" képzés, nagyon keveset ad nekik. Ha a kíváncsiságot valamennyire felkelti bennük, az már a plafon.

— Ismerek itt egypár érettségizett munkást is.

— Velük nem lesz baj. Közülük igyekeztünk kiválasztani a huszonöt embert, de lesz néhány nyolcosztályos is. Ennél alább nem adtuk. De találsz köztük olyat is, akinek van már valamilyen szakmája. A gyáregységieknek legalább egynegyede kapott már valahol szakmunkás-bizonyítványt; akad, aki kettőt, hármat is. Én a magam részéről mindig támogattam a második szakma megszerzését.

— Mondják, hogy a tervezett tanfolyammal tulajdonképpen két szakmát tanulnak meg: a síküveggyártót, meg a földolgozót...

— Erről késhegyig menő vita folyt. Egyik fél a konvertálható szaktudást írta a zászlójára, a másik meg az alapos szaktudás mellett kardoskodott. Én a komplett szakma megtanítását javasoltam. Még olyan nehézségek árán is, hogy a tankönyv összeállítása hónapokat késik. Megéri, mert a tanfolyamról kikerülő emberek minden munkafázisban használhatóak lesznek. Még ha nem is nagy mélységben ismerik a munkafogásokat, akkor is több az esély, hogy hamarabb belerázódnak, mintha teljesen ismeretlen volna nekik a terület.

Csörög a telefon, intek: nyugodtan beszéljen. Legyint egyet: „Két helyen csöng, majd amott felveszik." Úgy is lesz, de nyílik az ajtó, egy adminisztrátornő lép be, s kéri főnökét, hogy vegye föl a telefont, mert őt keresik. A gyáregységvezető egy pillanat alatt vált témát: számokat, neveket sorol fejből; sőt még a hordágytípusokról is szakszerűen vitatkozik — mint utóbb megtudom — az üzemorvossal. Aztán szekundumnyi töprengés nélkül tér vissza az eredeti tárgyhoz.

— Nekem, mint a termelésért felelős vezetőnek, lesz egy nagy gubanc a dologban. Ezen a tanfolyamon, már csak a nehéz munkakörülmények miatt is, tizennyolc évnél idősebbek vehetnek részt. Tehát csak felnőtt dolgozók, akik benne vannak a termelési folyamatban. Heti egy vagy két alkalommal, délelőtt lesz az elméleti oktatás. Ha éppen délelőttös az illető, el kell engednem; ez megállapodás. Összejöhet tizenöt-húsz ember, akiket pótolnom kell valahogy. Pedig ez a folyamatos műszak, amiben dolgozunk, rendkívül fárasztó, nemigen lehet az emberekkel sakkozni. Várható néhány zűr emiatt.

*

„Ahogy én ismerem az érettségizetteket, azoknak nagyon könnyű lesz" — közölte magabiztos fejbólogatások közepette a szakszervezeti tisztségviselő.

Behemót, bajuszos fiú áll előttem, viszonylag megkímélt munkásruhában. Közgazdasági szakközépiskolát végzett, korábbi munkahelyén pár hónapig anyagbeszerző volt, „logikus", hogy most — már négy éve — gépész.

---

az 1971—72-ben Tolna és Veszprém megyében a veletek kidolgozott kísérleti eredmények kipróbálására alakított csoportokon kívül is, öntevékenyen alakultak magánvizsgára felkészítő csoportok, az ország különböző részein. Az adatok mellett bizonyára az is érdekel, hogy a többiek miért és hogyan jutottak az előkészítő tanfolyamra? Erre nem könnyű válaszolnom.

A kísérlet kipróbálására vállalkozó Tolna megyei csoportok résztvevőitől néhány kérdésünkre írásban kértünk választ, amiben jómagam is részvételük mozgató rugóit kerestem. Összesen 201 hallgatót kérdeztünk meg, közülük 147 volt a férfi és 54 volt a nő. 50 nőnek és 129 férfinak volt családja, összesen 376 gyerekkel. A gyerekek közül iskolás kor előtti 79 volt, általános iskolás korú 159, középiskolás korban levő 68, és 60 volt a 18 évnél idősebb gyerek.

Amikor megkérdeztük őket, a

	férfi	és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	20	8
élelmiszeriparban, erdészetben	7	—
könnyűiparban	13	14
állami gazdaságban	41	2
termelőszövetkezetben	25	2
ipari szövetkezetben	6	8
szolgáltatásban	28	10
állami intézményben (óvoda, tanács	4	8
egyéni gazda és háztartásbeli)	2	2

A fentieket érdekes volt összehasonlítani az előző munkahelyükkel:

	férfi	és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	27	9
élelmiszeriparban, erdészetben	9	4
könnyűiparban	7	3
állami gazdaságban	31	2
termelőszövetkezetben	16	2
ipari szövetkezetben	5	1
szolgáltatásban	15	5
állami intézményben	4	4
egyéni gazda és háztartásbeli	20	23

(A jelenlegi munkahelyéről nem nyilatkozott 1 férfi a régiről pedig 13 férfi és 1 nő.)

A két táblázat összehasonlítása magyarázatot ad a kérdésedre, hogy miért tanultak ezek az emberek. Az igazság kedvéért mondom el, meg hogy megerősítsem az ítéletedet róluk, százötvenháromnak semmit sem ígértek azért, hogy tanuljanak. Nem helyeztek kilátásba akár beosztás vagy munkakörülmény-változást, esetleg magasabb fizetést, azért, mert elvégzik a 8. osztályt. Nem is kaptak! Néhányuknak jutalomszabadságot adtak: huszonhét férfinak és nyolc nőnek. Hat férfi és három nő viszont előzetes ígéret nélkül rendkívüli fizetésemelést kapott.

Azt is megkérdeztük a 201 Tolna megyeitől, hogy milyen volt a család „hozzáállása" tanulásukhoz. Erről még ejtek egy két szót, mert bizonyára téged is érdekel! Az egész család örült 169 férfi és 44 nő tanulásának, és segítették őket ebben. Csak a gyereke örült, illetve segített 14 férfinak és 6 nőnek 3 férfi és 3 nő csak a házastársa helyeseléséről nyilatkozott, és szerencsére csupán 1 férfi tanulását nem helyeselte a családja. Bár lehet, hogy 5 férfi és egy nő azért nem válaszolt erre a kérdésünkre, mert ők is így nyilatkozhattak volna, de ezt szégyenlették leírni.

Azt hiszem, az adatoknál sokkal jobban érdekel, ami mögöttük rejtezik. Igaz, hogy mindez nem olyan egyértelmű, mint a számjegyek világa. Melyikőnk vállalkozhatna arra, hogy megkeresi a nyitját annak a csodának, hogy — a nálatok és a GANZ-MÁVAG-ban folytatott kísérletből, gyors elterjedése következtében — miképpen lett a magánvizsgára előkészítő általános iskolai tanfolyamokból a „Flóri bácsi egyeteme". Hogy ki a Flóri bácsi, akiből már fogalom lett? Gyorsan elmondom neked!

Tolna és Veszprém megyébe azért vittük a magánvizsga-tanfolyamok kipróbálását, mert mindkét helyen új megyei művelődési központ épült, és a megnyitás előtt a megyei népművelés irányítói előre feltérképezték, hogy az új intézménynek milyen feladatokat kell ellátnia Ők kerestek meg a problémáikkal és kapva-kaptam rajta.

Tolna megyében él Flóri bácsi, apám korabeli, éppen akkor az oktatási osztály vezetői tisztéből nyugdíjba vonuló, hajlott dereku, de sok fiatal frisseségét meghazudtoló — ember? bácsi? Nem is tudom miként mondjam, mert ma már nekem, de nagyon sokunknak csak a Flóri bácsi, az egyetlen — mint mindenkiből.

Flóri bácsi úgy döntött, hogy amit az oktatásban majd negyvenéves tevékenysége során rosszul csinált, azt rendbe hozza nyugdíjas korban. Ezért vállalta el, hogy foglalkozik a művelődési otthonokban megvalósítható felnőttoktatással, hiszen a megyében már csak egy dolgozók általános iskolája tagozat működött, Szekszárdon. Szó szerint nyakába szedte a lábait és járta a megyét: a munkahelyeket, üzemeket, tszeket, állami gazdaságokat, de nem különben a tantestületeket, és szervezett. Oktatta a pedagógusokat, hogyan kell a felnőttekkel másként tanulni, mint a gyerekekkel, stb. Erről nem szólok bővebben, hiszen ki ne tudná jobban, hogy mit kell másként tenni, mint te és ti mindnyájan, akikkel együtt kezdtük.

A hír terjedésének csodálatos útjai vannak! Mire észbekaptunk, Tolna megye, de nem különben Veszprém egyre-másra kapta a látogatókat tanév közben, hogy a munkában érjék tetten, hogy mit csinálnak. Szerencsére akkor már a Salgótarjánban és a GANZ-Mávagban gyűjtött anyagot a tanárok feldolgozták és leírták, meg is jelentettük nyomtatásban. Így esett, hogy a tervezettnél előbb és sokkal többen tanultak előkészítő tanfolyamainkon. Tolna megyében pedig Flóri bácsi megvalósította a saját célkitűzését: tíz évig lankadatlanul dolgozott, és minden tanévben annyi felnőtt szerzett nyolcosztályos végbizonyítványt a magánvizsgára felkészítőkön, ahányan az előző évben tankötelesek korukban nem végezték el a nyolc osztályt. Ez nagy dolog! De ekkor kellett csak igazán vigyázni! Mert a lustábbja, fiatalja, ha figyelmeztették, hogy baj lesz, tizenhat évesen is iskolába fog járni, nemegyszer válaszolta: „Nem baj! Majd megyek a Flóri bácsi egyetemére." Ez az, ami megengedhetetlen, amiért Tolna megye is a sarkára állt, hiszen a magánvizsgára felkészítő általános iskolai tanfolyamok nem a túlkoros fiatalok nevelő intézménye, hanem a hajdan és még ma is sokszor mostoha körülmények között élő, érett korú dolgozó felnőtteké. Az övék a Flóri bácsi egyeteme!

Tudom, hogy igazat adsz, és máris kérdeznél, ha hagynám. De nem! Én előbb visszakérdezek. Hogyan alakulhatott így, hogy a mi közös munkánkból nem „nógrádi tapasztalatok" maradt, hanem Tolna megyei tapasztalatokká alakult az idő és az élet sodrában?

Miért van az, hogy a gimnáziumi magánvizsgára felkészülés is Nógrád megyéből indult 1971. óta az építőipari munkásszálláson, a zagyvavapálfalvai síküveggyárban, Pásztón a járási művelődési központban, és még vagy három helyen. Bizonyára ezerre tehető már azoknak a száma, akik így szereztek érettségi bizonyítványt, és mégis átadták Heves megyének a pálmát, azzal, hogy a módszerek összegyűjtésére és közzétételére Heves és nem Nógrád megye vállalkozott?

Ne szólj rám, hogy elfogult vagyok, és amit csináltunk és csinálunk nógrádivá akarom — éppen én — kisajátítani! Ne szólj rám, mert ez nem így igaz!

A tudás vágya, a tudás értéke és megszerzésének fáradságos különféle útja mindnyájunké. Jómagam arra tettem fel az életem, hogy ebben mindig és mindenütt új ösvényeket tapossak, de nincs jogod arra, hogy akár figyelmeztető szavad erejével is lazábban fogd a kezem, vagy akármelyikőtök is elengedje azt!

Erről ne is szóljunk, mert — szerencsémre — még nem kell semmit visszaperelnem! Csak kérhetem, hogy segítsetek, és gyertek velem tovább.

Pálos Éva

— Régebben elvégeztem az A-tanfolyamot, nagyon megérte. Többet tudok a gyártásról, mint sok ember, aki huszonöt éve nyüvi itt magát.

— Valóban könnyebb szakmai tanfolyamot végezni egy érettségizettnek, mint annak, aki nyolc általánossal kezd hozzá?

— Érettségi után könnyedén elvégzi bárki az ilyen gyorstalpalókat. Emlékszem, annak idején az A-tanfolyamon mikrométerrel kellett mérni az üveg vastagságát, és a változásokat grafikonra kellett fölvezetni. Mi, érettségizettek észre se vettük, hogy itt valami nehézség van. De az idősebb, hat-hét elemisek közül csak kevesen bírtak a mikrométerrel mérni, a grafikonra meg úgy bámultak, mint borjú az új kapura.

— Mit érdemes tanítani egy tanfolyamon?

— Az üzemmenetet, a gyártási folyamatot végig. Hogy a vágó a negyedik szinten tisztában legyen vele, miből van az üveg. Ez hasznos, mert könnyebben tud bánni vele; és ha buborékokat vagy szemcséket talál a táblákban folyamatosan, akkor nem legyint rá, hanem tudja, kinek mit szóljon. Ha egy leszedő valamilyen rumli miatt idejében szól, több száz méter üveget megmenthet. Volt erre példa sok.

— Érdemes-e humán ismereteket tanítani?

Rám néz, komolyan gondolom-e a kérdést.

— Hát, itt mondjuk nem fontos, hogy az ember napközben József Attilából idézzen. Itt a fizikai, a kémiai ismeretekkel megy a dolgozó valamire. Ha tudja, mi az a viszkozitás, hőtágulás, nyúlás, satöbbi. Azzal semmit se ér, ha álmából keltve föl tudja sorolni az Árpád-házi királyokat.

— Mivel lehet ösztönözni fiatalembereket a tanulásra?

Megint rám csodálkozik, de most rövidebb ideig. Kezdi meg szokni.

— Ösztönözni? Nálunk senkit nem kellett. Már tavaly feliratkozott a fiatalok közül szinte mindenki. Pedig még olyat se említettek, hogy fizetésemeléssel jár, vagy hogy tanulmányi szabadságot adnak egy napot is. Mégis jelentkeztek. Ha tőlünk függne, már végeznénk is. Mert először azt mondták, hogy januárban kezdődik. De valami akadály jött közbe.

— Milyen akadály?

— Fogalmam sincs.

✶

— Sok ember rest gondolkozni. Korábban a Z. I-en megszokták, hogy ők a janik, nagy mellénnyel jártak. Tényleg jól értettek mindenhez; csak ránéztek az üvegre, látták, hogy rendben van, vagy hogy hol a bibi. De itt, a Z. III-on már nem az megy, hogy „no, ez jó lesz így", meg hogy „ugyan ne dirigálj nekem, húsz évig így ment, rendben volt!"

Sisakkal a fején élénk taglejtésekkel prézsmitál a megállapodott korú keverőgazda. Tőlünk két méterre tisztelettudó bornirtsággal szobrozik a mesterhez beosztott tanuló.

— Ott szemre mértek, hasra ütve mondtak adatokat. Itt meg műszerek vannak. Nem ugyanaz! Ott megszokták, hogy valaki, a művezető, gondolkozik helyettük. Itt meg mindegyiküknek saját magának kéne forgatni az agyát. De nem akarja... Persze, ha ezt maga mind leírja, amit én itt elmondok, akkor sok emberrel összerúgom a patkót... Szóval gondoljon bele. A régi kemencén húsz-harminc fok melegedést egyszerűen nem vett észre. Itt meg már két fok emelkedés miatt le-föl rohangálnak a gépészek, hogy atyaisten, melegszik a gépem!

— Maga szerint egy tanfolyam ér valamit egy begyöpösödött embernek?

— Fel kell hozni őket észben oda, hogy legalább kíváncsiak legyenek valamire. Bogarat kell tenni a fülükbe. Hogy ha később hall valamit, legalább derengjen neki: „mintha valahol már beszéltek volna nekem erről". Akkor, ha nem is veszi elő a könyvet, legalább megkérdezi a társát, hogy „Jóska, mit is mondtak erről, meg arról?" Ha lassan is, hozzá kell formálni őket a modern üzemhez. Itt nagy értékek vannak: egy egyszerű hőelem tizenhatezer forint. Becsülje meg és higgyen neki; ne próbálja meg a műszert felülbírálni, mint futballbíró a partjelzőt.

✶

„Az se mindegy — állította a továbbképzéssel foglalkozó szakember —, hogy a tanfolyammal ellátható munkaköröknek milyen nevet adunk. Egy jó elnevezés nagyon vonzó lehet, mert a dolgozó sok helyen bediktálja a foglalkozását, például a gyereke óvodájában, iskolájában, és nem mindegy, hogy mit mondhat. Egyik ilyen szerencsés elnevezés, sokat gondolkoztunk rajta, míg kisütöttük: a „műszerszobai olvasztár". Mert ugye műszer is, meg olvasztár is. Mennyivel jobb, mintha mondjuk »kemencekezelő« lett volna!"

— Tudja, mit mondok? Nekem ez a név egyáltalán nem tetszik — jelenti ki őszintén, savanyú képpel a műszerszobai olvasztár. — Mert vagy műszerész, vagy olvasztár valaki. Az emberek nem tudják hova tenni. Én még olyan dolgozóval nem találkoztam, aki ezt figyelembe vette volna.

Harminc-negyven közötti ember. Ő aztán több szakmás a javából. Bádogos, vízvezeték-szerelő, gépésztechnikus (ezt ő diktálta így, a harmadik helyen), valamint fél tucat tanfolyam, sőt marxista középiskola is van a tarsolyában.

— Veszi hasznát ennek a sok szakmának?

— Nézze, most leállt a termelés, átépítjük a kemencét: én a vízvezeték-szerelők közt szakmunkásként dolgozok. De máskor is van ennek haszna. Beüthet egy váratlan meghibásodás, amikor az ember lélekjelenlétén sok múlik. Múltkor a vízhűtőcső berogyott a szűkületben és belelógott az olvadékba. Már kezdett fölizzani, mire fölnéztem és észrevettem. Egyből belém villant, hogy a cső nyomás alatt van, bármelyik pillanatban szétdurranhat; akkor aztán leshetjük, milyen üveget ad a kemence egy darabig. Rögtön szaladtam a csaphoz, elzártam, utána egy franciakulccsal kirángattam a csövet az olvadékból. Ha nem vagyok éppen vízvezeték-szerelő, fel sem ismerem a veszélyt, vagy ha felismerem is, nem tudtam volna, hova kapjak hirtelen.

Lehajol, sorban fekszenek a földön a kiszerelt csapok, közülük emel föl egyet. Élénken magyarázgatja, miképp újítja föl őket; ha nem csinálná, kidobandó vashulladék volna mindegyik. Velük se tudna „érdemben" foglalkozni, ha nem lenne meg a két-három szakmával járó tudása.

— Hasznosíthatók-e itt a politikai ismeretek is?

— Az csak beszélgetés közben jön elő. Propagandista is vagyok, ezért sokszor fordul hozzám a művezetőm, hogy segítsem ki. Feltesznek neki egy kérdést, például a lengyel helyzetről. Ő úgy tesz, mintha tudna felelni, csak nincs kedve. Nekem kiabál, hogy Pista gyere már, magyarázd meg ennek a „bunkónak", mert nem érti.

— Milyen akadálya van annak, hogy itt minél többet tanuljanak az emberek?

— Nagyon meg vannak terhelve. Ez a folyamatos műszak pokrócul kikészíti a dolgozót. Nem csoda, ha nincs kedve tanulni a meló után. Szerintem jobb lenne cserelátogatásokkal megoldani ezt, azok többet érnek. Elmehetnénk O-ra vagy M-re. Csak egy kis rugalmasság kérdése az egész. Akár külföldre is utazhatnánk, megtérül az. A magyarokat nem kell félteni: többet hoznak be ötletből, mint amennyit pénzből kivittek.

— Ezek szerint maga ettől a szakmásító tanfolyamtól nem sokat vár?

— Nem túl sokat. Meg is lepődnék, ha valami újat mondanának. Inkább csak az ismétlésre akarok ráfeküdni. Ne felejtsem el, amit egyszer megtanultam.

✶

— A munkaerőáru felértékelődött, megszűnt a kínálat bősége, ezért a figyelem ráirányult az itteni dolgozókra. Velük kell megoldanunk a feladatokat — állapítja meg a rangos, gyári illetékes. — Ezért volt szükség a nagyobb alsó nyomásra, ami '79-ben végre egy miniszteri rendeletet eredményezett. Az tette lehetővé a síküveggyártás szakmaként való oktatását.

Enyhén nagyra szabott öltönyében kényelmesen terül el a termetéhez képest aprónak tetsző fotelban.

— Korábban még nem lett volna indokolt egy ilyen rendelkezés?

— Szerintem már korábban is indokolt lett volna.

Beosztását ismervén, meglep a teketória nélküli válasz.

— Adva voltak hozzá a feltételek már a hetvenes évek elején is. Súlyos gazdasági gond lehet, hogy a szakmává minősítés csigalassúsággal halad. Szerencsére az utóbbi időben oldódik valamit a merevség. De így is van mit behoznunk. Kiépült egy NDK-kapcsolatunk, tőlük tudjuk, hogy náluk ez a téma már lerágott csont, rég megoldották. Igaz, náluk az üveggyártás jóval nagyobb arányt tölt ki az iparban. Fejlettebbek is: tematikát, metodikát, szakkönyveket tőlük kértünk a tanfolyamhoz.

— Mennyire lehet azokat nálunk használni?

— Egy az egyben semmiképp. A tankönyvet például a mi szakembereinknek kellett, roppant kevés pénzért, megírniuk. Az nehezíti a módszereik átvételét, hogy az itteni dolgozóknak feleakkora szakmai alaptudásuk sincs, mint az ottaniaknak. Hiába prédikáljuk mi: az iskola van az életért. Sajnos manapság az iskola az iskoláért van. Mert itt a szakmunkásképzés vajmi kevéssé veszi figyelembe a helyi sajátosságokat. Tanítanak ugyan üvegfúvókat, de még véletlenül se foglalkoznak mondjuk üvegipari szakemberek középfokú képzésével. Pedig de nagy szükség volna rájuk! És az itteniek zöme másfajta képzettséggel is itt fog dolgozni, nem kis kezdeti nehézségek árán. Már régóta a helyi iparra kéne felkészíteni az embereket. Ez országos sztereotipiákkal nem megy.

Cigarettára gyújt: eszébe jutok, engem is megkínál, nem élek vele.

— A mostanihoz hasonló tanfolyamok javíthatnak-e valamit a helyzeten?

— Régen a fiúk bekerültek ide a gyárba, mint szódaürítő, aztán lassan járták végig a stációkat, és lettek üvegfúvók vagy néhányan művezetők. Ez volt a csúcs. Mire ide elértek, harmincöt-negyven évesek voltak legalább. Most az ütem gyorsabb kell legyen, és gyorsabb is. Megpróbáljuk valamiképp elérni, hogy átvegyék a nagyobb sebességet.

✶

Fontos, ám egyben különleges „nyersanyag" is gazdaságunkban az agyvelőállomány. A benne rejlő érték: az emberi értelem kiaknázásához nem kellenek milliárdos beruházások. Önmagából adódó természete e kincsnek, hogy a felszínre tör, szerkezetté rendeződik és — ha teheti — működésbe lép. Viszont, ha nem kap teret a működéshez, elgémberedik és béna testként befülledve a gazdasági gépezet zugai közé, lefékezi az egész masinéria haladását. Így hát korunkban és honunkban sorsdöntő tennivaló, hogy a gépezetet olyanra alakítsuk, amelyben a szóban forgó kincs mentől gyorsabban felöltheti a számára egészséges formát, és teret kap a friss, élénk mozgáshoz.

Regös Molnár Pál

Veszélyeztetett helyzetben

Damoklész a hetedik mennyországban érezhette magát, amikor ura, Dionüsziosz, a szürakuszai türannosz teljesítette a kívánságát, s így a nagy hajbókoló rövid időre fölcserélhette hízelkedő életmódját királyira. Kellemesen végignyújtózkodhatott az aranykereveten, degeszre ehette magát a legkiválóbb ínyencfalatokból, válogatott rabszolgafiúk lesték minden kívánságát, egyszóval az áhított gyönyörök világába emelkedhetett.

Csakhogy — miként Cicero a *Tusculumi beszélgetések*ben írja — közbejött egy kis „difi". Ugyanis ez a véreskezű és módfelett csavarteszű Dionüsziosz a talpnyalójának adott fény és pompa közepette megparancsolta, hogy lószőrszálra kötve egy villogó kardot bocsássanak alá a mennyezetről, hadd csüngjön ott, annak a boldogságban úszó embernek a nyaka fölött!

Azóta (mármint az említett eset óta) emlegetjük, ha veszélyhelyzetbe kerülünk, hogy a fejünk fölött függ Damoklész kardja.

*

Repkénnyel befuttatott, külsőre már-már ízléstelenül cicomázott vidéki lakásán tölti kényszerpihenőjét S. Endre, a közepes nagyságú üzem termelési osztályvezetője. A több hónapos távolmaradás oka „drámaian egyszerű": infarktus.

Tagbaszakadt, hatalmas termetű ember, első ránézésre, nehezen képzelhető el, hogy már kétszer hozták vissza „a halál torkából". Nem illik ilyesmivel dicsekedni, így hát mi is kerülgetjük a témát, mint macska a forró kását.

Előbb megmutatja a virágba borult kertet, elmagyarázza, hogyan kell metszeni az őszibarackfákat, eldicsekedik kisfia tanulmányi eredményével, aztán a szőlőlugas alatt kicsordul belőle a bánat.

— Számtalanszor lepergettem már magamban az eseményeket — mondja, s füstszűrő nélküli Symphoniával kínál. — Persze, így utólag könnyű okosnak lenni. Az én problémám, úgy érzem, az volt, hogy egy túlságosan felpörgetett ritmust kényszerítettem magamra. Olyan ez, mint a hínár... előbb csak megérinti az embert, aztán körbefonja, s a szorításából már az isten se tud kiszabadulni.

— Messzire szakadtak a lehetőségektől az igények?

Töpreng egy kicsit, mielőtt válaszolna, amúgy öregurasan, ráérősen, mintha őt egyáltalán nem érintette volna meg az infarktus előszele. De, legalábbis a látszatból ítélve, nagy hasznára volt a pihenő.

— Nem nagyon gondolkoztam én akkor, mert nem sok idő jutott rá — felelt. — Szinte mindig anyagellátási gondokkal küszködtünk, tudja, a nagyvállalatok hamar elmarták előlünk a lehetőségeket, egyszóval résen kellett lenni. És ezek olyanféle apró, mindennapos feladatok voltak, hogy most nem is nevezném komoly munkának. Hiszen ebből adódott az egyik „lelki" problémám, hogy hiába végeztem el levelezőn a műszaki egyetemet, hiába tanultam, túlzás nélkül: látástól vakulásig, ha a tényleges melóban ennek nem sok hasznát vettem.

— Megfordult a fejében, hogy esetleg munkahelyet cserél?

— Többször is. Lehetőség adódott bőven, csak a pénz jóval kevesebbnek ígérkezet. Meg aztán... — egy pillanatra megáll, mondja, vagy ne mondja — szóval, akkor kezdtük el építeni a házat. És persze szükségem volt erre-arra, egy C-menetlevélre, bontástéglára, hulladékfára, satöbbi; s világos, hogy osztályvezetőként simábban ment minden. Utána pedig micsoda dolog lett volna, ennyi segítség után, faképnél hagyni a céget?!...

Közben megjött az első figyelmeztető jel. Éjszaka lett rosszul. Mentőt hívtak, s a gyors és ügyes orvosi beavatkozás sikerrel járt. Néhány hét pihenő következett, aztán minden folytatódott a régiben. Még javában tartott a táppénz, amikor már téglát hordott, maltert kevert, falazott.

Csak éppen a szívnek nem tetszett ez a dolog. Egy év sem telt el az újabb infarktusig.

— Postára mentem, leveleket, csekkeket föladni — emlékszik vissza —, s akkor jött az a szúró érzés. Szédültem rettenetesen, ömlött rólam a víz, mint a dézsából, csak arra emlékszem, hogy többen odaszaladtak segíteni.

A kezelőorvosa statisztikákat idéz, amikor a betegségről kérdem. Könyörtelenek ezek az adatok: a világon majd minden második ember szívbetegségben hal meg, a hirtelen halálok csaknem háromnegyed részét szívbetegség okozza, s az infarktusbetegek nem kis számban még a kórházba érkezés előtt meghalnak.

— Mégsem eléggé figyelmeztetőek ezek az adatok — fűzi hozzá némi rezignáltsággal. — Mindenki tud róla, mindenki fél tőle, mindenki küzd ellene, aztán mégis állandóan telt ház van nálunk. Érdekes módon nem is annyira a sok munka, a fizikai megterhelés, hanem a nagy felelősség, a döntéssorozatok, s a célok gyakori meghiúsulása vezethet egyfajta infarktus előtti állapothoz. Mondanom sem kell, hogy a megelőzés érdekében már a legkisebb idegrendszeri zavaroknál közbe kell lépnünk. Mert minél később történik meg ez, annál reménytelenebb a megmenekülés.

*

Az orvos S. Endréről szólván ezt a szót használta: megmenekülés. A tizenhárom esztendős F. Marika kulcsszava viszont az elmenekülés. Az ő veszélyhelyzete időben és térben, sőt, még felelősség-megoszlásban is egészen más, ám a végeredmény mégis hasonló módon drámai.

Négy éven át tűrte-viselte a megaláztatást, a verést, finom szóhasználattal: a mostohaapa ferde hajlamú közeledéseit. Mígnem betelt a pohár. Akkor összepakolta cókmókját, kézen fogta kisöccsét, s az éjszaka kellős közepén becsöngettek a keresztanyjukhoz.

Ez már a négyesztendős kálvária végén történt. És mintegy a felnőtté válás szimbólumaként. Mert otthagyni a fertővé vált családi környezetet, elmenekülni akárhová, akárkihez, azt hiszem, őt inkább ez tette igazán felnőtté, nem pedig a pecsét az igazolvány valamelyik rubrikájában.

Most a k.-i nevelőotthon lakója, bő nyolc hónapja.

— Siralmas látvány volt, sápadt, beesett szemekkel... szóval, nagyon lerongyolódva jött ide, szegénykém — mondja a nevelőintézeti tanárok jellegzetes iróniájával az osztályfőnöke. — Oroszból alig ismert néhány betűt, egyetlen verset nem tudott elmondani könyv nélkül, matematikából az egy meg egynél kellett kezdeni. Hja, és a barátkozás! — nevet föl. — Senkihez nem szólt, meg sem mert mukkanni, tipikusan befelé forduló személyiségnek látszott. Aztán valahogy elkezdett oldódni, s rövid időn belül kiderült, hogy remek közösségi ember, bátran mond véleményt. S nem is buta gyerek! Oroszból, matematikából hármas, magyarból pedig négyes rendű.

Nyeszlett, apró termetű kislány áll elém. Szemét mélyen lesüti, mint akit folyton kínoz a bűntudat, pedig az égvilágon semmi oka rá. Egyszer a mostohaapa tökrészegen ment haza, végigdőlt a díványon, s rárivallt a gyerekre:

— Vetkőztess le! — Amikor ez megtörtént, jött az újabb parancs. — Mutasd a bugyidat, hadd nézzem, nem voltál-e fiúval?!

Aztán később ez lett G. legfőbb atyai gondoskodása.

— Ó, hát az a gyerek, az istennek se akart tisztálkodni — válaszolta az édesanyja, amikor azt kérdeztem, igaz volt-e az előbbi történet. — Így ellenőrizte az apja — fűzte hozzá szemrebbenés nélkül. Azaz inkább fordítva, merthogy a szülőkkel való találkozás helyszíne egy kocsmaudvar volt, s akkor már túlságosan is gyakran „rebbent" a szem... Így hát minden további faggatózás értelmetlennek tűnt. Egy dolog azonban bebizonyosodott: őket senki komolyan nem vonta felelősségre azért, mert két gyereküket a „szülők" alkoholizáló életmódja elűzte otthonról.

Hogy Marika és kisöccse mégis kiszabadulhatott ebből a környezetből, abban — rajtuk kívül — főszerep jutott a keresztmamának is. Aki biztatta, oltalmazta, ha kellett, etette, itatta, öltöztette őket.

— Nem hagynak nyugton a szülők! — fakad ki, mihelyt megtudja, mi járatban vagyok. Egyszobás lakásban egyedül él, túl van jócskán a negyedik ikszen. Betanított munkás egy nagyüzemben, s három műszakban dolgozik. Nyugtatókat, vérnyomáscsökkentő gyógyszereket szed.

— A szülők azt híresztelik, hogy erőszakkal elvette tőlük a gyerekeket.

— Tudom — mondja gúnyosan —, mert már nekem nem lehet gyerekem... és magamhoz édesgettem őket. Ezt mondták, ugye?

— Nagyjából.

— Ilyenekkel zaklatnak állandóan, a férfi még azt is megígérte, hogy ha nem fogom be a számat, s máskor is beengedem a gyerekeket, akkor eltesz láb alól... már kétszer ült a börtönben. De ha annyira szeretik a gyerekeket — háborodik föl —, akkor miért nem kérik vissza a nevelőotthonból?

Nem volt kis ára ennek a mentőakciónak, amelyet a „kereszt" közreműködésével szerveztek meg, s amelynek ez esetben nyertese a két gyerek, noha a megoldás — szükséges rossz.

Mert ha vigyázó szemeinket a statisztikára vetjük, rögvest kitetszik, nem a gondozásba vétel, hanem az ideális családi környezet megteremtése lenne szorgalmazandó.

Nézzük csak: a hetvenes évek végén hazánkban a fiatalkorú népesség 4 százalékát, azaz közel százezer gyereket tartottak nyilván veszélyeztetettként, ám a gyámhatóságok ennek a háromszorosával foglalkoztak. Nevelőotthonaink túlzsúfoltak, kihasználtságuk egy hivatalos fölmérés alapján: 135 százalékos! És még egy nem elhanyagolható adat: a központi idegrendszeri rendellenességek az intézeti gondozottak esetében huszonnégyszeresen haladják meg a családi környezetben élők károsodási arányát.

Vajon milyen családi környezetet talált volna F. Marika, ha váláskor történetesen az édesapjának ítélik. Néhány nappal azután, hogy a nevelőotthonban jártam, fölkeresett a szerkesztőségben Marika édesapjának a felesége, mondván, ha leírom, amit a lány mondott, akkor sajtópert indít. Magam sem értettem a dolgot, hiszen minden terhelő tény voltaképpen az édesanyjával és annak férjével kapcsolatos. Miért hát az aggodalom?

Hamar kiderült, hogy csak az adalékok sorát akarta megtoldani eggyel a „mostohaanya-jelölt". De Marika ellen!

— Amikor nálunk töltött néhány napot, én mindent megadtam neki! — harsogta. — Az én kislányom egy dekát nem hízott heteken át, Mari pedig három kilót vett magára. Öltöztettem, élelmeztem... — és sorolta vég nélkül, mennyi jót tett vele... Csupán a szeretet hiányzott a listáról..

Megnyugtatóan pótolhatja-e ezt az utóbbit a nevelőotthon?

*

Ugyancsak kevesen irigyelhetik az üvegfúvókat. Már messziről forrósít a levegő, amikor a kemencék közelébe érünk M. Gyula művezető kísérőmmel. Legalább hússzor jártam már ebben a csarnokban, de mindig nagy érdeklődéssel nézem a kemencén bemutatott „műsort".

(folytatás a 21. oldalon)

Kulin Ferenc:

A békíthetetlen

(tévéjáték)

SZEREPLŐK:

Janus Pannonius, **költő, pécsi püspök, szlavóniai bán, a Mátyás elleni összeesküvés feje, 38 éves.**
Kanizsai András, **püspök, a Szentszék követe**
Franciscus páter, **Janus barátja, leghűségesebb társa. Janusnál idősebb.**
Zsuzsanna, **Janus Pannonius alkalmi szobalánya**
Karvaly Kálmán, **magyar nemes, kalandorságra hajlamos, a pártütők hangadója: a politikailag folytonosan bizonytalan Délvidék tipikus, amorális figurája.**
Kondoros Mihály, magyar nemes
I., II., III., IV. nemes pártütők
Kapitány
1. Zsoldos
2. Zsoldos

Történelmi játék Janus Pannonius bukásáról, játszódik Medvedvára közelében egy fogadóban, 1472. március 24—27.

1. jelenet

(Janus egyedül a felső szobában. Egy ládából kódexeket emel ki, mindegyiket felüti, lapozgatja, majd a falnál álló polcra helyezi őket. Mozgásán látszik, hogy beteg: nehezen lélegzik, kicsit zihál, fullad. Az egyik kódexszel az asztalhoz megy, kinyitva leteszi, kihúzza az asztal fiókját, pergameneket vesz elő, s állva, az írások fölé hajolva, jobb keze mutatóujjával hol az egyik, hol a másik szöveget követve, munkájába merül. Időközben kintről zaj hallatszik: egymás szavába vágó férfiak kiáltozása, röhögése. Janus nem figyel fel rögtön, sőt széket húz maga elé, s egyre jobban elmélyed az olvasásban. Akkor kapja fel a fejét, amikor a zaj hirtelen elül, s a néhány pillanatig tartó csendet újabb kiáltozás töri meg. Tisztán hallható:

„— A páter! A páter!"

Az írásokat az asztalon hagyva feláll, az egyik ajtóhoz lopakodik, óvatosan résnyire nyitja, amitől a hangok felerősödnek, s az alábbi jelenet tanúja lesz: A lenti teremben hat-nyolc köznemes. Az udvar felöli ajtón át érkező páter egy pergamentekercsel a kezében megáll előttük.)

Többen: A páter! Végre! És a püspök úr?! János püspök?! Miért nincs még itt? Azt ígérte...

Páter: Ne háborogjunk, uraim. (Leül, a többiek is követik.). János püspök mélyen fájlalja, hogy nem lehet most kegyelmetek között. Felkereste néhány barátját, akik becses szolgálatot tehetnek ügyünknek.

Többen: Meddig várjunk?

Páter: Nyugodjanak meg, két napon belül bizonyosan megérkezik. (Pergameneket vesz elő köpenye alól.). Mi azért elintézhetjük a dolgainkat. Ha megengedik.., a püspök úr meghatalmazott.

Kondoros: (Saját serlegét tartja a páter elé.) Így mindjárt más... igyon már velünk egy kortyot, atyám.

Páter: Köszönöm, nem élek vele. (Kondoros zavartan visszahúzza a serleget. Feszült csend.) Uraim, János urunk további türelemre és változatlanul hív szolgálatra kéri kegyelmeteket. Helyzetünk kedvezőbb mint valaha. Tegnap érkezett hírekből tudjuk, Pécsre megérkeztek a várt fegyverszállítmányok, az erődök javítását sikerült befejezni. Ürgödi, Sólyom, Váradi és Blasics uraimék bandériumai harcra készek, s végszükség esetén a polgárság is kész a várfalakra menni... Isten óvjon bennünket attól, hogy erre szükség legyen. Délen a török nyugszik, Nyugaton Stefán, Henrik, Márk és Ludvig fejedelmek, s természetesen maga Frigyes császár is, szolidárisak az ügyünkkel. Beavatkozni nem szándékoznak, mint ahogy (nyomatékkal) nekünk sem áll szándékunkban német haderőt igénybe venni... Semmilyen körülmények között!

Többen: És Itália?

Páter: Bizonyosak lehetünk, hogy János püspök kapcsolatai Itáliában a legmegbízhatóbbak. Hanem mindazonáltal gondunk is akad...

Többen: No! Ej!

Páter: S éppen ezek megoldásában számít kegyelmetekre a püspök úr.

Karvaly: Hallgatunk, páter!

Páter: (A megszólítás miatt sértetten, de keményen fordul Karvaly felé. Kigöngyöliti az egyik pergament, de rögtön vissza is hajtja. Mélyet lélegzik, s feszülten, de higgadtan.) Komoly aggodalomra ad okot a pécsi várkapitány állapota. Hetek óta az ágyat nyomja, s nem sok remény van rá, hogy felépül. Ezért János püspök Kondoros uramat bízná meg, ha átvállalná a kapitányi tisztséget.

Kondoros: (Zavartan néz maga elé, majd bizonytalanul.) Vállalnám én, de hát mi lesz a jószággal. Arról volt szó, ugye, hogy mire a tavaszi munkák kezdődnek, itt készen leszünk. Még a szántással sincsenek...

Páter: A püspök úr senkitől nem kíván erején felül szolgálatot. S különösen ingyen nem. Pécs város kapitánya magáénak tudhatja a komlói uradalmat. Itt a szerződés. Aláírja-e, Kondoros uram?

Többen: (Biztatják) Már hogyne írnád alá! Ilyen szerencse...

Kondoros: Hát ha csakugyan így áll az ország ügye... az az első dolog, én mindig is . . .

Páter: (Tintát, lúdtollat vesz elő a köpenyéből.) Itt. Köszönöm. (A többiek felé fordulva.) A püspök úr arra kéri Lajtai, Vidovics, Horváth és Garai uramékat, minél többet gyakoroltassák lovasaikat, mert hamarosan szükség lehet rájuk. A katonák április havi zsoldját majd személyesen a püspök úrtól vehetik át, s kéri, hogy egyéb kívánságaikat is neki terjesszék elő. Hacsak nincs valami sürgős üzenetük a számára...

Karvaly: (Kijjebb húzza kardját a hüvelyéből, s nagy zajjal visszalöki.)

(A nemesek összenéznek, tagadóan rázzák a fejüket, de egyikük, Karvaly, előrelép.)

Sok itt a szó, páter. Mi nem azér' vagyunk, hogy diplomáciázzunk. Valami munkát... valami kétkezi munkát nem adott a püspök úr? De nem itt, meg ott, meg ekkor, meg akkor, hanem mos-tan-ra! (A mellette állók nyugtatni próbálják.) **Mer' ha nem, majd mi keresünk magunknak.**

Páter: (Nagyon keményen, szinte kiabálva.) **De igenis diplomáciázunk! Amíg csak lehet diplomáciázunk! Akinek pedig csak a vérontás a munka, az hagyja el János püspök zászlaját! Csak tessék, Karvaly uram!**

Karvaly: (Higgadtan, de még mindig fenyegetően.) **Velem! Velem volt valami terve a püspöknek?**

Páter: (Engesztelődve) **Karvaly uramra hárulna a legnehezebb feladat. Végig kellene látogatnia Szlavónia eretnek urait, s kipuhatolni, milyen feltételek mellett kötnének egyezséget János urunkkal. Ismétlem, a feladat nehéz és kockázatos. Épp ezért Karvaly uramat is arra kéri a püspök úr, keresse majd fel a részletek megbeszélése végett. Amennyiben vállalja, természetesen.**

Karvaly: (Gunyorosan) **Ott leszek. Mondja meg, páter.**

Páter: (Szintén gúnnyal) **Mertem remélni. Hiszen Karvaly uram, ha nem csal az emlékezetem, ennél sokkal nehezebb helyzetben is „diplomáciázott" már.**

Karvaly: (Előbb megretten, majd támadóan) **Miről beszélsz, csuhás?!**

Páter: **Úgy látszik, csakugyan jó az emlékezetem.**

Karvaly: (Kardot ránt, a páterre rontana, de a mellette állók rávetik magukat.) **Ha nem vered ki a fejedből, hogy valaha is láttál, én majd segítek neked . . . felejteni . . .**

Többen: (Karvalyhoz) **Megbolondultál, te!**

Páter: (Karvalyhoz) **Akkor hát viszontlátásra, uraim. Békeidőben kegyelmed börtönt kaphatna ezért a . . .**

Karvaly: **Békeidőben erről még beszélhetünk, páter!**

Páter: **Úgy legyen!**

✶

(Janus óvatosan becsukja az ajtót, a falhoz megy, féltérdre ereszkedik a feszület előtt, hangosan imádkozik.)

Janus: **Szabadíts ki e megkínzott test fogságából, Uram! Hisz' méltatlan ennyi szenvedés ahhoz a fényes lélekhez, kivel személyembe rejtetted magad. „Nézd csak e nyűtt tagokat, nincs bennük erő, csenevészek, renyhe a sár, amiből mesteri kéz faragott . . . Hol csupa jég a kezem, hol lüktet láztól a bőröm. Nap nap után ez okoz gondot, olyan beteges! Nátha gyötör folyvást, a fejem zúg és belesajdul. Majd meg a két szemem ég és könnyezik, annyira fáj. Sokszor a vér is elönt, gyulladt a vesém, s ha a gyomrom dermedten didereg, májamat őrli a láz. Tán e törékeny test is azért volt kedves előtted, hogy csak e gyöngefalú fogda lakója legyél?" Ó, hagyd, hogy e lélek égi utakra repüljön: láthatod, nem vihetem diadalra ügyed. Nem, ne akard ezután is hitegetni magad. Már csupa gőg ez a szív, nem nyílik előtted, s tudni se tudja talán, igazán mi a bűne. Bűn lehet az, ha egykori énem a mostanival egynek akarom tudni? S olykor pogány bölcseket bújok Biblia helyett? Jaj, miért pazaroltál annyi figyelmet rám, s voltál legkegyesebb, amikor hírnév s dicsőség mámora vakította szemem, s testi vétkeim, rút paráznaságom, bár tudva előtted, mégis oly hosszan bűntetlen maradt; csupa hiúság, földi öröm volt mindenem, a hitem: s miért, hogy éppen azóta sújtasz, mikortól mindent magam ellen, teérted teszek. Teérted? Ugyedért! Vagy e kettő odafönt sem jelenti ugyanazt? Szólalj meg végre! Mondj valamit! S oly bizonyos legyek, hogy Te szólsz, egyetlen égi erő, mint amikor bátyámmal Itállába küldtél. És amidőn visszahivattál ugyanövele. Mutass mégegyszer oly tévesztetetlen égi jelet, amilyet álmomban engedtél látni, hogy induljak a király nevében ügyedért adakozásra bírni, tettre tüzelni, táborba terelni híveidet. Beszélj, Isten!** (Janus elfordítja fejét a feszülettől, s Zsuzsannát látja a nyitott ajtóban.)

Zsuzsanna: **A pátert már nem találtam. Hanem azt mondja a fiú, hogy megérkezett, akit a püspök úr várt. Itáliából. A mama már el is szállásolta. De nem tudja, nincs-e késő . . . zavarni a püspök urat.**

Janus: (Felállt, Zsuzsanna felé megy. Izgatottan) **Mikor?**

Zsuzsanna: **Úgy mondja, alig egy fertályórája.**

Janus: **Vezesd be!**

Zsuzsanna: **Igenis.** (Kifelé indul, de visszafordul) **Akkor jöjjek holnap?**

Janus: **Holnap? . . . Hogyne.**

Zsuzsanna: (Az egyik fal mellett sorakozó ládákra mutat.) **Ezeket a ládákat. . .**

Janus: **Délután gyere. Ahogy megbeszéltük.** (Zsuzsanna biccent, kimegy Janus türelmetlenül járkál. Kis idő után újból kopognak.) **Igen!**

Zsuzsanna: (Kinyitja az ajtót, de nem lép be) **A vendég.** (Hátraszól) **Itt tessék.** (Visszahúzódik)

András: (Belép, megáll, hallgat, mosolyog, Janus zavartan áll, int a vendégnek, hogy lépjen beljebb.) **János!**

Janus: **Signore!**

András: (Előrelép, rejtélyesen mosolyog) **Nem ismersz meg?**

Janus: (Hosszan fürkészi, hirtelen felderül) **András! Hát éppen te! Almomban sem reméltem . . .** (Összeölelkeznek)

András: **En sem. Őszentsége úgy gondolta, könnyebben tájékozódhatok ebben a zűrzavarban, hiszen itt nőttem fel. Ki kell nyomoznom a te rebelliódnak minden összefüggését. Mert, hogy megvalljam őszintén, egyelőre semmit nem értek.** (Megveregeti Janus vállát)

Janus: **Hát nem azért . . .?**

András: **Azért, hogy segítsünk . . .**

Janus: **Kinek?**

András: **Neked, neked! De miben? Ezt kell megtudnom. — „János püspök lepaktált az eretnekekkel" — ez az egyik verzió, amit Rómában terjesztenek rólad. Hiába tudom én, hogy nem igaz, nem lehet igaz, őszentsége nem támogathat, amíg nem viszek bizonyítékokat. — „János püspök nem tudja elviselni, hogy kegyvesztett lett, ezért fordult — bosszúból — Mátyás ellen." Ez a másik verzió. Ez sem igaz, tudom, de várj, itt a harmadik: „Nagybátyád, Vitéz János, csalódott a királyban, s téged akar helyére tenni." Eszerint csak eszköz lennél bátyád kezében, hogy kamatoztasd itáliai kapcsolataidat. . . . Csak aki ismer, tudhatja, hogy ez is nevetséges . . .**

Janus: **El akarja terelni a beszélgetést) És te már csak követségbe jössz haza?**

András: **Összel különben is jöttem volna . . .**

Janus: **Hol leszek én már ősszel! . . . De miért állunk?** (Széket húz a kandalló felé. András látja, hogy nehezére esik, segít. Janus a torkára teszi a kezét, magyarázólag.) **Nekem most jót tesz a meleg.**

András: (Visszalép a fogashoz, felakasztja köpenyét, részvevően.) **Hallottam valamit. Mit mond az orvosod?**

Janus: **Orvosom?** (Legyint) **El innen. Délre.**

András: **Akkor én foglak meggyógyítani. Akár holnap reggel indulhatunk.**

Janus: **Eljön az ideje. Ne sürgessük, hagyjuk ezt . . . Veletek mi van? Hogy éltek ott? Kiről tudsz? Mesélj. Együtt vagytok?**

András: **Együtt. Nagyon rossz állapotban.**

Janus: **?**

András: **Elemészt az aggodalom a mi Janus Pannoniusunkért.**

Janus: **Ki pletykálkodott rólam? Szándékosan nem írtam erről a nyavalyáról . . .**

András: Nem is amiatt...

Janus: Hanem?

András: Félünk, hogy ez a rebellió...

Janus: Mert a ti szemetekben én az az ábrándos-bolondos poéta maradtam, aki ha egyszer politizálni kezd, abból csak baj lehet. Igaz?

András: Téged féltünk. Hogy az az isteni tálentumod elvész ebben a szélmalomharcban.

Janus: Szélmalomharc? Amiért néhány hete Mátyásnak kedvez a szerencse?

András: Úgy beszélsz, mint aki...

Janus: Folytatni akarja a rebelliót?

András: Ha jól tudom, tanácsot kértél a pápától, és menedéket keresel Itáliában.

Janus: Tanácsot?! Forma szerint igen. De ha láttad a levelemet, jól tudod, hogy valójában én ajánlottam segítséget.

András: Ó, a rétor! Te nem változtál semmit! „Forma szerint!" és „valójában!" — Dehogy vitatkozom én veled. Csak hagyjuk most a nagypolitikát egy órára legalább. Legyél csak, ami voltál: költők fejedelme!

Janus: Ami csak voltam. Látod, ez az én legnagyobb sérelmem.

András: Bár úgy volna!

Janus: Csalódnál?

András: Már évek óta... mit évek! — alig jöttél el Itáliából, már panaszkodtál, hogy elhagy a múzsád. „Megfojtja szellemedet ez a pannóniai levegő."

Janus: S ami akkor csak félelem volt bennem...

András: „Azt azóta igazolta az idő" — ugye, azt akartad mondani?! Hát nem, barátom. Ámbátor el kell ismernem, az ítélőerőd csakugyan megfogyatkozott, ha itteni verseid értékét ennyire alábecsülöd...

Janus: Mit tudod te! Van, hogy esztendő telik el, s egyetlen disztichont le nem írok.

András: Csak érleled a fejedben. Úgy látszik, ez a módszer határozottan javára válik a disztichonoknak.

Janus: S egyáltalán miről beszélsz? Hét éve, amióta megjártam Rómát, egy tucatnyi verset, ha küldtem...

András: Másik három tucatot pedig a híveid hoztak.

Janus: Csak nem akarod azt mondani, hogy még mindig költőnek emlegetnek odakint?!

András: (Útipoggyászához lép, s egy aranyozott kötésű, díszes könyvet vesz ki belőle.) Vespasiano küldi, múlhatatlan tisztelete jeléül.

Janus: (Zavartan veszi át a könyvet, felnyitja, belelapoz.) Hiszen ezek valóban... az én műveim. És maga Bisticci mester... hallatlan: De hát ki bízta meg?

András: Ki bízta meg? Az üzleti érzéke. Aligha van olyan egyetem Európában, ahol ne forgatnák a Bisticci-féle Janus-köteteket. Alig győz szállítani a rendelőinek.

Janus: Engem olvasnak?... de hisz ez egy vagyon!

András: Ez a kötet valóban egyedi példány, de nem kapod ingyen, ne örülj. (Janus kérdően néz Andrásra.) Azt kéri, hogy minden új munkádat hozzá vigyed. Lehetőleg személyesen.

Janus: (Izgatottan kezd turkálni a fiókjában.) Nem vagyok készen semmivel. És én most nem mehetek...

András: Már miért ne jönnél? Csak nem gondoltad komolyan ezt a...

Janus: Ördögbe a politikával! De hát nincs nekem más, csak ez a rebellió? Meg a betegség? Meg a poézis? Ennyire emlékszel csak ifjúkorunkra?

András: (Evődőn-gyanakvón) Ó, püspököm! Még mindig a nők? (Nevet) Én balgatag... Hallod, ez a leányzó csakugyan...

Janus: Egy rossz gondolatod se legyen erről a lányról!

András: Már mért lenne rossz! Csak nem vedlettél szerzetessé a püspöki süveg alatt?

Janus: (Nevet) Nem magamról, csak a lányról szóltam.

András: Bökd hát ki, mi nyomja a lelked!

Janus: Miért bolondultam én még Ferrarában, Páduában — a lányokon kívül?

András: (Néhány pillanatig töpreng) A görögjeidért.

Janus: Plutarkhoszért, Plotinoszért... (Az egyik ládához lép, s pergamenjei között keresgél.)

András: Csakugyan! S én majd elfeledtem átadni eretnek barátod, Ficino üzenetét.

Janus: (Néhány pergamennel a kezében hirtelen megáll, kiegyenesedik, felindultan néz Andrásra.) Ficino eretnek?

András: Még nincs kiátkozva, de arra is rászolgálhat, ha nem hagy fel rajongásával Plotinoszodért.

Janus: Ficino sosem volt rajongó! Plotinosz pedig...

András: Plotinosz pedig... (megkeményedik) egyike azon pogány bölcselőknek, akikért ifjúságunk ma annyira lelkesedik. De nem azért, mert bölcselő volt, hanem mert pogány! Ám lelkesedjen. Kockáztassa csak az üdvösségét, hogy aztán annál jobban becsülhesse azt a lelki békességet, amire csak egyházunkban talál. De amilyen veszélytelen ifjan lelkesedni a legképtelenebb eszmékért, olyan veszélyes felnőtt fejjel lelkesíteni másokat.

Janus: „Képtelen eszmékért"?

András: Bármilyen tanért, ami ellenkezik vallásunk szellemével.

Janus: Hiszen Plotinosz éppen a szellemével nem ellenkezik... csak a betűivel. És obskurus teológusaink tanaival. Plotinosz istene is egy. Ő is azt mondja, hogy az emberi lélek csak áldozat és szolgálat révén egyesülhet az Istennel. Hol itt a pogányság?!

András: A gőgben. Az elbizakodottságban. Abban a bűnös téveszmében, hogy az utat önmagadtól az Istenig Krisztus közbenjárása nélkül is megteheted. Akinek pedig Krisztusra nincs szüksége, annak az egyházra sincs. S akinek az egyház nem kell, annak nem kell a gyülekezet sem. A közösség. Nem kell a rend. Előbb az egyház rendje, aztán a világ rendje sem. Ezért képtelenség Plotinosz tana!

Janus: Én nem azt mondom, hogy cseréljük fel Krisztust Plotinoszra, hanem, hogy mindent, ami egyesíthető a kereszténységgel, egyesíteni kell! ...Mit csodálsz te az én keserű verseimben? ...És miért kacagod a szerzetesmorált?

András: Ez a vallásra, amaz a poézisra tartozik. Semmi közük az egyház eszméjéhez!

Janus: Vallás és egyház...

András: Te is olyan hitért sóvárogsz, amelyben minden istenülhet, ami emberi?

Janus: Az oktalan bűntudattól oldoznám magunkat.

András: S mi tartóztathat meg úgy a bűntől? Mi emel gátat az érzékiség, s a bujaság közé, ha nem a bűntudat az érzékiség miatt?

Janus: Az én pogány költészetem hogy fér hát össze a teológiával...?

András: Nem mondanám, hogy összefér.

Janus: De hisz...

András: Csak azt mondtam, csodáljuk művészetedet. Mert minden sorában gyarló, nyomorult, szenvedő, s bűnre kész magunkra ismerünk. Mert hatalmassá fokozod bennünk a bűntudatot, mi által képmutatás nélkül könyörőghetünk bocsánatért.

Janus: (iróniával) S az én üdvösségemért...

András: Lám, lám, te sem lehetsz meg közbenjáró nélkül!

Janus: Most nem a pozíciódra, csak a barátságodra számítok.

András: De holnap már a pozíciómra is!

Janus: Holnap.

András: Hadd kérdezzem meg hát, csak mint barátod, magadban... az Istennel elszámolsz-e néha?

Janus: (Engesztelődve, megadással.) Nem tudom megítélni a cselekedeteimet...

András: Az úr előtt a szándékainkról kell felelnünk.

Janus: Hogy tudhatnám én ezt ketté bontani? Minden tettem csonka maradt... csak szándékban egész. S valami módon minden akaratom túlnőtt rajtam... ha csak elgondoltam is. (A kandalló melletti székre ül). Mi tartozik hát az Istenre, s mi az, ami az ember dolga marad — ki érti ezt?

András: Amit te szép buzgalomnak nevezel: nem lehet... olykor gonosz erők kísértése volt?

Janus: Mire gondolsz?

András: A király hatalma végtére is istentől való. Istennel is pöröl, aki ellene lázad.

Janus: (meghökkenve) Ezt hozod Rómából...?!!

András: A barátod mondja ezt!

Janus: Akkor hát... még ha úgy lenne is, hogy nem kedves Isten előtt ez a harc, abban kéne segítened, hogy kiengeszteljük őt! Hogy megértesd vele: én vagyok hívebb szolgája, nem a király.

András: Javíthatatlan görög vagy te, János.

Janus: Úgy teszel, mintha nem tudnád, hogy itt nem Isten, hanem Vitéz János és híveinek akarata döntötte el, hogy az ifjabbik Hunyadi legyen a magyar király... Ha Vitéz bátyám fel nem karolja egykor Hunyadi János ügyét, ma Mátyás nem országol. S talán Magyarország sincs sehol.

András: (figyelmeztetően) Politika!

Janus: (Nem figyel Andrásra, tűzbe jön.) Volt akarata Pannóniával az Istennek? Lehet. Úgy Vitézben nyilatkozott meg ez az akarat. De ha van ember, akin számon kérhető az isteni szándék...

András: (enyhe iróniával) Az te vagy.

Janus: Én vagyok! Engem bíztak meg, hogy tudósokat hozzak a gyermekuralkodó udvarába. Én kaptam a feladatot, hogy ápoljam a békét Európa hiú és féltékeny uralkodói között. Nekem kellett a török ellen fegyvert és pénzt szereznem. Megtettem mindent — erőmön felül. Európában ma Hunyadi Mátyás a legmíveltebb s erényekben is legnagyobb király.

András: (felfigyel) Bizony!

Janus: Barátjává tettem Itália fejedelmeit. Megszelídítettem iránta a német hercegeket. S ha Vitéz bátyám nem tanácsaim szerint jár el legutóbb Bécsben, Frigyes császárral sem jutottunk volna egyezségre... S hányszor kötöttem kardot... mentem csatában lázas betegen is törököt ütni, ha kellett. S nem tettem-e meg mindent, a béke éveiben, hogy idevarázsoljam a múzsákat ebbe a barbár Pannóniába?... Ha nem Isten szándéka volt mindez, hát ne legyek keresztény! De tegyen akkor csodát maga a Krisztus, s jelentse meg nekem, ha azért kell kárhozatra jutnom, mert a keresztények közötti békéért, s Pannonföld emelkedéséért lázadok!

András: Mutass egyetlen uralkodót, nem Európában... az egész Históriában, aki annyit áldozott volna művészetekre, tudományokra, mint Hunyadi.

Janus: A pozsonyi egyetemre hét esztendeje elhoztam Róma engedélyét... s még mindig sehol! Ha támad valahol egy istenáldotta tehetség, kap egy templomot, talán még püspöki süveget is, s azt mondja neki Mátyás: fogadd ezt a templomot, ez a te országod, itt nevelj szellemet tehetséged szerint. De maga köré szívesebben hív külhoni bölcseket, kiknek se érdekük, se joguk országos dolgainkba ártani maguk.

András: Csak a magad sérelmét panaszolod, János.

Janus: (élesen) Az én sérelmem az, hogy a magyar király csalja a világot? Hunyadi Mátyás azért és csak azért kapott hatalmat, hogy véget vessen a török garázdálkodásának. Ő ehelyett mást se tesz keresztény hadával, mint keresztények ellen háborúzik!

András: Mint aki folytatni akarja a zendülést...

Janus: (hirtelen). S ha úgy lenne?

András: (ravasz mosollyal) A Szentszék nyilván tanulmányozná tervedet... (komolyra válva) Tehát erről lenne szó?!

Janus: (megadóan, zavartan) Nem, nem... nem tudom... De maradnom kellene... Rengeteg itt a tennivaló... Amiért 14 éve hazajöttem, mind hátravan. (Fejével a kódexek felé int, s a kezében tartott pergament rázza.) A legfontosabb dolgaimhoz alig volt időm.

András: (Kis szünet után, bizalmasan) Soha nem volt más indulatod, csak az aggodalom Pannónia sorsáért, s a buzgalom a kereszténység ügye iránt?

Janus: (szelíden) Nem volt.

András: Irigység, kevélység, harag... bosszúvágy — soha nem kínozták a lelkedet?

Janus: Bosszúvágy. Sosem volt bennem...

András: Ma sincs? A királlyal szemben sincs?

Janus: Hunyadi Mátyás... és én...? Képtelenség!

András: Egyre rejtélyesebb vagy előttem... (Most tűnik fel neki, hogy Janus egész idő alatt a kezében levő pergamenköteggel gesztikulált, feléje nyúl, át akarja venni.) Ez lenne a megfejtés?

Janus: (Felocsúdik, visszahúzza a pergamenköteget.) Ficinónál hagytuk abba... S még nem montad, mit üzent.

András: Hogy elkészült a Plotinosz-fordítással. S hálás neked, amiért annyira biztattad . . .

Janus: (fojtottan, letargikusan) Biztattam volna? Meglehet. Úgy hát elkéstem ezzel is. (Darabokra tépi a pergameneket, elfordul Andrástól, s miközben látványosan szétszórja a papírdarabokat, halkan, furcsán nevet.)

II. jelenet

Messziről harangszó hallatszik. Elhalkul, felerősödik. Janus lép be a felső szobába. Körbetekint, láthatóan meglepődik, hogy senkit nem talál. Az asztalhoz megy, ruhája ujjából egy pergament vesz elő, s az asztal fiókjába teszi. Fojtottan, fulladozva köhög. Jobb kezével a szívéhez nyúl, az ablakhoz megy, kinyitja. A harangszó felerősödik. Janus előbb mintha a fülét fogná be, mindkét kezét a fejéhez emeli, aztán tenyerével végigsimítja az arcát. Töpreng. Feje magasságában jobb keze mutatóujjával a harangszó ritmusát követi, majd hirtelen — mintha önmagát figyelmeztetné valamire — magasabbra tartott keze egy pillanatra megáll a levegőben. Karját leengedi, megfordul, ismét az asztalhoz megy, határozott mozdulattal kihúzza a fiókot, leül, kiveszi az imént odahelyezett pergament, kisimítja, az asztalon álló tollat a tintatartóba mártja, ideges, gyors mozdulattal aláírja, visszazárja a fiókba, feláll, a ládákhoz megy, az egyiket felnyitja, egy csillogó kötésű kódexet emel ki belőle, s álltában lapozgatni kezdi. — Az ajtó kinyílik, Zsuzsanna lép be, a kezében vödörrel. Becsukja maga mögött az ajtót, s akkor veszi észre a püspököt. Janus összehajtja a könyvet.

Zsuzsanna: (Zavarában leteszi a vödröt maga mellé.) Felség!

Janus: (A fejét csóválja.) Ti fogjátok a vesztemet okozni . . .

Zsuzsanna: (zavarában pukkedlizik) Felséges püspök úr!

Janus: (megengesztelődve, tréfásan) Így egészen más, úrnőm! Ki tanított téged erre a „felség"-re?

Zsuzsanna: Nekem még soha . . . én még soha . . . páternél magasabbat . . . megbocsásson kegyelmed . . .

Janus: Mondhatsz nekem bármit, legyek inkább János bátyád, csak azt a felséget verd ki a fejedből. Tudod te, ki a felség?

Zsuzsanna: Szűz Máriám, az ablak! (odafut, becsukja) Megfázik a püspök úr. Így is olyan már, mint a sóhaj . . . . . Istenem, miket beszélek . . . bejön itt a sok hideg . . .

Janus: Tehát ki a felség?

Zsuzsanna: Talán a király . . . (felemeli a vödröt) Hoztam már a vizet . . .

Janus: Ugye, hogy tudod. S azt beszélik felétek, hogy János püspök akar király lenni. Igaz-e?

Zsuzsanna: Ugyan mér' beszélnék . . .

Janus: Akkor honnan veszed?

Zsuzsanna: Csak úgy, a termetéről. A hangjáról. (Kiegyenesedik, szembefordul a püspökkel, kacéran.) Meg a szeméből. Királyok nézhetnek így. (mélyet lélegzik) Hadd mossam le ezeket a ládákat . . .

Janus: Mit akarsz te lemosni? Minek az a sok víz?

Zsuzsanna: Azt mondta, hogy ma a ládákat tesszük rendbe . . . szárazon már tiszták . . .

Janus: (Felnyitja az egyik ládát.) A ládákat. De nem kívül! Ezeket kell elrendeznünk.

Zsuzsanna: Szentisten, ez csupa biblia?

Janus: Biblia, biblia, csakhogy nem a szent biblia. Nem a testámentumok.

Zsuzsanna: Nem micsodák?

Janus: (legyint) Egyszóval nem az a biblia, amelyikre te gondolsz.

Zsuzsanna: Csak nem valami pogány írások?

Janus: Van köztük pogány is, meg keresztény is. No, munkára hát!

Zsuzsanna: Igaz az, hogy a püspök úr is írt ilyen biblát?

Janus: Van benne igazság.

Zsuzsanna: Azt beszélik, hogy a püspök úr, mielőtt püspök úr lett volna, olyan lantos féle volt. Krónikás vagy micsoda. Hogy járt Taljánországban, és ott tanulta ezt a igricmesterséget.

Janus: (nevet) Te aztán jól kifigurázod a poétaságot!

Zsuzsanna: Az! Úgy! Poéta . . . hallottam ilyet is, csak nem maradt a fejemben. Megbocsásson a püspök úr . . .

Janus: (Kiemel egy vékonyabb könyvet.) Ami ebben van, például én írtam.

Zsuzsanna: Istenem, de gyönyörű képek . . . mint a templomban. (lapozgat) A püspök úr piktornak is tanult?

Janus: Idesüss! Látsz különbséget a kétféle írás között?

Zsuzsanna: (Ujjával rábök az egyikre.) Ez sokkal szebb.

Janus: Neked is ez tetszik? Ez a görög írás. A másik meg, nézd csak, ez a latin. Most várj. (Másik két kódexet tesz az asztalra, kinyitja.) Melyik a görög?

Zsuzsanna: (A fejét mozdítja.) Ez e.

Janus: Tökéletes. És ez?

Zsuzsanna: A latin.

Janus: (Összeüti a kezét.) Okos vagy. Egyszer majd olvasni is megtanítalak . . .

Zsuzsanna: Inkább írni tanítson meg a püspök úr. Olyan színes képeket, amiket az előbb mutatott.

Janus: (nevet) Majd arra is sor kerül. Ezzel ma meg kell lennünk! Nem maradhatnak így . . .

Zsuzsanna: Ezzel a teméntelen sok könyvvel? Mi bajuk eshet?

Janus: Sokat kérdezel . . . Kezdd ezt a ládát, én meg a másikat . . .

Zsuzsanna: Igenis. (Serényen pakolni kezd, közben mormol.) Görög, görög, latin . . .
(Janus is kirak hármat-négyet, de lassabban. Közben mindegyikbe belebeleolvas. Lentről az udvarról lódobogás hallatszik, Janus felfigyel.)

Janus: Na végre!

Zsuzsanna: (Az ablakhoz lopódzik, lenéz.) Karvaly és Kondoros uramék.

Janus: (ingerülten) Nem a páter?

Zsuzsanna: Csak ők ketten.

Janus: Szaladj le tüstént! Meg ne tudják, hogy itt vagyok!

Zsuzsanna: De hiszen . . .

Janus: Előbb Franciscussal kell beszélnem. Mondd meg a fiúnak, szóljon át érte: hogy azonnal jöjjön!

Zsuzsanna: (A könyveket szanaszét hagyja, kendőt terít a vállára, kimegy.) Ahogy parancsolja a püspök úr.
(Kis szünet után Franciscus jelenik meg az ajtóban.)

Páter: Hívattál, János!

Janus: Már este is vártalak.

Páter: Este? . . . Megvan. Az este . . .

Janus: (játékos fölényességgel) Ne mentegetőzz! Minden lépésedről tudok.

Páter: (sértetten, de bizalmasan) Figyelteisz? Engem?

Janus: (A páterhez lép, megfogja mindkét vállát, „bűnbánóan", de még mindig fölényesen.) Az én helyzetemben, Franciscus, te sem tehetnél másképp.

Páter: Nem bízol bennem?

Janus: Ha nem bíznék, nem érdekelne, mit teszel.

Páter: Ezt nem ütheted el tréfával, János!

Janus: Az eszem gyanakszik. Nem benned, Franciscus, dehogy. Hisz épp ezért hívattalak: a magam igazában kételkedem folyton.

Páter: És ezért küldesz kémeket utánam?

Janus: Ugyan, kémeket . . . (Nevet, majd hirtelen újból elkomolyodik.) Ha elárulsz, tudni fogom, hogy vesztettem. Hibáztam. Éppen azért, mert hiszek benned.

Páter: (engesztelődve) A magad igazában nincs okod kételkedni, János . . .

Janus: (legyint) Mit érek az igazammal?

Páter: (felélénkülve, szenvedélyesen) Csak nem akarod azt mondani, hogy vesztesnek tekinted magad?

Janus: (fáradtan) Menekülök a király elől. S te velem együtt, Franciscus.

Páter: Menekülsz? Visszavonulsz. Magad mondtad . . .

Janus: Meddig? Hogy tudok ilyen helyzetben ellentámadásra készülni . . .

Páter: Hagyd már azt az ellentámadást! Örüljünk, hogy az egész fegyveres szervezkedés szerencsétlen ötlet maradt . . .

Janus: Te csakugyan azt hiszed, hogy a király ölbe tett kezekkel nézi, amíg én végigjárom a Délvidéket, Erdélyt . . . a Tiszántúlt, hogy országos tiltakozásra bírjam a Rendeket?

Páter: Ha egyszer azt látja Mátyás, hogy kívül, belül csak ellenzői vannak, előbb-utóbb jobb belátásra tér. Hiszen Frigyes nem szívlelt. A pápa . . .

Janus: (ingerülten legyint)

Páter: Csak nincs valami rossz hír Itáliából?

Janus: (El akarja terelni a szót.) Róma, ha segít, csak azért teszi, mert érdekel kívánják. Hagyjuk Rómát a végére. Csak ha már semmi más nem kínálkozik.

Páter: Ha egyszer azonosak az érdekeink!

Janus: Másként úgy nekik a mi ügyünk. . . . S egyáltalán mi a mi ügyünk? (Mellére teszi a kezét. Kis szünet után sóhajt.) Pokoli éjszakám volt.

Páter: A látomásaid? Megint?

Janus: Azok legalább mulattatnának. A tüdőm, Franciscus, a tüdőm. Háromszor is rámjött . . . Nem élek túl még egy ilyen rohamot.

Páter: Akkor pedig tovább kell mennünk. Mindent elintézek . . . még ma indulhatunk.

Janus: A halálba vinnél. Ilyen éjszaka után nem mozdulhatok. S ha mennék is . . . inkább északnak.

Páter: Hogyan?

Janus: Nem érted, ugye. Én sem értem. Nem is lehet. Álmomban vasra verve vezettetett maga elé a király.

Páter: És?

Janus: És én boldog voltam. Gyönyörködtem az arcában . . .

Páter: (Türelmetlen, ki akarja zökkenteni a püspököt az álomhangulatából.) Én is tiszteltem mindig a királyt.

Janus: Ah, tisztelet! . . . Már sokszor úgy érzem, azért lázadtam ellene, hogy magamra vonjam ismét a figyelmét . . . Én mellette és általa lettem minden, ami vagyok. S nem tudtam elviselni, a bukást. Tegnap még Európa leghatalmasabb uralkodójának első embere, mára tehetetlen bábu egy isten háta mögötti . . . (indulattal) . . . paróklán.

Páter: Pécs isten háta mögött? Ha győz az ügyünk, ez lesz a világ közepe! S ki mondja meg: Mátyás nagyobb uralkodó-e, mint te költő? Ne feledd, poétát nem a király csinált belőled.

Janus: (fojtott pátosszal) De igen! Mátyás még senki volt, amikor én ifjú emberként barátja lehettem. Mint erekben a bor, úgy áradt bennem szét a lázas gondolat: ha Mátyás felnövekszik, meddig emelkedhetek mellette én! Betegje lettem a rögeszmének: Magyarország királya hálából majd magához emel . . . Tudd meg, Franciscus, én akkor éjjeleken át nem aludtam, s ébren álmodtam meg a sorsomat. Hol volt addig bennem a költő? Verseltem, alig jobban, mint bármelyik társam Guarino mester tanítványai közül. S akkor, azokon az álmatlan éjszakákon éreztem először, hogy több vagyok, mert több lehetek náluk. Azóta érzem csak poétának magam.

Páter: Anyád szerint már ötéves korodban . . .

Janus: (elérzékenyül) Szegény anyám!

Páter: (Kis szünet után) Miért hívattál?

Janus: (magához tér) Védeni kellene magam. És beteg vagyok.

Páter: Hozok orvost.

Janus: Pártfogót, Franciscus, ne orvost! . . . Elmennél-e követségbe a nevemben?

Páter: Bárhová! Európa minden uralkodója rokonszenvét kivívtad.

Janus: Tudom. Még a szultán is barátsággal fogadna.

Páter: (nevet) Ő az egyetlen, akihez hiába küldenél.

Janus: (rácsap a kérdésre) Az egyetlen?

Páter: Az egyetlen. Miért nézel így?

Janus: Megbízlak hát, Franciscus, hogy még ma délben indulj Budára, s kérj bebocsáttatást Hunyadi Mátyáshoz!

Páter: (Előbb döbbenten néz a püspökre, s amikor megérti, hogy nem tréfál, megkeménykedik.) „A mai naptól fogva sem személyünk, sem birtokunk, sem rendünk, sem országunk felett nem ismerjük el Hunyadi Mátyást uralkodónknak!" — ezt te is aláírtad, János! S én csatlakoztam hozzád!

Janus: (megtörten) Ez volt az utolsó kérésem hozzád, Franciscus. (fagyosan) Nincs más beszélnivalónk. Köszönöm, hogy eljöttél. (Hirtelen, nehezen színlelt nyájassággal a páter elé lép, kezét nyújtja.) Isten veled barátom.

Páter: Mire készülsz?
(Nem fogadja el a püspök kezét. Janus jobb keze egy pillanatra megáll

a levegőben, aztán hirtelen magasba lendül, ellenkezést nem tűrő mozdulattal az ajtóra mutat, és hisztérikusan élesen, de egy köhögőrohamtól elcsukló hangon.)

Janus: Nem gyóntatóra van szükségem! (A köhögéstől zihálva a páterre támaszkodik, az gyengéden megfogja a karját, s visszavezeti a székéhez. Janus leül, csukott szemekkel mélyeket lélegzik, majd mosolyogva megengeszteltődve.) **Értelek én, Franciscus. S nincs is más kívánságom, mint hogy te is megérts... Magam megyek a királyhoz.** (Kis szünet után.) **Mátyás meg fog nekem kegyelmezni...**

Páter: (élesen, támadóan) **Janus Pannoniusnak? Soha!!!**

Janus: Te nem ismered őt.

Páter: Kegyetlenségre kényszerítesz, János! (Ruhája ujjából pergament húz elő, s indulatosan nyújtja a püspöknek.) **Olvasd magad. Tegnap jutott a kezembe.**

Janus: (átveszi a papírt, elsápadva) **Sajátkezűleg írta alá!**

Páter: A tartalmát, János, a tartalmát!

Janus: (Szemével izgatottan követi a sorokat, s csak két szót mond fennhangon, miután a pergamennel a kezében lezuhan a karja.) **„Élve vagy halva..."** (Az „élve vagy halva" szavakra meredve, döbbenten, de nem kétségbeesetten, nem önmegadással.) **Hunyadi Mátyás elárult...** (Tétova mozdulattal a mellére üt.) **Engem!** (elkeseredetten, göggel) **Hálátlan fattyú!** (Járkálni kezd)

Páter: Ne bőszítsd jobban a királyt...

Janus: (Hirtelen a páter felé fordul, ruhájánál akarja megragadni, de az meglepődve hátrál. Janus indulatossága így tragikomikusan esetlenné, szánalomraméltóvá válik. Zihálva, hisztérikusan, már-már eszelősen.) **Mert ugye, azt is meg fogja tudni, hogy Janus Pannonius fattyúnak nevezte! Mert ugye...** (elfullad, köhög)

Páter: (Erélyesen, de sértetten, hidegen közbevág.) **Uram, az életedről van szó!** (Odalép a fuldokló Janushoz, székéhez vezeti, leülteti.)

Janus: (Összetörten, bocsánatkérően néz Franciscusra, aki ismét kitér a karja felé nyúló Janus mozdulata elől. Janus izgatottan, szinte könyörögve.) **Segítsél nekem, Franciscusom...**

Páter: Ha nincs erőd az úthoz, hát elmehetek a királyhoz... kegyelemért.

Janus: (fáradtan, indulattalanul, tűnődve) **Ezzel már elkéstem, Franciscus. Mátyás kegyelme nekem már nem kegyelem.**

Páter: Nem várhatjuk be...

Janus: („Nyilladozó" indulattal, tétován, de az olyan ember tétovaságával, aki célját illetően már biztos a dolgában, csak a célhoz jutás módját nem látja még.) **Nem! Nem fogjuk feladni magunkat!** (A többes szám első személyű ige hangsúlyából nyilvánvaló, hogy a „fejedelmi többes" a felébredt önérzetet, a megalázottságában lázadni készülő büszkeséget jelzi.) **...Nem fogjuk...** (Megáll, s hirtelen, a nagy felismerés boldog izgatottságával.) **Bűnbánat és könyörgés helyett változatlan és örök hűségünkről biztosítjuk a királyt, s egyúttal örömmel tudatjuk... Franciscus, írjad!**

Páter: (Értetlenül, de készségesen teljesíti Janus kívánságát, asztalhoz ül, tollat és papírt kerít.) **A királynak?**

Janus: A királynak!

Páter: Megszólítás?

Janus: A szokásos.

Páter: (szótagolva) **Mátyásnak, a magyarok felséges királyának, János, Pécs püspöke.**

Janus: Az úr 1472. esztendejének január havában...

Páter: Az úr 1472. esztendejének március havában...

Janus: Januárt mondtam!

Páter: Márciust írunk, János.

Janus: (Idegesen felkapja, összegyűri a papírt, s másikat tesz Franciscus elé.) **Az úr 1472. esztendejének január havában...**

(A páter sejtve, hogy fondorlatról van szó, fejét csóválja, de engedelmeskedik.)

Janus: (A diktálás közben kisebb szüneteket tart.) **Örömmel tudatom királyi felségeddel, hogy a pártütésnek — mely koronád és személyed ellen készül — nyomára bukkantam, s közel az óra, amelyben a fő bűnösöket, s ezeknek minden pereputtyát feladhatom, Minekután harmadízben is megkörnyékeztek, s az ellened szitott lázadásnak nem csupán részesévé, de fejévé is kívántak tenni, legutóbb már azzal is győzködni igyekezvén, hogy bátyámuram, Vitéz János, esztergomi érseked is közébük állott — mely hírnek csalárdságáról azóta módom volt bizonyosságot szereznem...**

Páter: Ez lehetetlen... értelmetlen!!! Az egész ország tudja...

Janus: Add a tollat!

Páter: (beletörődve) **Írom.**

Janus: Tehát „bizonyságot szereznem", tovább: „meghajlást" színleltem, s a tőled szenvedett sérelmeim fikcióját állítván elébük, magamra vállaltam, amit annyira óhajtottak, a pártütés vezérlését.

Páter: (felugrik) **Értsd meg, püspök, ez abszurdum! Semmire sem mész vele! Kinevetteted magad. Aki csak szinleg áll a pártütők élére, az nem megy az ország másik végébe, hogy tábort üssön a lengyel herceggel.**

Janus: (Töretlen optimizmussal, ravaszsággal, cinikusan.) **Ki mondja azt? Jó, hogy eszembe juttattad. Megírjuk, hogy azt is az ellenségeim híresztelik. Másik papírt!** (Miután a páter, kelletlenül, tiszta papírt tesz maga elé.) **Most már írhatod, hogy az úr 1472. esztendejének március havában. Megszólítás ugyanaz... majd bevezeted valamivel, úgy tisztázod. A lényeget! „Nem csekély aggodalommal kellett tudomásul vennem, hogy a folyó esztendő január havában Felségedhez írott levelem, futáromnak együtt, az összeesküvők kezébe került, minek folytán Vitéz bátyámat, s engem Felséged a pártütők valóságos vezéreinek tekint. Miután hű futáromat sikerült kiszabadítanom, s a szóban forgó levelet is csellel visszaszereznem, Felséged iránti ronthatatlan hűségem bizonyságaként ezt is mellékelem. Legyen tanúm előtted, s míg személyesen fel nem kereslek, a túszod is, maga a futár.**

Páter: Neve?

Janus: Johannes Franciscus páter...

Páter: Ezt ne kívánd!

Janus: Magad ajánlottad, hogy elmész!

Páter: Kegyelemért. De ilyet... ilyet nem.

Janus: Korábban a kegyelemről sem akartál hallani.

Páter: Mert reménytelennek éreztem. De ez...

Janus: Ez?!

Páter: Ez vétek lenne. Te nem csinálhatsz ilyet. Nem gondolhattad...

Janus: Vétek?! Hogy az életemet mentem? Hogy nem hagyom a királyt egy őrült pillanatáért a kárhozatra jutni? Hogy tudna elszámolni velem az istennek? Egy füllentéssel most megmenthetem magam is, őt is... Ne akarj jobb pap lenni nálam...

Páter: De a „híveidet" feladod... Ez méltatlan hozzád.

Janus: Feladom? Fussanak. Megmondhatod nekik... De hamar a szívedbe férkőztek. Máskor te unszoltál ellenük. Lásd, sikerült, nem furdal miattuk a lelkiismeret.

Páter: Nem ellenük. Csak arra figyelmeztettelek, hogy nem illenek egymáshoz a céljaid s a módok, ahogy elérni akarod őket.

Janus: Itt pusztuljak el! Azt akarod?

Páter: Itt biztonságban vagyunk. Te mondtad. Magam is úgy látom, nyugodt lehetsz. Megvárjuk, amíg felgyógyulsz, s akkor Itáliába.

Janus: (ironikusan) **S onnan vissza a pápa áldásával. Aki, ha nem engedelmeskedik neki a király, még ki is átkozza a kedvünkért...**

Páter: Így indultunk...

Janus: És ha a pápa Mátyás oldalára állna?

Páter: Lehetetlen.

Janus: És ha mégis?

Páter: Megnyugodhatnánk isten akaratában... De addig... nincs okod.

Janus: (a szemébe néz) **Nincs! Nincs okom...** (Lentről zaj hallatszik, a következő pillanatban Zsuzsanna ront be a szobába. Liheg, izgatott.)

Zsuzsanna: Püspök úr!...

Janus: Mi lelt?

Zsuzsanna: Püspök úr... odalent...

Páter: Beszélj már!

Zsuzsanna: ...odalent ...a király katonái...

Janus: (Mozdulatlan, hosszan hallgat, higgadtan.) **Hányan vannak?**

Zsuzsanna: Vagy egy tucat.

Páter: Tudják, hogy itt van?... Mit beszélnek?

Zsuzsanna: Tán még nem... de bármelyik percben...

Janus: Hogyan?

Zsuzsanna: Ott van az a talján...

Janus: Mi köze a katonákkal?

Zsuzsanna: A püspök úrról diskurálnak. Ő, meg ezeknek a kapitánya... A mama kihallgatta.

Páter: És?

Zsuzsanna: Azt mondja a talján, hogy ő elvezeti a kapitányt a püspök úrhoz, de csak ha megígéri neki, hogy nem esik a püspök úrnak bántódása.

Páter: És a kapitány?

Zsuzsanna: Hogy ő nem egyezkedik, neki arra nincs parancsa. Megvárja, amíg az az úr meggondolja magát... még meg is fenyegette.

Janus: És te? Téged nem vettek észre, hogy feljöttél?

Zsuzsanna: (elsírja magát) **Hisz épp ez az. Körben jöttem, s az udvaron nyomomba jött az egyik... Itt ólálkodik az ablak alatt...**

Janus: (Az ablakhoz megy, leselkedik, elszántan.) **Szólj a fiúnak. Mondd meg neki, hogy intézze el!**

Páter: János! Nem kellene...

Janus: (Zsuzsannához) **Finoman.** (a páterhez, keményen) **Nos, Franciscus, mit tennél a helyemben?**

Páter: Indulnunk kell!

Janus: (cinikusan) **Itáliába.**

Páter: Még ma! Gyorsszekérrel!

Janus: És a könyvek? És Pécs? És a „híveim"? Velük mi lesz? Ez a mód nem hozna ségyent céljainkra?!

Páter: A lelked üdvösségéért, János! Az úr a szándékot nézi. Hogy a rossz és jó közül erős vagy-e a jót választani. Előbb a rosszat akartad. De most már nincs választásod...

Janus: (dacosan) **Nem lenne? Figyelj hát, mit találtam ki!** (Zsuzsannához) **Elmész Kondoros Mihályhoz. Most rögtön. Elmondasz neki mindent.** (kopognak)

Janus: (Egy pillanatig dermedt csend: a páter az oldalkijárathoz vonná Janust, de az nem engedi: elszántan.) **Tessék belépni!** (Az ajtóban Karvaly jelenik meg. Fejével biccent Janus felé, a páterre gúnyos pillantást vet.)

Karvaly: Püspök uram!

Janus: (Megkönnyebbülten, felélénkülve) **Még jobb! Isten küldte, Karvaly uram.**

Karvaly: (Miközben Janus odalép hozzá, s megszorítja a kezét.) **Szolgálatjára!**

Janus: Bizony nagy szükség lesz rá. Egyedül jött?

Karvaly: (meglepődve) **Egyedül.**

Janus: A katonái?

Karvaly: Lustálkodnak.

Janus: Tehát jó erőben vannak... Meg kellene kicsit mozgatni őket.

Karvaly: Baj van?

Janus: Nyakunkon vannak... Mátyás legényei.

Karvaly: (meghökkenve) **Mennyien?**

Janus: Nem veszélyes. Azt mondja a lány, egy tucat.

Karvaly: (felröhög) **Akkor ne ijesztgessen püspök úr! Már azt hittem, legalább egy század!**

Páter: De itt lehetnek. Akármelyik percben. Csak fel kellene tartóztatni őket, amíg a püspök úr egérutat nyer...

Janus: Ne szólj bele, Franciscus! Nem menekülök!

Karvaly: (megvetően a páter felé) **Ne is hallgasson erre, püspök úr.**

Janus: (észrevéve, hogy a páter felindult) **Ha Karvaly uram akciója nem sikerülne, csak az marad...**

Karvaly: (Janushoz) **Bízza rám, püspök úr!** (megütögeti a kardját)

Janus: (a kardra mutat) **Nem szeretném, ha használni kellene.**

Karvaly: Már miért ne?!

Janus: (Ellenkezést nem tűrő „parancsnoki" hangon.) **Megbízom kegyelmedet, tüstént mozgósítsa Vidovics és Garai uramékat, vegyék körül lovasaikkal a fogadót. Le kell őket fegyverezni... Ez a munka kegyelmedre vár. A kapitányukat vezzessék hozzám!** (a lányhoz) **Menj, most te is. Karvaly úr elkísér.**

Karvaly: (biccent) **Sötétedés előtt itt leszek. Gyere, galambom...**

Zsuzsanna: (lángvörösen, sértetten, de büszkén) **Én a Karvaly úrral sehova nem megyek!**

Karvaly: (erőszakosan megragadná) **Ejnye, te!** (Zsuzsanna sikolt egyet, kitépi magát Karvaly kezéből. Janushoz szalad, mindkét kezével belekapaszkodik, sírva fakad.)

Zsuzsanna: Küldje el!

Karvaly: Jól van, te kis bolond, nem haraplak meg, mit kiabálsz?!

Janus: (Elkomorul, de oldani akarja a feszültséget.) **Menjen csak, Karvaly uram. Jobb, ha nem látják együtt magukat. Majd lemegy később... legalább azt hihetik...**

Karvaly: Sietek. (kimegy)

Janus: (Zsuzsannához) **Történt valami köztetek?**

Zsuzsanna: (Felzokog, aztán fegyelmezi magát: az ajkát rágja, a fejét tagadóan rázza. Nem szól.)

Janus: Na jól van, jól. Menj, keresd meg a fiút, mondd, hogy én kérem, jöjjön ide.

Zsuzsanna: (meghajtja magát külön Janus, külön a páter felé, szipogva kimegy. Karvalyra célozva.) **Vadállat!**

Páter: Száraz ennek más is a lelkén...

Janus: Tudom.

Páter: A többi se különb. Jobban megválaszthattuk volna, kikre bízzuk magunkat.

Janus: A király talán megválogatta?! Ne kezdd...

Páter: Mátyás úgy választott, ahogy a céljai kívánták. De te, János ... a te céljaidhoz csak feddhetetleneket, csak tisztákat lett volna szabad...

Janus: Szenteket, Franciscus! Miért nem mondod, hogy szenteket?! (Járkál) **Támaszd fel anyámat! Csábítsd mellém Galeottot... s aztán köss kardot te is! Veletek, az én szentháromságommal, képes lennék „híveim" nélkül is szembeszállni...**

Páter: Szembeszállni? (Tanácstalanul végigméri magát, s mintha korára készülne hivatkozni, kezét vizsgálgatva.) **Én...**

Janus: (kiabál) **Igen, szembeszállni! Ütni, ölni, ha kell. Érted? Öl-ni! Te csiholtad bennem a lázadás szikráját, te vagy mégis, aki döntő pillanatban mindig lefogod a kezem! Alkudni akarok, ellenkezel. Folytatnám a harcot, magamra hagysz. Mi célod van hát énvelem?! Az istenért!**

Páter: Csak eszközöd lehetek...

Janus: Eszközöm? — Rossz szellemem! Elhitetted velem, hogy vannak, akikért érdemes csinálni ezt a rebelliót. Hogy nemcsak az önzés, nemcsak a bosszú mozgatja Mátyás ellenségeit, hanem az olyanok hite is, mint te vagy.

Páter: Nem én vagyok az oka, ha csalatkoztál.

Janus: Nem! Dehogy! Mert ahhoz is tenned kellett volna valamit. És te képtelen vagy bármilyen tettre. Nagy a lelked... Éles az elméd. Bölcs vagy. És szolgálatkész. De a gondolatától is reszketsz, hogy egyszer fölemeld a kezed.

Páter: Nem a tettet, csak az erőszakot igyekszem kerülni.

Janus: S ki nem igyekszik?! De ha anélkül nem lehet...

Páter: Azt én nem ítélhetem meg.

Janus: (ironikusan) **Csak az isten. Ugye?**

Páter: És akik tőle kapták a hatalmukat. Tőlem ne várj bíztatást. De számíthatsz rám ezután is bármiben, ha biztos vagy benne, hogy az ő parancsára cselekszel.

Janus: (dühvel) **Te az első zsoldosnak feladnád magad!**

Páter: Jogunk van ellenállni az erőszaknak, de erővel szerezni érvényt egy ideának — ez az, amit csak Isten szavára tehetünk.

Janus: Hát várj az isten szavára! De nyisd ki a szemed! Mátyás hogyan válogatta a híveit? Miféle célok kívánnak hétpróbás gazembereket? A béke, a biztonság céljai, ugye? (Pillanatnyi szünet után, fojtottabban.) **A garázdák, rablók, gyilkosok, akiknek már régen bitóra kellett volna jutniok, most biztonságban zsarolhatnak, pusztíthatnak a korona oltalmában. S ők békén hagyják a királyt cserében ezért a biztonságért.**

Páter: Túlzol, János. Ne vakítsd el magad. Mátyás a többieknek is megkegyelmezett...

Janus: Az életünknek. Hogyne. Hiszen arra neki van nagyobb szüksége. „A fejeteket meghagyom, s ha valóban pártosaim lettetek, bizonyítsátok be! Ha megszerzitek nekem a cseh koronát, térdre kényszerititek a lengyel királyt — kaptok birtokot is az elkobzottak helyett. Azokkal addig megajándékozom a hétpróbásokat." A közönséges bűnözőket. Akiknek soha nem fordult meg a fejében, hogy országos ügyekbe ártsák magukat. Ők hálából majd vigyázni fognak a rendre. (Járkál) **Hát ez a király célja, barátom. A rend! Rend, rend, rend! Béke legyen az országban mindenáron, hogy ő minden erejét a háborúra fordíthassa... Hogy újabb és újabb tartományokat csatolhasson a koronához. S mit mond? Miért? „Nehogy keresztény szomszédai lepjék meg, amikor végső leszámolásra készül a törökkel".** (Visszaül székére, meditálva.) **Addig hittem, hogy védeni kell a keresztény földet, amig munkálni láttam Krisztus szellemét. S ma már nem tudom, miért lenne pogányabb a török pogánysága a miénknél.** (A szék karfájára üt, s újra felállt, gesztikulál.) **Újvártól Lublóig, Dévénytől Görgényig, ma lókupec latrok, kegyenc pribékek az urak. Gondold meg! Váradon az áruló Kászonyi basáskodik. Kőhalmot Kriskó, a sajátjaitól elűzött oláh vajda bitorolja. Sebest a buja, vén szatír, Bátori kapta meg. Radnán a testvérgyilkos Szuhai ispán dőzsöl. Petényi, az ujjáépített Kövesd kapitánya valami örökség reményében tavaly egész családját kiirtotta. Érsomlyón a „hős" Cséki háremet tart: kiherélt török foglyaival őriztet árva jobbágylányokat. S az őrült bosnyák herceg, aki pórzendüléstől tartván, egyetlen éjszaka háromszáz kunyhót égettetett föl, szintén a király legmegbizhatóbb hívei közé tartozik...** (felállt) **Pedig maga az isten... leghatalmasabb haragjában nem tehet oly iszonyút, amilyet ennek a millió megkínzott pórnak pokoli bosszúja tesz majd. Minden felperzselt kunyhóért paloták fognak hamuvá égni. Minden botütésért, ami ma paraszt hátát éri, címeres fejek hullanak. Minden úri bűnért tíz nemes vérének kell folynia. És nem lesz hová futni a gyűlölet elől: mert nem lesz kegyelem, se jog, se hatalom, hogy oltalmazza a bűnösöket. De a bűnteleneket sem. Hát nem látod, Franciscus, olyan katedrális ez az ország, amelynek aranyborítású gránittornyát vályogoszlopok és korhadó gerendák tartják?! S ha egyszer egy pórháború pusztító tüzében összeroskad ez a katedrális, hiába lesznek élethenmaradottak, nem lesz mit védeni többé a pogány elől. Isten a megmondhatója, hogy mikor, de nem adok két emberöltőt, s az egész ország a török martaléka lesz.** (Kis szünet után, higgadtabban, enyhe irónia.) **Mit akarsz tőlem, Franciscus? Mit tegyek én a szentjeimmel ezek ellen?**

Páter: A tieid sem különbek.

Janus: Szerencsétlen, önző, buta, kicsinyes hőzöngők. De nem bűnözők.

Páter: Hát ki a bűnöző, ha ez a Karvaly sem az? Mégsem ismered?

Janus: Úgy ismerem, ahogy te. Kegyetlenkedik a jobbágyaival... tudom... De mi az ezekhez képest?

Páter: Én nem erről beszélek.

Janus: Miről hát?

Páter: Ez a gazfickó nekünk régi ismerősünk!

Janus: Nem volt vele dolgom...

Páter: Felismertem, s azt hiszem, ő is engem.

Janus: ?

Páter: Ő volt Moldvabányán a vajda követe...

Janus: Akit Mátyás vasra veretett?

Páter: S aki kivallotta, hogy ura a törökkel paktál. S akit aztán, hogy-hogy nem...

Janus: (döbbenten) **Ahmed bég váltott ki a királynál.**

Páter: Cserébe magyar foglyokért!

Janus: (izgatottan járkál, fel-alá, maga elé) **Még a kezemben van...** (Lentről elhaló női sikoly hallatszik. A páter kirohan. Janus az ablakhoz megy, leskelődik. Kinyitja az ablakot, nem hall semmit. Kis idő múltán belép a páter.)

Páter: (mélyet sóhajt, riadtan) **A fiút megölték. A foglya megszökött.**

Janus: (Felindulva ismét az ablakhoz megy, kitárja, majd dühösen becsapja, visszajön az asztalhoz.)

Páter: (Idáig résztvevően figyelte Janust, most hozálép, a vállára teszi a kezét). **Ha nem indulunk azonnal — elvesztünk.**

Janus: (Ijesztően, szinte önkívületben néz a páterre. Nehéz megállapítani, hogy a félelem, vagy valami különös gőg teszi-e izgatottá.) **Most kezdődik csak a mi harcunk, Franciscus!**

Páter: (Nem akarja észrevenni Janus egzaltáltságát, józanul, kötekedő hangon.) **Ne fantáziálj!**

Janus: Azt mondod, ez a Karvaly a törökkel cimborál? Nagyszerű! Az isten küldte nekünk!

Páter: Ne tréfálj, János!

Janus: (Kezével „térképet" rajzol az asztalon.) **Idenézz! Ha úgy tetszik, csupa szövetségessel vagyunk körülvéve! Itt Frigyes... itt a szultán...**

Páter: Mi jut eszedbe?!

Janus: (riasztó cinizmussal) **Karvalyt még ma a szultánhoz küldöm. Átadom neki egész Szlavóniát... Bajlódjon ő az eretnekekkel. De, ha ez nem elég, legyen övé Bosznia, Dalmácia, Horvátország is... Bánom én! Kapok cserébe annyi pénzt és fegyvert, amivel délről — eljutok Budáig.**

(A páter hitetlenkedve nézi Janust.)

Te meg... te meg... nyergeltess! Indulj Frigyeshez! Add át legmélyebb hódolatomat... az sem árt, ha emlékezteted arra a dicsőítő költeményre, amit Itáliában írtam, amikor császárrá koronázták. Megmondod neki, hogy a magyar rendek tárt karokkal várják. Legyen övé a korona. Mit szólsz? Nem érted? Ez az utolsó esélyünk! (eszelősen gesztikulál) **Két oldalról összeroppantjuk Hunyadi hadát.** (ördögien nevet) **Készülj hát!**

Páter: (Megrendülve, elfogódottan, de határozottan, tagadóan int a fejével.) **Rám ne számíts, János. Isten irgalmazzon neked...**

Janus: (Mindkét kezével megragadja a mellénél, hisztérikusan cibálja. Nagy lendülettel ellöki magától, az szinte kicsik az ajtón. Utánaszalad, de csak néhány lépést, s a nyitott ajtóban kiabál utána.) **Menj csak! Menj a te Itáliádba. Mondd meg a pápának, hogy Janus Pannonius eladta Magyarországot... de nem neki!!!** (Az utolsó szavakat már sírva kiabálja, visszatámolyog a székhez, leroskad, kitör belőle a zokogás. Rövid szünet után András jelenik meg a nyitva hagyott ajtóban, s Janust az előbbi helyzetben találja. Amikor Janus észreveszi őt, meglepő frissességgel áll fel.) **Legjobbkor jöttél!**

András: Nagyon beteg vagy, János. El kell, hogy vigyelek, mert itt már csak ártani tudsz magadnak. Ahogy ezt a szegény Franciscust elüldözted...

Janus: Hallgatóztál?

András: Akaratlanul voltam tanúja...

Janus: Jó, jó... mondd csak, amit elkezdtél... vagy hagyd ... úgyis mindegy.

András: Ne bánkódj. Úgy hírlik, Mátyás most engesztelhetetlen, de nem adok egy esztendőt, s ő fog megkövetni, hogy gyere vissza. Mire menne nélküled?

Janus: Kedves vagy, András. De ne vigasztalj. Mátyás és én többé nem foghatunk kezet.

András: Most dúl-fúl, aztán szelíd, mint a bárány.

Janus: (bosszúsan) **Nem erről van szó! Nem érted?**

András: Őszentsége tiszteában van vele, hogy a magyar korona érdekei látszólag ellentétesek lehetnek Róma érdekeivel.

Janus: látszólag?!

András: Ne haragudj, Jánosom. Mi azt hittük, rég megbántad a tévedésedet, és segíthetünk átvészelni néhány nehéz hónapot, amig a király... de ne tekints most Róma küldöttének. Magam is úgy vélem, hogy amit Hunyadi tesz, az az egyetlen ésszerű és istennek tetsző... Én azt hittem, személyes sérelmeid miatt... ez jogos... ezekről tudok... így érteném. De hogy ideáid vannak ellene?!

Janus: Van amit megbántam, de hogy nem tűrtem tovább, azt sose fogom...

András: Megbocsáss, nem értelek.

Janus: Ha van vétkem, az csak annyi, hogy beálltam ebbe a bandába. Hogy rangomat, hitemet és nevemet adtam az ő undorítóan kicsinyes rebelliójukhoz.

András: Végtére is kik ezek?

Janus: Kocsonyás lelkű csúszómászók. Gonosz kígyók! Gazfickók, sátánfajzatok...

András: És a páter?

Janus: ... és gyáva szenteskedők.

András: Akkor hát hogyan tovább?

Janus: (elszánt, határozott) **Elmegyek a pápához. Meg kell győznöm!**

András: (sajnálkozva, szkeptikusan, de melegen) **Ugyan miről?**

Janus: (ingerülten) **Hogy Mátyás áruló! S ha nem hajlik a szóra, átkozza ki!**

András: Értsd meg: a pápa elégedett...

Janus: Nem hihetem! Akkor a konzisztóriumot kell akcióra bírnom!

András: A konzisztórium akkor is Mátyás oldalán volt, amikor Őszentsége neheztelt a magyar királyra. Mi bajod neked Hunyadival?

Janus: Nekem! Ti ezt ott hamarabb kellett, hogy lássátok, mint én. Hatvanötben, amikor pénzt hoztam Itáliából a török elleni hadjárathoz, kegyvesztett lettem. Én még örültem is, hogy Pécsett majd dolgozni tudok. Folytathatom a munkálmat... s talán újra megtalál a múzsa. A hivatalt pedig úgy fogtam fel... azért küld Pécsre, s azért bízza rám később a szlavóniai bánságot, mert itt van rám szükség. Én talán használhatóbb leszek a török ellen. De emlékezz csak vissza! Közben itt volt az őszi hadjárat, s visszavonult királyunk egy kardcsapás nélkül. Pedig ha két hetet vár, sor kerülhetett volna a döntő ütközetre. Most már értem: nem is akart megütközni. Óvni kellett a sereget, hogy friss legyen a csehországi kalandokhoz, meg Lengyelország ellen. Színjáték az egész. Esztelen vérengzés. Amikor Kázmér is, ő is elindult a cseh koronáért, Hunyadi János fia ötszáz lengyel falut égettetett fel a martalócaival, csak — hogy megelőzze a lengyel királyt! S az egész az ő cézári ábrándjaiért. Ekkora szégyent... ekkora

bűnt... Az istennek nem lehet annyi hatalma, hogy feloldozza! Nem lehet nem látni: Mátyás számára minden fontosabb, mint a török elleni háború. Saját nemzete pedig ezért választotta meg. Róma ezért támogatta. Frigyes ezért egyezett meg vele. Mi lesz ebből?... Most még vasmarka van, itthon rendet kényszerít, de egyszer elemésztik a hatalmát. Ha más nem, az idő. S akkor nincs felsőbbség, amelyik még egyszer engedelmességet parancsol bárki uralkodónak ebben az országban. S ha lenne is, Pannóniának soha többet nem lehet becsülete Európa előtt... ha most végképp megcsalattatik. Tudnod kell ezt, András! S mindnyájatoknak ott Rómában!

András: Nos, bármilyen hihetetlen a füledben, Róma véleménye szerint Mátyás tökéletesen betölti azt a misszió...

Janus: (ingerülten) Miféle misszió?!!

András: Vissza kell szorítani a törököt.

Janus: Hányszor mondjam: az ujját sem mozdítja!

András: Miért mozdítaná? A szultán pontosan ismeri a magyar király katonai erejét. S ha Mátyás nem tartana ilyen hatalmas sereget, már régen letarolta volna az egész országot. S ki tudja, hol tartana? Nem kell ahhoz összecsapni a főeőknek, hogy eldőljön, ki az erősebb... Hunyadi úgy harcol a szultánnal, hogy elrettenti. Zseniális!

Janus: „Zseniális!" Nem lenne hatásosabb, ha szétzúzná? Elrettentés helyett?

András: Ahhoz nincs elég fegyvere. Pedig — ki kell, hogy józanítsalak — nem te voltál az utolsó magyar követ, aki (iróniával) „a nagy hadjáratra" akart gyűjteni. S tévedsz, ha úgy gondolod, hogy a király már nem hisz ebben a rögeszmében. Képes kockáztatni a jó viszonyát Rómával, egyre tapintatlanabb modorban írogat Őszentségének, amiért nem kap elég pénzt a „végső" leszámoláshoz.

Janus: Tudom én, mert a színlelt őszi hadjárat után a pápa sem bízik benne. És igaza lehet. Akármennyit küldene, Mátyás elherdálná a császári koronáért. Ez a tébolya...

András: Ugyan! Ellenkezőleg. Épp azért nem kap egyszerre többet, nehogy tényleg megkísérelje ezt az őrültséget... (éles iróniával) „végső leszámolás"!

Janus: (értetlenül néz Andrásra) Hogyan?

András: Engedd meg, hogy Romának több tapasztalata van ez ügyben. S ha nem lett volna elég az a számtalan halál és kudarc, amit ennek a naiv ábrándnak a bűvöletében szenvedett Itália népe, elég lenne az a szégyen is, amit szegény Plusznak hozott a Szentszékre Konstantinápoly alatt. Pedig ő is úgy indult el keresztes hada élén, hogy magára vállalt minden felelősséget, mert a konzisztorium már őt is leszavazta.

Janus: (dühvel) Kik vagytok ti ott? Mit akartok? Ha nem...

András: Ha nem a döntő összecsapásra készülünk? Valószínűleg mi vagyunk egész Európában az a kis csoport — egyedül! —, amelyik végleg leszámolt egy illusióval. Hogy a törököt külső erővel le lehet győzni.

Janus: (gúnyosan) Köszönöm.

András: Gondolkozz! (A falhoz megy, mutatóujjával „rajzol" rajta.) Itt a török, itt vagyunk mi. Szerinted hol rejtegeti a szultán a „főerőt"?

Janus: Oda vezényli, ahol kihívást kap.

András: Most hol van? Itt, vagy itt, vagy itt, vagy itt? Sehol barátom. És mindenütt. Ha most „kihívsz" félmilliót, tíz év múlva millós sereggel támad. Akik ma csecsszopók, húsz esztendő múlva elözönlhetik egész Európát. S tudod miért? Mert ébren tartjuk bennük a katonaszellemet. Mert mindig valami végső összeütközésre készülünk. De ne feledd: az ő népük még nem szokta meg az ekét, a kapanyelet, a kunyhót, a tűzhelyet. Ők szívesebben mennek hadakozni, mint a földet túrni. Ezért nem hívhatjuk ki őket soha „eldöntő" ütközetre. Övéké a nagyobb esély.

Janus: S akkor miért nem ezt hirdetitek? Megvárjátok, amíg minden püspökötök meghasonlik királyával (hisztérikusan), aztán egy rejtekhelyen fülébe súgjátok, mit kellett volna tennie, hogy hívebben szolgálja Róma taktikáját? (Hatalmas lendülettel belerúg az egyik székbe, az a falnak csapódik.)

András: Ebben igazad van, János, s épp ezért jöttem én, hogy mint régi barátod, megértessem veled.

Janus: (Izgatottan járkál, sírással küszködik, majd úrrá lesz magán. Közömbösen) Mondjad.

András: Más dolog tudni, hogy valami lehetetlen, s megint más...

Janus: Bevallani az ország előtt. De bennünket... (a mellét veri) ... bennünket miért kell az orrunknál fogva vezetni?!

András: Ahhoz, hogy a népben ébren tartsuk legalább az ellenállás szellemét, kell, hogy legyenek, akik hiszik is... feltétel nélkül.

Janus: Arra persze nem tudsz felelni, miért kell isten népeit egymásra uszítani. Miért kell Mátyásnak pápai áldással pusztítani a csehet, a lengyelt... Ezt is azért, hogy ébren tartsuk az ellenállás szellemét?

András: (Mímelt hivatalossággal, mégis komolyan.) Neked, Pécs püspökének tudnod kell, hogy a magyar király nem csehek és lengyelek, hanem huszita eretnekek ellen harcol.

Janus: (kiabál) Huszíták, huszíták! Azok is keresztények! S ha pogányok lennének is: em-be-rek!

András: (élesen) Elragadtatod magad, János! (enyhébben) Őszentsége s a Bíbornoki kar megítélése szerint ma nem a török, hanem az eretnekség a fő veszély.

Janus: (keserűen) Ezért zseniális tehát Hunyadi Mátyás... mert ébren tudja tartani (felcsattan) a butaság szellemét!

András: János!

Janus: Beszéljünk másról, András... ha van még egyáltalán beszélnivalónk.

András: (barátian, részvevően) Ne ingereld magad. Megértelek. Pihenésre van szükséged. Nálunk meggyógyulsz.

Janus: Készülnöd kellene az útra. Mit segíthetek?

Janus: Most még nem mehetek. Van még dolgom az itteniekkel.

András: (Karjára veszi a köpenyét, távozni készül.) Mikor jöhetek?

(Kintről zaj hallatszik. Kopognak, hívás nélkül Karvaly lép be. Meghajtja magát. Viselkedése zavart. S méginkább, amikor észreveszi Andrást.)

Karvaly: Elvégeztük, püspök úr, amit ránkbízott. Azazhogy azt a deákot nem találtuk...

Janus: Talán a vendégemet kerestétek. (Andrásra mutat) A követ. Rómából. (Andráshoz) Maradj még. Megismerkedhetsz a „bajtársaimmal"!

Karvaly: (Tőle szokatlanul illemtudóan, meghajtja magát.) Isten hozta, követ úr... (András bólint, Karvaly János felé) A kapitányt magunkkal hoztuk. (András az ablakhoz húzódik, láthatóan nem akar résztvenni a társalgásban.)

Janus: (Karvalyhoz) Kéretem. (Karvaly kinyitja az ajtót, intésére 1. és 2. nemes lépnek be, maguk előtt vezetve a kezénél megkötözött kapitányt. A két nemes meghajtja magát, a fogoly emelt fővel néz Janusra. Amikor észreveszi András, elfordítja a tekintetét.) Üdvözlöm az urakat! Hadd mutassam be kegyelmeteknek is... (András felé int, András feléjük fordul, biccent.) András püspök úr, régi barátom személyében Róma követét. (A kapitány szégyenkezve lehajtja a fejét. Janus reá mutat.) De miért kell ez a... tegyék szabaddá a kezét! (1. nemes leveszi a fogolyról a kötést. Janus Karvalyhoz) A többiek? Kondoros, Lajtai, Horvát uramék nem jöttek el?

Karvaly: Úgy gondoltuk, jobb, ha óvatosak leszünk... Odakünn strázsálnak.

Janus: Jöjjenek csak be! (2. nemes kimegy)

1. nemes: Nem árt, ugye, vigyázni, mert még úgy járhatunk, mint ez a szegény fiú.

Janus: (felkapja a fejét) Mit tudnak róla? Honnan tudják?

1. nemes: (Karvaly és 1. nemes zavartan egymásra pillantanak.) A pátertől.

Janus: A pátertől? A várba ment?

1. nemes: (tétován) Már nem... már nincs ott...

(Nyílik az ajtó: 2. nemes, Kondoros, Lajtai és Horváth — 3. és 4. nemes jönnek.)

Janus: (Az izgalomtól erőre kapva, meglepően fürgén a belépőkhöz siet) Köszönöm, uraim, hogy eljöttek. De ki se fújják magukat... Hívják vissza a pátert! Még valami bolondságot csinál. Azt mondják az urak, nemrég még a várban volt... Küldjenek lovasokat utána. Talán Buda felé... (Észreveszi, hogy az urak rendkívül feszülten, zavartan figyelik, magyarázkodni kezd.) Tudniuk kell az uraknak, hogy mi összeszólalkoztunk... Megbántottam... Úgy ment el tőlem... De nem lehet... Hozzák... Hívják vissza. Mondják meg neki, hogy mindenért megkövetem... Én nem gondoltam komolyan. (egyre zavartabban) Ne nézzenek úgy az urak. Értsenek meg. Franciscus a barátom, ha ő elhagy, nekem senki... A király is, ő is... lehetetlen! (Az urak kezüket tördelik, s lopva mindegyik Karvaly felé pislog. Karvaly magába roskadva, összetörten áll. Janus rosszat sejtve fordul feléje.) Hol van a páter? Mondjanak már valamit?

Karvaly: A páter meghalt... megöltem.

Janus: (A mellénél megragadva cibálja. Karvaly nem szól, tűri a püspök rohamát.) Mit tett? Szörnyeteg!

Kondoros: Nem ő tehet róla... a páter akarta. Belékötött. Mindenáron verekedni akart.

Janus: (Kondoros felé fordul) Franciscus? Verekedni? Mit hazudoznak... (1. és 2. nemes szólni készülnek, Janus rájuk kiált) Ne magyarázzanak... Cinkosok! (Hangja elcsuklik, megtántorodik. András odaugrik, székre segíti. Janus liheg. Karvaly felé) Azt hiszik, nem tudom, hogy régen készülnek erre? Hogy az útjukban volt?

Kapitány: Püspök úr, valóban, a páter akarta.

Janus: (Értetlenül mered a kapitányra, hosszan nézi. Higgadtabb, fáradtabb hangon.) Beszéljen!

Kapitány: Én csak annyit láttam...

Janus: Mit mondott a páter? Mit beszélt? Nekem azt mondja!

Kapitány: Azt mondta ennek az úrnak... (Karvaly felé int) eljött az ideje, hogy elszámoljanak. Mert hogy az egyezségük szerint nekik maradt valami dolguk egymással — békeidőre. Így mondta.

Janus: (Karvalyhoz) Miről beszél a kapitány?

Karvaly: Összekoccantunk a minap...

Janus: Hagyja. Tudok róla. És ezért?!

Karvaly: Én mondtam, hogy felejtsük el az egészet... Éppen most, amikor azt hittük... (fejével a kapitány felé int) kezd tisztulni az ügyünk. O odahívta az urakat, mind, és előttük arcul ütött. Le akarták fogni, ő kardot ránt ott. Láttam, hogy nem tudja forgatni, ki akartam ütni a kezéből. Akkor ő kétmarokra fogta, úgy jött nekem. Nem is mozdultam, csak úgy előretartottam... (mutatja) ...s akkor ő belefut. A nyakát vágta meg... az ütőerét.

Kondoros: De már nem is volt magánál, szegény. Folyton a szultánról akart valamit mondani...

Janus: (felkiált) Kiről???! A szultánról... (Feje előrecsuklik) Én öltem meg. (Megtántorodik. András tartja meg, hogy össze ne essen.)

András: Vizet! (Az egyik nemes odaviszi a vizestálat, s a ruhát. András dörzsölni kezdi János halántékát.) János! János!) (Janus felnyitja a szemét. Mintha mély álomból ébredne, körbetekint.)

Janus: Az urak még itt vannak? Igaz is... talán még nem tudják... András, magyarázd majd el nekik is... (az urak felé) uraim, a Szentszék Mátyás oldalán áll. Én feloldom kegyelmeteket az eskü alól... amit nekem tettek. (Az urak között morajlás, ijedt, kapkodó mozdulatok.)

Kondoros: Nem lehet, püspök úr... Mi nem hagyjuk el!

Többen: Nem hagyjuk el, nem hagyjuk!

Janus: Engem ne féltsenek... A király nem bosszúálló... Nem esik bántódásom. Kegyelmeteknek sem. (feláll) Felejtsék el az egészet. (Karvaly felé megy, a kezét nyújtja.) És bocsássuk meg egymásnak, amit meg kell bocsátanunk. (Karvaly elfogadja a püspök kezét, megcsókolja. Janus tovább lép, mindegyik nemesnek megérinti a vállát.) Kérni fogom az istent, ő se büntessen jobban bennünket. Úgy tudom, van tennivalójuk otthon is. Foglalják el magukat a gazdasággal. Keressék benne a kedvüket... Megbocsássanak, nekem pihennem kellene. (Karvaly elfogódottan néz Janusra, még egyszer meghajtja magát, kimegy.)

Kapitány: Rendelkezzék velem, püspök úr!

Janus: Köszönöm a türelmét, kapitány. Maga szabad ember. Nyugtassa meg a királyt, hogy János püspök nem harcol többet ellene. Ítéletét — betegségem miatt — itt várom meg, Medve-várában. (A kapitány biccent, katonásan megfordul, kifelé indul. Mikor az ajtóhoz ér, Janus megállítja.). És még valamit! (közelebb lép a kapitányhoz) Janus Pannonius pedig azt üzeni, hogy tiszta a lelkiismerete. Nem bánt meg semmit, de nagyon szomorú, amióta tudja, hogy becsapták. És félti a királyt, és végtelenül aggódik Pannóniáért, mert most már azt is tudja, hogy Róma mindnyájunkat ugyanarra a szerepre szánt. Rómának nemcsak az az érdeke, hogy szolgáljuk, hanem, hogy miközben szolgáljuk, szakítsunk széjjel minden köteléket magunk között. Róma ereje a mi meghasonlottságunkban van. Tagadjuk meg és áruljuk el egymást: alattvaló az uralkodót, nemes a pórt, paraszt a nemest, hívő a kétkedőt, rác a magyart, a magyar a csehet, fiú az apát, apa a gyermekét, s ki-ki önmagát, ha nem találna másban elég tagadnivalót — ezt kívánja Róma mindannyiunktól, hogy hűségünk az Egyház iránt feltételek nélküli legyen. Így mondd el! (A kapitány távozik.)

András: (a fejét csóválja). Mi értelme ennek, János?

Janus: (fáradtan). Erről kár vitatkozni. Ebben mi már sosem értünk egyet. (A székre roskad, a vizes ruháért nyúl, halántékára teszi.)

András: Mindenképpen kell orvost kerítenünk.

Janus: (legyint). Ne erről beszéljünk, András. (szembefordul Andrással) Meghalt Franciscus. (az ablak felé mutat) És ott van a fiú holtteste. El kell temetni őket. Én nem bírom.

András: Hívatok papot...

Janus: Hová gondolsz? Egy lázadót? Egy pártütőt — pappal? Ki merné kockáztatni?

András: Mit tegyünk?

Janus: Neked kell eltemetni őket!

András: Lehetetlent kívánsz. Ezt nem lehet titokban... A Szentszék a leghatározottabban...

Janus: A leghatározottabban elítélne érte. Ezt akartad mondani.

András: Ha még magánemberként jöttem volna... De éppen a Szentszék szolgálatában... Ez nem összeegyeztethető.

Janus: (hűvösen) **Hagyj magamra, kérlek. Pihennem kell.** (Feláll, az ágyhoz megy, végignyúlik, betakarja magát. Hátborzongató közönnyel.) **És ne zavarj többet, ha lehet.**

András: (Megszégyenülten, tétován az ajtóhoz megy, magára teríti a köpenyét. Viaskodik: nyitná az ajtót, visszacsukja. Janushoz megy, a homlokára teszi a kezét.) **Keresek orvost... Eltemetem a halottaidat. Reggel itt leszek.**

III. jelenet.

(Janus fekszik. Zsuzsanna a könyveket rendezgeti, közben az ágyhoz megy, hogy vizes ruhát cseréljen a püspök mellkasán. Újra a könyveknél van, amikor óvatosan, de zaklatottan belép András. Zsuzsanna pisszegő mozdulattal kéri, hogy csendben legyen.)

András: Elaludt? (fojtottan)

Zsuzsanna: (fejével nemet int) **Nagyon hevül.**

Janus: (felkönyököl, visszahanyatlik). **András?**

András: (gyorsan az ágyhoz megy. Janus homlokára teszi a kezét.)

Janus: Temettél? (András bólint) **Ezek ott voltak?**

András: Ezek is.

Janus: Kik még?

András: Barancs, Macsó, Ozora urai. A horváth és a bosnyák nemesek. Mögöttük egy egész hadsereg. Zágrábtól a Szerémig, s le Dalmáciáig, a tengerig, felbolydult méhkas az ország. Hatalmas erők szövetkeznek újra, s a szavadat várják mindenütt.

Janus: Semmi közöm hozzájuk.

András: Most már akkor sem mondhatnád, ha tényleg nem lenne.

Janus: (megint felemeli a fejét, könyörgően). **Vigyél magaddal!**

András: Minden utat a „híveid" ellenőriznek! (Janus feje visszahanyatlik, közömbös tekintettel nézi a mennyezetet.)

András: (Megszorítja Janus csuklóját. Szenvedélyesen.) **Fogadd a zendülőket, s ne hagy kétségben őket affelől, hogy vezérük leszel. De értesd meg velük, hogy Róma oltalma nélkül Mátyással szemben erőtlenek. Maradjanak, ha tetszik eretnek hitükben, de tartsák tiszteletben az egyház hatalmát, melyet — hogy garanciát kapjanak — fölöttük közvetlenül személyed képvisel. Megóvhatod az országot egy újabb belviszálytól, délen elejét veheted a vallásháborúnak, s közben célod felé is lépést teszel: elrettentheted a szultánt, ha a lázadó urak hadából rugalmas védővonalat szervezel.**

Janus: Nem harcolok többet.

András: Csak a békét kell akarnod! S megértened, hogy ennek már csak ez az egyetlen módja van.

Janus: Szavamat adtam a királynak.

András: Mátyás be fogja látni, hogy csak ellenségeiként láncolhatja magához a híveidet. Akik azért lázadtak, mert sokallták a terhet, amit a király a hadsereg fenntartásáért kényszerített rájuk, most háromszor akkora katonai erőt állítottak fel önként, csakhogy megvédjék jogaikat. Majd ad nekik a király valami formális privilégiumot, meg autonómiát, s eléri, amit erőszakkal el nem érhetett: önmagukat fogják megsarcolni a szabadságukért.

Janus: Hagyj ki engem a tervetekből, András! S ha van hatalmad...

András: Ha segítesz, lesz hatalmam!

Janus: Ha én...?

András: Amire akarod... Megszerzem neked az egyetemet, ha kell még!
Janus: (Hirtelen felül, mindkét kezénél megragadja András.). **Pozsonyt?!**

András: Ha tetszik Pozsonyt. Ha akarod akár Pécset is. És szervezhetsz annyi fakultást, ahányat jónak látsz. Még arra is kicsikarom a pápa engedélyét, hogy magad tanítsd a teológiát — Plotinoszod szerint!

Janus: (Hirtelen erőre kapva felül, az egyik ládához megy, egy köteg pergament vesz ki belőle. Izgatottan, euforikusan.). **Van egy kész tervezetem!**

András: (Ruhája ujjából ő is pergament vesz elő, az asztalhoz lép, kiteríti.). **Itt írd alá! És a pecsétedet!**

Janus: (Odalép, reszkető kezekkel aláírja, a fiókból pecsétet vesz elő. András eközben mécsest gyújt, s annak lángjánál viaszt olvaszt a pergamenre, átveszi Janustól a pecsétet, s beleüti.). **Akkor hát...**

András: (Elveszi Janustól a feléje nyújtott „tervezetet", a ruhájába rejti.). **Mit tehetek még érted?**

Janus: Talán a könyveim...

András: Biztonságba kell helyeznünk. Gondoltam rá, iderendeltem néhány embert. Segítségedre lesznek. (Janushoz lép, megöleli, visszavezeti az ágyhoz). **Nekem most el kell sietnem. Ahogy tehetem, visszajövök.** (Köpenyét magára teríti, az ajtóban — még mielőtt kinyitná, megáll.) **De föl ne kelj megint! Isten veled!** (Távozik)

(Janus végignyúlik az ágyon, betakarja magát, s az ágy melletti ládáról az Andrástól kapott díszes könyvet veszi kezébe, lapozgatni kezdi. Zsuzsanna lép be, karján tálca, azon kancsó, kehely. A tálcát az asztalra teszi, s miután látja, hogy a püspök el van foglalva, az egyik ládához megy, s folytatja a könyvek rendezgetését.)

Zsuzsanna: Ezekkel se leszek kész... azt mondja András úr, még ma elviszik innen az egészet. (Nem kap választ. Az ágyra néz: Janus kezéből kicsúszott a könyv, oldalra billent fejjel alszik.)

(Kintről zaj hallatszik. Zsuzsanna lábujjhegyen kiszalad, s néhány pillanat múlva két zsoldos kíséretében tér vissza. A katonák megilletődötten biccentenek az alvó Janus felé, majd Zsuzsanna néma utasításait követve, a könyvekkel foglalják el magukat. Az oszlopban álló kódexeket óvatosan a ládákba helyezik, s miután az egyiket telerakják, kicipelik a szobából. Zsuzsanna tekintetét követve az alvó Janus arcát látjuk — premier planban —. Az arc fokozatosan megfiatalodik, és megelevenedik. Janus a visegrádi palota teraszán áll, mosolyog. Mulatozó főurak, a király és Janus. A költő egyik kezében ugyanaz a kódex, melyet az imént láttunk. Janus állva olvas, szabadon levő kezével gesztikulál. Befejezvén az olvasást, a társaság harsányan nevet, „vivát, vivát" kiáltással ünneplik a költőt. Mátyás is nevet, tapsol, majd intésére megszólal a zene — vidám reneszánsz táncmuzsika —, s előlép egy apród, a kezében aranytálcával, azon virágkoszorú. Mátyás leemeli a koszorút, feláll. Janushoz lép, „megkoronázza". A zene hirtelen felerősödik, a főurak kórusban „vivát"-oznak. Janus bólogatva köszöni meg az ünneplést, majd leemeli fejéről a koszorút, tetszéssel forgatja, aztán távoltartja magától, s hunyorítva nézi. A koszorú eközben alakot vált, Janus a királyi koronát látja maga előtt, s ezt teszi vissza a fejére. Amikor Mátyás közelít hozzá, szabad kezével a koronához kap, s erősen a fejéhez szorítja. A király hirtelen mozdulattal a másik kezében levő kódexet ragadja el, megfordul vele, gyors mozdulatokkal lapjaira tépi, s azokat nagy ívben az urak közé hajítja. A sok fólia pernyeként lebeg a levegőben, az urak két kézzel kapkodnak utánuk, s ahogy sikerül megfogniuk egy-egy lapot, azok nyomban megannyi kódexszé alakulnak a kezükben. Mátyás újabb intésére a zene hirtelen elhallgat, Janus kardot ránt, s az urak közé ront. Azok valamennyien — mindkét kezükkel — magasba tartják könyvüket, miközben két apród lefegyverzi a kardjával hadonászó költőt. A hirtelen beálló néma csendben minden arc a király felé fordul. Mátyás alig észlelhető fejmozdulatára leeresztik a könyveket, s egyes oszlopba rendeződve Janus elé vonulnak. A kódexeket — szabályos oszlopot építve azokkal — leteszik előtte. Az egyik apród leveszi Janus fejéről a virágkoszorút, a másik pedig a költő kardjával elmetszi. Janus elkapja a szalaggá változott virágfonat egyik végét, s ahogy húzná maga felé, az egyre hosszabbra nyúlik. Az apród tanácstalanul néz a királyra, s annak újabb, néma intésére többször futva megkerüli a költőt, s a másik végénél kezében tartott virágfonatot szorosan a testére csavarja. Janus gúzsba kötve áll a mintegy méternyi magas könyvoszlop előtt, s értetlen, kérlelő tekintettel néz körül. Mátyás ismét int, mire a két apród megragadja a költőt, s a könyvoszlop tetejére állítja. Mátyás odalép, letérdel az oszlop előtt, acát Janusra emeli, s fennhangon, ünnepélyesen az Ad animam suam című vers utolsó sorait mondja — latinul.

„Vel silvis pelagove la e; momor omnibusz horis, Humana e duris corpora nata patria. — (Rejtsen bár el a tenger, az erdő; mindig az ember sorsa elől menekülj, mely csupa fájdalom itt".)

Amikor befejezi, feláll, újra felharsan a zene, s az urak megint fékevesztetten „vivát"-oznak. Janus előbb meghatódva figyeli a jelenetet aztán ő is nevet, könnyedén kiszabadítja karját, de mielőtt sikerülne teljes csendre intenie a társaságot hirtelen egy szerzetes ruhába öltözött alak töri át magát a tömegen, égő fáklyával a kezében, s egyenesen Janushoz siet. Megragyújtja a könyvoszlop négy sarkát, a fáklyát a földre dobja, s hátrálva megy visszafelé, amerről jött. Arca premier planba kerül, csak most ismerhető fel: Franciscus páter. Aggódó, könyörgő tekintettel nézi Janust, s közben hívó mozdulatokkal csábítja maga után. A kódexek egyre magasabb lánggal égnek. Janus arcát már-már elfedi a tűz, miközben mind szilajabbul szól a táncmuzsika.)

Janus: (Karjaival vadul hadonászik, a könyv amit melléhez szorított, nagyot koppanva a földre esik. Janus előbb nyöszörög, zihál, szeme felnyílik, s mint aki nem tudja, hogy ébren van-e vagy álmodik, tekintete mozdulatlan, csak a hangokra figyel.)

1. zsoldos: **Csak szabadabb lesz így a mozgása püspök úrnak, ha nem kell már ezzel az irdatlan sok könyvvel is bajlódni.**

Zsuzsanna: Csakugyan, még meg se kérdeztem, hová is viszi.

2. zsoldos: (1. zsoldoshoz). **Ne kotyogj te itten!**

Zsuzsanna: Miér kotyogna? Előttem csak nem titkolóznak?

1. zsoldos: **Magácska előtt nem, de a...** (halkabban) **...a püspök úr...**

2. zsoldos: (1. zsoldoshoz). **Abba hagyd már!**

Janus: (hirtelen felül). **Mondja csak, ember! Mondja! Hová indulnak a könyveimmel?!**

1. zsoldos: (megszeppenve). **András úr...**

2. zsoldos: **András úr úgy mondta, hogy megállapodtak... Pécsett lesz majd az egyetem...**

Janus: (ingerülten, de még önfegyelemmel). **A könyveim hol lesznek?!** (a 2. zsoldosra néz)

2. zsoldos: **Csak azt mondhatom én is, amit...**

Janus: Amit!

2. zsoldos: (társára mutat) **Ő tudja pontosan...**

Janus: (az 1. zsoldoshoz fordul) **Tehát?!**

1. zsoldos: **András úr arra kért, ne szóljunk, erről, maradjon meglepetés...**

Janus: (Egyre nehezebben tudja fékezni magát.) **Mégsem Pécsre?!**

1. zsoldos: **Ott nem lenne most biztonságos, amíg tart az ostrom...**

Janus: (döbbenten közbevág) **Ostrom?**

1. zsoldos: **Mátyás hadai körbezárták a várost, de András úr, éppen a püspök úr miatt, meg akarja békíteni a királyt. És hát András úr úgy gondolta, ezek a kódexek éppen jól jönnek — azt mondta: „engesztelő áldozatnak".**

Janus: (Halálra sápadtan felül, megtántorodik, majd erőt vesz magán, odalép az 1. zsoldoshoz. Két kézzel megragadja a mellénél, kétségbeesetten megrázza. Zihálva kiabál). **Velem ne tréfáljatok!!!**

1. zsoldos: **Hogy mernénk mi olyant a püspök úrral...**

Janus: Ki innen!

1. zsoldos: (lefogja Janus karját) **Ne izgassa fel magát, püspök úr, mert kénytelen leszek erővel...**

Janus: (Kirántaná a karját de a zsoldos egyre erősebben szorítja.). **Takarodjatok!!!**

1. zsoldos: (fejével az ajtó felé fordul) **Fiúk!** (Újabb két zsoldos lép be, a dulakodókhoz mennek, s lefogják a szabad kezével hadonászó Janust. Zsuzsanna eközben egy „Uram isten!" kiáltással a sarokba húzódik. Janus kétségbeesetten hadakozik, de néhány pillanat után feje előrecsuklik, s hirtelen elernyedő tartásán látszik, hogy eszméletét veszítette.)

1. zsoldos: **Legalább békén hagy egy néhány percre... amíg befejezzük a munkánkat.** (az újonnan jött két zsoldoshoz) **Fektessétek szépen az ágyába.** (Zsuzsannához fordul) **Te meg, tégy vele valamit!** (Zsuzsanna a fekvő Janushoz szalad, lekapja kötényét, az ágy melletti kancsóból vizet önt rá, majd dörzsölni kezdi vele a püspök halántékát.)

1. zsoldos: (újra az újonnan jött katonákhoz) **Most már ti is segíthettek. Legyünk már meg végre ezzel a sok kacattal!** (Két zsoldos a polcokhoz, kettő pedig a ládához áll. A polcnál állók dobálni kezdik a kódexeket, a másik kettő meg a ládába rakja azokat. Janus eközben kinyitja a szemét, megpróbál felülni, de visszahanyatlik, zihál, s hívó mozdulatokat tesz a jobb kezével.)

Janus: Te vagy az, Franciscus? ...de jó... írjad, amit mondok... Most, hogy az Isten rám bízott benneteket, hallgassátok meg...., de várj! a megszólítást. „Valamennyi eretneknek, Pannóniában!" hallgassátok meg okaimat, amiért a földi hatalmasságokkal perbe szálltam. (Zsuzsanna eközben tehetetlenül, riadtan áll, a négy zsoldos pedig félbehagyja a munkát, s zavart kíváncsisággal nézi a püspököt) **Mert nektek kell döntenetek érveim helyessége felől, s, ha úgy találjátok, hogy igazam volt, mostantól nem foghattok másért fegyvert, csak az én igazságomért. Nem harcolhattok csak a harcért, de tudnotok kell azt is, hogy amíg ára van — bármi legyen is — nem lehet béke a béke.**

2. zsoldos: **Biztosan imádkozik.**

3. zsoldos: **Ez a pogány?**

4. zsoldos: **Nekem úgy tetszik, a végakaratát mondja.**

1. zsoldos: **Kár, hogy nem érthetünk belőle egy szót sem. De ne mélázzatok már. Igyekezzünk!** (Folytatják a könyvek átrakodását. Janus már elhallgatott, s feje megint az ágyra hanyatlik. Néhány pillanat után Zsuzsanna felsikolt.)

Zsuzsanna: Uram, Jézus! (egészen halkan) **Meghalt.**

1. zsoldos: (tovább dobálja a kódexeket) **Mit kell azért úgy kiabálni?**

VÉGE

Jobbágy Károly hatvanéves

Az útnak indító megyétől lélekben soha el nem távolodott, s testben sem — mindig szakított időt megfordulni nógrádi költő-olvasó találkozókon, felkeresni szerkesztőségünket. Igaz, az utóbbi időben „perben" álltunk: mi, akik közeli barátainak valljuk magunkat, igyekeztünk rábírni őt annak belátására, hogy az általa igazul okoltnak vélt visszavonulás, s az ennek okán szenvedélyesen kifejtett meggondolások jobbára a félreértett túlérzékenység szülöttei. Legutóbb éppen születése napja közelén érkezett Salgótarjánba Balassagyarmatról, ahol a város díszpolgárává avatták — s hajthatatlannak mutatkozott váltig, bár nem kíméltünk időt és energiát.

Hatvanéves születésnapján itt és most tiszelettel köszöntve őt szerkesztőségünk és folyóiratunk olvasói nevében, mégis meggyőződésünk, hogy az irodalmi közéletről, közízlésről, alkotói szerepéről és személyiségéről általa e lapon is vallottak igazságtalanságait állítva, értünk is küldetéses költőként újra megleli helyét békétlen világunkban.

(A szerk.)

Mitől búcsú a „Szentendrei búcsú"?

A magyar nyelv gazdag az azonos alakú, de eltérő jelentésű szavakban, melyeknek ragozott egyes szám harmadik személye néha más jelentéssel is bír: mint vár(ni)—vár (erődítés); sir(ni)—sír (hely)... ezek közé tartozik a búcsú is, amely egyaránt jelenthet egyházi ünnepet (Szent István-napi búcsú) vagy búcsúzást (Búcsú a nyári laktól Babits). Akik nem ismerősek a szentendrei helyi szokásokban, azok a „Szentendrei búcsú" című versem hallatára, arra gondolhatnak, hogy én Szentendrén búcsúzom valakitől, vagy valamitől, pedig abban a versben az évenkénti augusztus 19-i szerb búcsúról írtam akkor, s ennek hajdani elmaradhatatlan résztvevőjéről, Vujicsics Tihamérról, tragikus halálára emlékezve.

Pár éve megjelent verses könyvemnek is ez lett a címadó költeménye és a fenti magyarázat átfutása után az olvasó már meg is nyugodhatna; íme érti, honnan a kötet hangulatos címe, s keresné mennyit ad vissza az a színes népi ünnepségből, vagy a tündéri kis város hangulatából, ha elolvasva a szűk — mindössze negyvennégy versből álló — gyűjteményt, nem ütné meg a költeményekből áradó búcsúzáshangulat, mely néha nyílt szavakban is kifejeződik. Így buggyan fel a kérdés: „Hát mégsem csak a népi búcsú leírása ez? Mitől is búcsú a SZENTENDREI BÚCSÚ? Kitől, vagy mitől vesz búcsút a költő?"

A kis kötet néhány versének keserű soraiban benne van a válasz is: a költészettől.

De hát lehet a költészettől búcsúzni? Hiszen a költő, amíg lélegzik, költő marad. Így látja és szólaltatja meg a világot.

Ezt hittem én is korábban, őszintén, s gyermekien, de az utóbbi években rá kellett jönnöm, hogy el lehet engedni a lenge líra kezét, különösen, ha sokat csalódott benne az ember. Vagy önmagában csalódott? Mindegy. A szomorúság előzi őt ebből a ligetből, távoli kószálásra, magányos bújdosásra.

Én a verset sosem „előre megfontolt szándékkal" alkottam meg, hidegen, versformákat, ritmust, rímképleteket méricskélve, közben a kritikára kacsintva: ezt biztosan megdicsérik. Rámszólt a világ: írj meg! És én engedelmeskedtem. Hittem magamban, hogy jogom van rá, mert úgy szólaltatom meg a körülöttem levő hangtalant, hogy az emberek felkapják a fejüket, s nem felejtik el szavamat. A visszhang is bizonyítékot szolgáltatott erre, forró sikerek ösztönöztek, kötteim meglehetősen nagy példányszámban jelentek meg, s volt, amelyik két kiadást is megért. Én azt hittem, ez a fontos. Ahogyan a pék is, ha sorba állnak a kenyérért, megnyugodhat, hogy érti a mesterségét. Én is csak a mondanivalóval törődtem. Én abból az iskolából jöttem, ahol a mester így szólt: „Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja..."

Ám a kritika ezt nem méltányolta és nem volt olyan elragadtatott, mint az olvasók. Pályatársaim között is volt, aki gúnyos hangon emlegette fűtöttségemet és romantikus hangvételemet.

Jó annak, aki ilyenkor vállat vonva kijelenti: „Rólam szóló bírálatot nem olvasok!" — én azonban tanár vagyok és könyvtáros. Tisztelem az írást és azt is, aki megírta, úgy gondolom, hogy azt bízták meg vele, aki ért is hozzá, s hiszek benne. Ha rólam ír elítélőt, akkor is. Így lassan szétrongyolódott az önbizalmam, hitem önmagamban, enélkül pedig nem lehet a költészet szédítő magasában fellépni a vers vékony kötelére, leszédül róla a kísérletező. Elhallgattam hát. Féltem. Az utóbbi időben évek teltek el úgy, hogy semmit nem írtam. Talán a hiányommal akartam jelezni, hogy voltam valaha.

Észre is vették — az olvasók, akik szerették és hiányolták írásaimat, de a hivatalos irodalom, a szerkesztőségek, pályatársak nem. Nem kérdezték: Mi van veled? Sőt talán inkább örültek, hogy nem veszek el helyet előlük. Nyolc évig kötetem sem jelent meg, a Szeptemberi búcsú kéziratát a szerződésben leírt határidő után 5 évvel adtam le, de a kiadót sem érdekelte ez. (Nincs vele gond!)

Mert megváltozott az irodalom világa. Én még emlékszem arra, hogy ha verset vittem be egy szerkesztőségbe, mindjárt fel is olvastam, és érdeklődve hallgatták. Ma, ez elképzelhetetlen.

És megváltozott a költészet jelrendszere. A régi vers, amely leírt valamit, aztán boncolgatta a jelenséget, indulatokat kavart fel — ez meghalt. A „közérzetlíra" a maga sejtelmes, de nagyobb területet, a lélek szélesebb tartományait felölelő furcsa képeivel, megindult hódító útjára. Hogy mit változtatott versértésünkben, csak visszatekintéssel tudom lemérni. Én a TÉKOZLÓ ORSZÁG-ot megjelenésekor nem tudtam elolvasni. Vad képeitől visszaborzadtam, fülledt világa elriasztott. Második kötetemben vitaverset írtam JUHÁSZ FERENC-hez, emiatt sokan elfordultak tőlem, mert nem üdvözöltem ezt az újat kitörő lelkesedéssel. Alaptételeiben ma is vállalom ezt a verset, de már úgy nézem, mint jelenséget: ilyen voltam akkor. Mert húsz évvel az eposz megjelenése után, amikor az évfordulón Vas István megemlékezett róla, újra elővettem és gyönyörködve olvastam. A húsz év engem is megváltoztatott. Én sem úgy írok, mint annak idején, bár a közérthetőségre való törekvés ma is bennem él, az új hangú lírát — érve útjait, kísérem figyelemmel. Sokszor az író-olvasó találkozókon magyarázom, hogyan kell belelátni. De míg én a velük szemben türelmetlenek előtt a modern hangú költők létezésének jogáért szóltam, ők és híveik az én létezésem és működésem érvényességét vonták kétségbe, s adandó alkalommal, kíméletlen szavakkal szólták le „avult"-nak, „poros"-nak, s kiálltottak ki engem, a Petőfi útján járó maradinak.

Az irodalom világa egyre ridegebb és kegyetlenebb. Az én palóc szelídségem és érzékenységem elvérzett benne. Rövidesen rá kellett ébrednem, hogy hiába van mögöttem az olvasók táborának nagyobb része, lassan háttérbe szorulok. Ugyanakkor a szerkesztőségekben — ahol azelőtt otthon éreztem magam — kezdtem idegenné válni, gyanús személlyé, aki valami ósdit árul. Gyorsan értettem is a hosszú várakoztatásokból, 3—5—7 hónap, s hamarosan elmaradtam. No hiszen, nem csak én voltam ilyen helyzetben, mások is, korombéliek, de sok közülük nem érezte azt, amit én, s magas hivataluk, összeköttetéseik, vagy korábbi kitüntetésük megvédte őket attól, hogy éreztessék, vagy szemükbe mondják a szigorú véleményt. Én csak tanár vagyok, engem senki és semmi nem védett, s megszégyeníteni külön élvezet volt. Egyik költőtársam (szerkesztőségben dolgozott), akit én már sajnáltam új verseinek széthulló, prózai, semmitmondóan „modern" soral miatt, jóindulatúan figyelmeztetett: „Ha nem változtatsz a stílusodon, nem nagy jövőt jósolok neked!" Nem értettem őt. Túl az ötven éven, mit változtassak én és miért? Én is modern költő vagyok, legfeljebb érthető. Nem azért nem írok úgy, mint a ma megcsodáltak, mert nem tudnék, hanem, mert a versalkotásnak ez a módja nem tetszik nékem és restelném alatta a nevemet. Ezek semmi artisztikus elemet nem tartalmaznak, s nem tanulnom kellene hozzá, hanem felejteni mindazt, ami ifjúkorom óta, mint szépség lerakódott bennem.

A költői lét részegségéből kijózanított azonban mostani munkám is. Otthagytam iskolámban a tanári szobát és leköltöztem a könyvtárba. A 125 éves iskola 30 000 kötetes könyvtárának őre, függetlenített iskolai könyvtáros lettem. Egy csodálatos birodalom minden gondja és szépsége szakadt rám, rengeteg tanulsággal. Itt jöttem rá, mennyire harmadrangú szükséglet a rímekben, vagy rímtelen versekben megálmodott élet. A nagyhírű gimnáziumban hónapok telnek úgy, hogy verseskötetet (a kötelező, tanár által követelt anyagon túl) senki nem keres. Derülök néha az Írószövetségben egy-egy kortársamon, önteltségén, úgy vonul végig, mint akin a világ szeme — ő a nagy költő —, s nem jut eszembe idő, mikor ejtette ki nálunk a nevét valaki, s az, aki megszólítására sem méltat, nem sejti, hogy kötetét nem tudom senkire rátukmálni, nem akarják elolvasni. „Ki ez?" — kérdezi diák, tanár gyanakodva.

Ám mindezek miatt sokan fordíthatnának hátat az irodalomnak, hiszen mások is érzik ezt, velük sem bánnak különben. És azért még lehet élni, tovább írni, házalni a versekkel. Ha visszaadták itt, elvinni oda, majd amoda, valahol csak közlik, szánalomból, vagy mert ez a név annál a lapnál még valakinek számít. Az olvasó pedig semmit nem vesz észre, csak azt látja, hogy a név szerepel, sűrűn találkozik vele (hiszen sok a lap és a folyóirat). De hogy milyen áron? Menynyi megaláztatás, féléves, éves várakoztatás előzi meg a megjelenést, rimánkodás... a költő időnként bemegy a szerkesztőségbe, érdeklődik, megnyugtatják „a jövő héten", s pár hét múlva: „A következő számban..." Van, aki bírja ezt öregen is, halálig.

De én nem. Ehhez túl érzékeny, túl kemény és büszke vagyok. Egy vers, egy „cifra szolga" nem ér annyit, hogy hagyjam nevetségessé tenni magam. Inkább vesszen a költészet és vele együtt egész átverekedett életem.

Mert kicsit ettől is búcsúzom ezekben a versekben. Bizonyára felörlődtem a tusakodásban. Fáradtság, kedvetlenség, — kiégettség? — mind felsorakoznak reggel, felkeléskor és az emberben végtelen szomorúság terjed: „De jó lett volna, nem felébredni." Bármihez fognék, felcsendül belőlük a „Minek? Eh, nem érdemes!" A vállalkozások ereje elszállt, a bátorság elveszett. Lehet a test még ép, a szervek még úgy ahogy működnek és talán még sok évre való energiát őriznek, de az ember már nem az, aki volt, a hódító, a győzedelmes. Inkább élő halott. Sokszor érzem magam így, fedezem fel magamban az érdeklődés teljes hiányát.

Lám, mennyi búcsú, de mégsem a vég. Ez nem megy olyan könnyen. Az elindított élet tovább hömpölyög, s még jöhetnek könyvek az eddig megírt anyagból, de ezeket én már távolról nézem, mert új verset — legalábbis most így érzem — már többé nem írok.

Mert széttört bennem a líra, apró, felismerhetetlen darabokra. Csodálkozva állok roncsai előtt és nem tudom felidézni azt a pillanatot, amely megszülte, sem az indulatot, de önmagamat sem találom, aki ilyesmikre vállalkozott. Nem értem az indítékát, már nem gyönyörködtet. Olvasni sem szeretem. Untat. Helyette a valóság ránt magával, a megfogható anyagi világ, a technika és tudomány csodái. Egy ÉLET ÉS TUDOMÁNY az első betűjétől az utolsóig érdekfeszítő számomra, irodalmi lap, folyóirat évek óta nem volt a kezemben. S ezt nem büszkén írom, hanem szomorúan. Félek tőlük, nem tudom, melyik oldalon szúrnak belém, s nekem elég volt a szomorúságból. Inkább naplókat, memoárokat olvasok, életsorsok lázában élek, mint az álomkóros.

Néha nézem régi, jobb sorsra érdemes önmagamat, akit hetykén, csak szórakozásból — mint Csehov SIRÁLY-ának vadásza — lőttek le. S a legszörnyűbb, hogy odáig jutottam — vannak pillanatok... napok, amikor nékik adok igazat. S ez már a vég. Ilyenkor nem tudom elolvasni saját verseimet, de nem tudok másokéban sem gyönyörködni.

A világ, amely eddig minden sarokból rámszólt: „Írj meg!" — elhallgatott. Süket csönd vesz körül.

Hát ettől lett búcsú, a SZENTENDREI BÚCSÚ.

Jobbágy Károly

(folytatás a 12. oldalról)

Mert műsor ez a javából! Akár a balett-táncosok, olyan begyakorlottan, hajszálpontosan emelik ki az aprócska izzóvörös gombócot, s valamiféle könnyed eleganciával fújják-forgatják-hűtik az olvadt üveget, s néhány perc múltán már látványos termékként rakják a szállítószalagra. Magabiztos mozdulatok, a tenyérnyi helyen precíz „koreográfia", és látni az arcukon, mennyire büszkék egy-egy remekbe szabott portékára. Örkény *Üvegfúvók* című riportja jut eszembe, melyben a Gurmai-féle szakkönyvet idézi: aki az üveggel szépen bánik, mennyei hangokat hallatt maga után.

Ám van ennek a munkának egy másik oldala is. Már a kemence dobogójának szélén is szinte kibirhatatlan a hőség, valamennyi üvegfúvó egy szál rövidnadrágban van. Csurog róluk a víz, a szálló por, a kosz megragad rajtuk. A fúváshoz is különleges tüdőre van szükség, csak az erős szervezetűek bírják.

Megéri? A népgazdaságnak minden bizonynyal. Az s.-i gyár közel három és fél ezer terméket állít elő: a poharak, csillárok, kelyhek, vázák fajtáit fölsorolni is nehéz lenne. Piac is van bőven, Kanadától, a Kőzel-Keletig negyven országba jutnak el ezek az üvegek. Szépen csordogál hát hazánkba a gyár jóvoltából a kemény valuta.

— És a dolgozóknak megéri-e — kérdem a művezetőt.

— Nem panaszkodhatnak, az öregebbjei jóval ötezren felül keresnek! — kiáltja a fülembe, de a nagy zajtól így is alig hallani.

— Ha ilyen vastag a boríték, miért nem tolonganak a kapu előtt?

Kicsit hátrább húzódunk a zajtól.

— Ma már nem a pénz a minden — mondja a kelllemesen csöndesebb irodában. — A fiatalok inkább választanak olcsóbb, de könnyebb munkákat. S féltik az egészségüket is... Főként az üvegfúvó-dinasztiák enyhítik a munkaerőgondjainkat, mert egyébként hiába járjuk az iskolákat.

A reggeli szünetből csípek el néhány percet az egyik „leggazdagabb" üvegfúvótól, R. Ferenctől, miközben jófzűen falatozgat a két-három adagra való sonkás szendvicsből, azt ajánlja, ha a pénzről akarok írni, akkor inkább a munka utáni sörnél beszélgessünk, itt ugyanis most nincs idő „cikkezésre", mert a früstök végén mindenkinek a kemencénél kell lennie.

Megszokták ők már a „nyilatkozatokat", talán nincs is olyan gyakorló üvegfúvó, aki kétszer-háromszor ne szerepelt volna legalább az üzemi újságban. Azt is tudják, hogy bármilyen szépeket és jókat írnak róluk, ettől még új munkavállaló nem fog jelentkezni a munkaügyön. Hiába az erőfeszítések, ez a szervezetet kemény próbára tevő technológia keveseket vonz.

— Hogy szolgál az egészsége? — kérdem R. Ferencet, a kiskocsma pultjánál. Soha nem ül le, az állás és az „egyhúzásra öntés" elengedhetetlen kellék. Munka után mindig három korsó sört iszik, kivéve a fizetésnapokat, ilyenkor, ugye többet megengedhet magának az ember.

— Kölyökkoromtól itt vagyok a gyárban, lassan harmadik évtizede... még bírom — válaszol mértéktartóan.

— Ha rangsort kellene fölállítania a pénz, a munka, a társak között, hogy leginkább mi tartja a kemencénél, melyiket választaná?

— Maga most azt várja tőlem, hogy a pénzt mondjam, mi? — jegyzi meg játékos cinkossággal.

— Ahogy gondolja.

— Mind a három egyformán fontos! — vágja rá. — Mert az biztos, hogy bagóért nem égetném magam a kemencén, meg nem döglesztenném a tüdőm... inkább elmennék utcát sepreni. De az is biztos, hogy balekokkal nem dolgoznék! Most jól együtt van a brigád, mindenki egyformán húz — aztán hozzáteszi: Már kinek, ahogy futja az erejéből.

— A társakat elsősorban nem szakmailag, hanem emberileg értettem... barátokként.

— Egy a kettő. Aki rossz melós, az jó barát nem lehet.

— És a pénz?

— Mikor mennyi. Megdolgozom érte.

— Mire költi?

— ...a család? Hat gyerekem van. Négy éve építettünk egy házat, nagy manzárdtetőst, az megemésztette a félretett pénzünket. — Nevetve teszi hozzá: — Most meg már gyűjthetek strafírungra!

— De aztán a gyerekek is majdcsak hazaadnak valamennyit. Mégis meddig szeretne a kemencén dolgozni?

Gyanúsnak érzi a kérdést, előbb leönti a harmadik krigli sárga lét, aztán vállat von.

— Ameddig bírom.

*

Mondhatni, F. Jánosné korához képest későn evezett a „veszélyövezethe". Már bőven túl volt életének delén, sőt vészesen közeledett a nyugdíjkorhatár, amikor — kimondani is szörnyű — a tisztes hírben álló asszony alkoholista lett, s ez nemcsak afféle szokásos szóbeszéd volt, hanem vérbő valóság. Jómagam is hallottam róla, orvosismerősöm hívta föl rá a figyelmet.

— Érdekes téma lehet — biztatott. — Az asszonynak tisztességes családi élete volt, becsületes férje, jól kereső, több kitüntetést kapott bányász, huszonöt éves fia, aki maga is családot alapított. Aztán, képzeld el — meséli mint valami Micimackó-történetet —, egy napon hozza a mentő, mondják öngyilkosságot kísérelt meg... Akkor már súlyos alkoholista volt.

Két esztendeje történt mindez. Izgatott a téma, nyomába eredtem az ügynek. A meglehetősen kusza szálak F. Jánosné munkahelyénél futottak össze, s története — tragédiája — kezdete pedig egyik munkatársához fűződik, aki — alkoholista lévén — egy teljes közösséget fertőzött meg. Közülük elsőként bukott ki F. Jánosné.

Majd elfelejtem: az a bizonyos illető a főnök volt, kinek a kedvéért akár az egész asszonybrigád is részegre itta magát. Jóllehet biztatni sem nagyon kellett őket.

— Nem tartott ő három lépést senkivel sem, mint a többiek... mindig volt egy jó szava hozzánk... meg-megkérdezte, na, lányok van-e valami a szatyor alján? — sorolják a brigádtagok a főnök „érdemeit", aki időközben már új helyre került.

Akkoriban névnapot, születésnapot, fizetésnapot, évfordulót, örömet és bánatot megünnepeltek, így hamar beindult a pusztító verkli: egyik nap az egyik, másik nap a másik kollégа hozott be valamit ama bizonyos szatyor alján.

— Áh, nem sokat, nem sokat — mentegetőzött, két évvel ezelőtti beszélgetésünkkor F. Jánosné — Csak egy-egy stampóval jutott mindenkinek.

A férj a bányában dolgozott, rendszertelen időbeosztással, gyakran éjjeleken át. Ilyenkor a virrasztás, a várakozás unalmát föloldotta egy-egy kupica pálinka. Később több, még később még több, s néhány hónap után, ha valamilyen okból nem volt meg a szokásos adag, akkor az ujjak elkezdtek remegni. És csodák csodája (persze, ez csak a szenvedő alany számára meglepő, egyébként az alkoholizmus természetes velejárója), ha ivott, megszűnt a remegés.

Sokuknál innen már egyenes út vezet a teljes összeomlásig, amelynek még egyetlen utolsó mentőállomása van: az orvos

— Tudom, sok embert már ez sem tud föltartóztatni, de higgye el, nekem sikerült — mondta a minapi találkozásunkkor F. Jánosné, aki szinte újrakezdte az életét az ominózus eset óta. Az akkori, több hónapos terápia után józan fejjel átgondolta, mit miért követett el, aztán bement a gyárba és kikérte a munkakönyvét.

Találkozott a brigádtagokkal is. „Szégyenszemre az újságba tétettél bennünket", olvasták a fejére az egykori barátnők, az exivócimborák. „Az áruló" megúszta ennyivel.

És most?

— Nem tartom a kapcsolatot egyikükkel sem, de nincs is rá szükségem — mondja. — Gondolom, nekik sem. Az új munkahelyem, úgy érzem befogadott, s inkább vállaltam a napi 40 kilométer vonatozást, csakhogy tiszta lappal indulhassak.

Csontos arcán, meg-megrezdülő ráncain, kapkodó tekintetén, még ott vannak a majdnem végzetes kitérő nyomai. De amit mond, az merőben különbözik a korábbitól.

— Ha ránézek a pálinkásüvegre, elfog az undor... Túl nagy pofon volt az nekem.

*

Különös társalgója van a megyei szociálpsychiátriai központnak, ahol például az a bizonyos „utolsó mentőállomás" is megtalálható. Miért különös? Megpróbálom leírni: az egész helyiség nem több négyszer négy méternél, s ez az úgynevezett társalgó egyben jelenti a konyhát, a könyvtárat, a tv-szobát, a beszélgetőt és a kiállítótermet, hogy csak a lényegesebbekről essék szó. A falon a betegek által készített festmények (teli élénk, meleg színekkel, ám összhatásukban mégis ridegek, komorak), az egyik sarokban falipolc látható rajta, ötven-egynéhány agyonhasznált, selejtes könyv. Középen áll az asztal, nyolc székkel, itt étkeznek orvosok, betegek, alkalmazottak, vendégek. Aztán van még a szobában egy televízió, konyhaszekrény, mosogatóasztal, s egy gyógyszeresszekrény. Ennyi az egész.

— Nem túl sokat áldozunk a lelki ügyekre — jegyzem meg félig tréfásan a főorvosnak, noha a tréfának semmi helye nincs. Ugyanis egy sokkolási művelet közben tudunk csak sort keríteni a beszélgetésre, a központ vezetője rendkívül elfoglalt ember.

A falfehér ágyon a magatehetetlen, kábultan fekvő asszony, körülötte gyors mozgású fehérköpenyesek végzik rutinszerű munkájukat. A főorvos jegyezget, írogat, s közben válaszolgat a kérdéseimre is.

— Az egészségvédelemre fordított összegnek még a két százalékát sem kapjuk — mondja a megjegyzésemre —, de hasonlóképpen katasztrofális a helyzet az alapterületi megoszlásnál is. Réges-rég kinőttük mostani helyünket.

— Vagy túl sok a lelki sérült...

— Úgy érzem, nem ismerték még föl kellőképpen a mentálhigiénia, a lelki egészségvédelem jelentőségét. S ez nemcsak a társadalmi köztudatban ismeretlen, hanem meglehetősen mostohán kezelt terület az egészségügyön belül is.

— Évek óta több nagyvárosban sikerrel működik a lelki segélyszolgálat, amely bizonyos egyéni veszélyhelyzeteket képes megoldani.

— Ez csak a kapcsolatfelvétel kezdete lehet, az esetek többségében egyáltalán nem nyújthat végleges megoldást, ezt senki sem várja a néhány perces telefonbeszélgetéstől. Tudja, kétféle típus van, az egyik nem képes magát túltenni a problémáin, ám orvoshoz mégsem jön el... vannak viszont, akik túl tudják, vagy túl tudnák magukat tenni a „veszélyhelyzeten" aránylag könnyen, s mégis hozzánk fordulnak segítségért. S mint ahogy a komoly lelki bajokat nem lehet egy-két kezeléssel meggyógyítani, ugyanígy az enyhébb eseteknél az adott környezet, családi, munkahelyi, baráti háttér is tudna segíteni a válsághelyzetekből való kijutásban. Persze, hozzá kell tennem, hogy a környezet nemcsak a kijutásban, hanem a belesodrásban is szerepet játszhat.

„Bevettem két darabot víz nélkül. Akkor este még igen józan voltam, tisztán tudtam gondolkodni, beszédem azonban kezdett értelmetlen magyarázkodássá válni. Pupilláim mereven néztek le-fel, mígnem megállapodtak egy bizonyos ponton, a falon. Először postaládának néztem és telefonálni akartam, majd rádöbbentem, hogy egy macskával állok szemben, de a vita végén mégis kiderült, hogy egy plakátra festett patkánnyal van dolgom...

Lefeküdtem aludni. Reggel, amikor fölébredtem és kinyitottam a szemem, igen furcsa dolgokat láttam a szobában. A tévén pici zöld bogarak masíroztak libasorban. Nagyon sokan voltak, és bárhová néztem, mindenütt kisebb-nagyobb csoportokba verődve sorakoztak... A másik ágyon mozogni kezdett felém egy nylonszatyor csücske (mert öszsze volt gyűrve), szóval mozgott, és a csücskéből mindenáron egy ősz hajú, bozontos öregember akart kimászni, de sehogyan sem sikerült neki."

Hallucinációs élményeiről írta az idézett sorokat a 16 esztendős középiskolás lány, aki gyógyszerre ivott alkoholt, s így erőszakolta ki magából az említett képzeteket. Előbb „csak" a gimnáziumból maradt ki, aztán egyre gyakrabban otthonról is, éjjeleket-nappalokat töltött vadidegen helyeken, amikor a szülőknek kezdett föltűnni lányuk viselkedése...

Később a lány, a kábítózás előrehaladottabb stádiumában már az utcán is képzelődött, sőt gyakran barátait is pici zöld bogaraknak látta. Pszichiátere szerint a legutolsó pillanatban történt az orvosi beavatkozás.

Ilyen súlyos esetek egyelőre ritkák, de ha azt vesszük, hogy az efféle kábítózás rövid évtizedes magyarországi meghonosodása alatt már jócskán szedett halálos áldozatokat is, akkor indokolt a figyelem. És elsősorban nem a hatóságok figyelme, mert korántsem csak rendőrségi ügyről van itt szó!

✶

Tetemesen szaporodott az elmúlt években a nyugdíjasok száma, manapság eléri a 2,2 milliót. De még ennél is nagyobb arányban nőtt az egyedülálló, idős korúak száma: az utóbbi tíz évben százezerről négyszázezerre.

Ezen adatokat böngészve eszembe jut Márti néni, a jó öreg szomszédasszony, aki nyugdíjévei alatt tán többet és hasznosabbat dolgozott a varrógépe mellett, mint annak idején az üzemben. De nem unatkozott egyik kollégám édesapja sem, ő a kertben fölállított sátrakból kereste „gazdagra" magát.

Azt hiszem, ők vannak többen. Azok, akik részint némi szerencsével, részint pedig kemény akarattal gondoskodni tudnak a nyugdíjévek alatti elfoglaltságokról, a fölnevelt gyerekek megbecsüléséről, egészségük karbantartásáról stb.

A másik oldalon azonban például ott az az idős néni, aki évente háromszor kimegy a vasútállomásra, hogy (a hivatalos jelentés szerint) öngyilkosságot hajtson végre. Természetesen mindig egy órával a vonatérkezés előtt már a sínek között botorkál, s az is természetes, hogy mindig akadnak, akik idejében közbelépnek.

— Nekem nincsenek gyerekeim! Nincsenek! — kiáltozik valamiféle ijesztő hadonászással kísérve szavait, amikor azt mondom: de hisz' az igazolványába két gyerek is be van jegyezve. — Mondhatom gyerekeimnek őket, ha le se szarnak?! — kérdez vissza indulatosan. Amíg felneveltem és taníttattam őket, addig jó voltam... Amikor a borítékokban küldözgettem a zsebpénzt a kollégiumba... Most meg azt írják, anyuka ilyen elfoglalt, meg olyan elfoglalt vagyok... erre sincs idő, arra sincs idő... nem hogy hazamenni... — Hirtelen elérzékenyül. — Tíz hónapja nem voltak itthon, pedig negyven kilométerre laknak.

Lassan abbamarad a jeremiáda, hatni kezd a nyugtatóinjekció. Szipog, a szemét törli, s amikor visszarakná táskájába a zsebkendőt, a földre esik egy képeslap.

— A búcsúlevél... az lett volna — s öszszegyűrve teszi a táskába.

Erzsike néninél kedvezőbb, de szintén „veszélyeztetett helyzetben" van egykori albérleti házinénim, a ravasz, de végtelenül kedves, csak így egyszerűen — Zsófika. Ő különös módszert gyakorolt ki, s ennek köszönhetően évente sikerül több hetet a kórházban töltenie.

Igen, nem elírás, míg az egyik embernek az a baja, hogy kórházba kell mennie, a másik kimondottan arról ábrándozik, hogy egyszer hosszabb időre is bejuthasson a kopár falak közé. S mindezt megoldja egy hexensusszal, erős bicegéssel, s némi készpénzzel, amit megfelelő helyen és időben az ügy szorgalmazására szán. Így aztán az otthoni üresség helyett társalgással, a számára nélkülözhetetlen pletyizéssel töltheti idejét.

— Írd meg nyugodtan, fiam — biztat —, hogy aki még fiatal, az majd megtudja, hogy mennyire elviselhetetlenek az egyedül töltött órák. És még idejében kapjanak észhez: ne maradjanak gyerek nélkül! Mert az a legborzalmasabb... Gyerek kell, minél több gyerek, akkor vén korukra nem fognak unatkozni.

Az országos prognózis is igazolja Zsófika tanácsát eszerint, ugyanis, minél kevesebb gyermek születik a családban, annál nagyobb az egyedül maradás veszélye. A mostanság divatos egyketervezők erre vajmi keveset gondolnak. Később pedig a rájuk szakadt magányban már a gondolat is hiábavaló ábrándozás.

✶

Az „egykét" azonban meg is kell őrizni. Óvni, nevelni, tanítani. Különben G. Zoli sorsára juthat.

Élt tizenhat esztendőt, tudatja sokatmondó rövidséggel a toldozott-foldozott kerítésű temető egyik fejfája, valahol kint a faluvégen, a cserháti dombok alatt. A friss hantoláson ezüstözött szalagú koszorúk, rajtuk ismerősök, rokonok, iskolatársak utolsó üzenetei. Az egyiken öt barát neve sorjázik, G. Zoli szerencsétlenségének mellékszereplői.

Azon a vasárnap estén együtt iszogattak a Hófehérke „bérelt" zugában. Valamelyikük névnapját ünnepelték. Fújták a füstöt, akár egy gőzkazán, közben vicceket meséltek, aztán snapszliztak, s alkalmanként meg-megnézték a pohár fenekét, stílszerűen szólva: besnapszoltak a híres-hírhedt sipeki „kerítésszaggatóból".

Innen gőzölgő fejjel, botladozó lépésekkel nekivágtak az éjszakának. Előbb csak irkafirka a kerítésekre, a plakátokra, kurjongatás, dobálódzás, ahogy az a suhancok túlzásba vitt mulatozásakor szokás, majd kettéoszlott a társaság, a szerencsésebbek házibuliba mentek, a többiek pedig — hogy azért az est még ne érjen véget — úgy döntöttek, átruccannak a szomszéd faluba.

Fölbőgették az MZ-ket. Zoli sokáig bajlódott ezzel a pofonegyszerű művelettel, minduntalan lefúlladt a motor, talán a sok kínlódás közben a kedve is elment az éjszakai kirándulástól. De aztán engedelmeskedtek a hengerek, a többiek után eredhetett. Néhány száz méterig jutott.

— Máskor is megesett, hogy volt bennünk egy-két légkör — jegyzi meg keserűen, de a legnagyobb természetességgel N. Károly kísérőm, az osztálytárs — de soha nem történt semmi balhé, ha egy kicsit motorozni támadt kedvünk — s gondosan megigazítja a fejfáról lecsúszott virágfűzért.

Nem messze a temetőtől laknak az egyedül maradt szülők, szerény, régimódi házban, de már mellette készülőben az új. Igaz, most már kinek?

— Nagyon nagy csapás ez nekünk — mondja az édesanya, talpig feketében. — Most, amikor már egyenesbe jött volna az útja, ekkor történt... Hiába rimánkodtam neki mindig, hogy fiam, ne erigy esténként a kocsmába, nem hallgatott rám, azt mondta, édesanyám nappal dolgoztam, este tán mulathatok....

— Barátaitól hallottam, hogy gyakran ittasan ültek motorra.

— Nagyon bánom, hogy megvettem neki a motort. De mit tehettem? Olyan rosszul tanult a másodikban, hogy muszáj volt megígérnem, különben évet ismétel. Nem sajnáltunk mi tőle semmit.. hogy sajnáltuk volna ettől az egyetlen gyerektől! Ez a ház is neki készült... Most mi lesz, ki tudja?

Meglehet, ilyenkor már könnyen ítélkezik az ember, főként a kívülálló. Mert talán felelőtlen volt a szülő, aki nem törődött különösebben fia szabad idejével, zülléseivel; talán felelőtlen volt az a pincér, aki kiszolgálta szeszes itallal a tizennyolc éven aluliakat; talán felelőtlenek voltak a barátok, akik közül egyiknek sem jutott eszébe azt mondani: „srácok, hagyjuk a frászba, menjünk haza, lefeküdni"! Akkor talán másképp végződik a dolog. De ennyi „talán" már bőven elegendő egy tragédiához.

✶

— Kulcsszó: a felelősség. Mindennapjaink során, szinte szüntelenül, apróbb-nagyobb helyzetekben dönteni kell. Kikerülhetetlenül, elodázhatatlanul. Van-e recept? — kérdezem V. Anna pszichológusnőt.

— Mindenkire, minden szituációra érvényes recept, természetesen nem lehetséges. Azonban, hogy milyen veszélyhelyzetekbe kerülünk, s ott miként döntünk, netán hogyan evickélünk ki a kutyaszorítóból, nos, erre föl lehet készülni. Voltaképpen egész életünk ilyenféle döntéssorozatokból áll, szinte a bölcsőtől a felnőtté váláson át, kis iróniával szólva, az utolsó kapavágásig tanulnunk kell a sokféle veszélyhelyzetből való kijutást.

— Mi kényszeríthet bennünket a sokszor eleve kilátástalannak ítélt, kudarcra kárhoztatott döntésekre?

— Világos, hogy az egyén környezete, az objektív körülmények nemritkán játszanak jelentős, meghatározó szerepet. Viszont gyakoribb, hogy nem a környezetnek, hanem saját magunknak, szemléletünknek, életfölfogásunknak az áldozataivá leszünk! Túlfeszítjük élettempónkat, vágyaink és lehetőségeink fényévnyire járnak egymástól, vagy éppen irreálisan mérjük föl képességeinket, s így erőnket, tudásunkat meghaladó munkákat vállalunk el. A harmonikus fejlődés elengedhetetlen tartozéka a kiegyensúlyozott életmód, a családi háttér, a munka öröme... Mindehhez a pénz, az autó, a hétvégi ház csak eszköz lehet. Hogy ez így legyen, abban az egyén felelőssége óriási, de nemcsak a felelőssége, hanem a lehetősége is! Mert súlyos árat fizet az, aki a hosszabb távú, nemesebb céljait aprópénzre váltja...

✶

Amikor Dionüsziosz, a szürakuszai zsarnok úgy rendelkezett, hogy kössenek a pamlagon heverő Damoklész fölé egy lószőrszálon függő kardot — ahogy Cicero írja —, ettől kezdve a pünkösdi király nem nézte többé a gyönyörű szolgákat, sem a művészi ezüstmunkákat. Nem nyújtotta ki kezét az asztal felé, s még a virágfüzér is lecsúszott a fejéről. Végül Damoklész sírva könyörgött a türannosznak, hadd mehessen el, mert már nem akar többé boldog lenni.

Tanka László

HAGYOMÁNY

Az elemi iskolai oktatás helyzete a reformkori Nógrádban

„Engedelmet kérek tekintetes uram, de van annak már huszonöt esztendeje, hogy nálunk nincs iskola... Én is iskolamesternek jöttem ide, de akkor még nem tudtam magyarul, a tanítványok ellenben tótul nem tudtak, ámbár én bizony nem kíméltem a botot. Akkor aztán határozni méltóztatott a tekintetes úr, hogy az iskolamesteri díjat húzzam ugyan a falutól, de érette inkább ispánkodjam, mivel a parasztgyerekek nyáron úgysem akartak iskolába járni, télen pedig meghűtötték volna magokat. Azóta az iskolaházban bögölyöket tartunk"

Ez az idézet nem hiteles történeti forrás, hiszen Nagy Ignác maró szatírájából származik. A *Népiskolai vizsgálat* című írás 1848-ban jelent meg, s ebben Hátráldy Ivó fölresúr — milyen jellemző név! — ispánja számol be így a falu iskolájának helyzetéről.

S hogy ez a szatíra mennyire a valóságon alapult, arra válaszszunk egy nógrádi levéltári forrást 1833-ból, amelyben a hugyagi iskoláról adnak tömör jellemzést: „Hugyag, tiszta magyar helység, van benne mind oskola, mind tanító, de sem a szülők, sem a gyermekek nem kedvelik az oskolát. Télben 10, nyárban 4 tanítvány vagyon, kik fejenként egy váltó forintot tartoznának ugyan fizetni, de nehéz rajtok megvenni. A tanítónak más jövedelme nincs".

Több települést is összeírtak akkor, de sehol sem mutatkozott szebb kép. Nem véletlen, hogy erre a felmérésre sor került, hiszen a reformkori politikai-nemzeti mozgalmak irányítói tudták, hogy az iskolai oktatás helyzete, színvonala és eredményessége döntően meghatározza a küzdelemben részt vevők aktivitását és így a társadalmi harc alakulását.

A javítás módozataira országszerte különféle elképzeléseket dolgoztak ki. Nógrád megyében a Nógrádi Nemzeti Intézetet hozták létre, amely 1831. Szent György hava (április) 28-án alakult meg. Az elképzelés azonban nem új. Már 1826-ban bizottságot küldtek ki: vizsgálják meg, miként lehet a magyar nyelvhasználatot terjeszteni a megyében. A kibővített bizottság végül is 1831-ben javasolta az intézet létrehozását.

Az iskolai oktatás helyzetének kérdése ettől függetlenül korábban is felvetődött. Mocsáry Antal 1826-ban megyei monográfiájában a sok-sok tennivaló között az oktatás hiányosságai miatt is panaszkodott. Javasolta például új és jó iskolák létesítését („egy jó iskola felállítása sok jót szül, mert ezáltal az ifjúság szerentsés neveltetése, a tudományokban való előlépése, a maga jobb alkalmaztatása fog eszközöltetni"), a tanítók helyes kiválasztását és képzését, fizetésük rendezését („hogy ne kíntelenítessenek fogyatkozások miatt élelmekről magok gondoskodni") stb.

A bizottság a magyar nyelv terjesztésében legfontosabbnak az iskolai oktatás helyzetének javítását tartotta. Felvetették, hogy „minden rendű és helyzetű" polgár gyermeke kapjon teljes iskolai ellátást és elsősorban magyar nyelven (de nem feltétlenül azon!). Elsődlegesen a falusi iskolák állapotán kell változtatni. Ne csak a nyelv tanítása váljék hatásosabbá, hanem minden más tárgyé is, amelynek segítségével a későbbiekben értelmes, a gazdálkodást értő felnőttek lesznek a gyerekekből.

Továbbá javasolták tanítói kézikönyvek, azaz tankönyvek szétosztását. Ezeket csak a tanítók kapják, mert azt minden gyereknek adni „felette költséges lenne", s oldja meg így a tanító a feladatok elvégzését. Ezek a könyvek egyszerűek és világosak legyenek, „hogy azokat a gyengébb oktatók is felfoghassák". (!) Javasolják külön tanítóképző létrehozását, hogy mind jobban képzett tanítók mehessenek a falvakba „nehéz, de szent hivatalukra".

Olvasható az előterjesztésben még az is, hogy az oktatásban kitűnő tanítókat meg lehet jutalmazni. Ugyanakkor szükséges vasárnapi iskolák felállítása is, hogy a gyerekek ismeretei megmaradjanak. Sőt a testnevelés és a zenei nevelés bevezetését is felvetik.

A küldöttségnek ezen javaslatai már önmagukban is képet adnak az oktatásról, hiszen amiről szólnak, az nincs meg a megyében, tehát az oktatási helyzetkép egyértelműen negatív.

A következő évek eseményei sem szívderítőbbek. A bizottság előterjesztése nyomán, s az intézet életének beindítása után elhatározták, hogy a falusi iskolákról összesítést készítenek, s ennek alapján határozzák meg a további teendőket. E felmérés a szokásoknak megfelelően rendkívül lassan folyt, s csak 1834-ben tudták az eredményt közzétenni. De addig persze történt egy s más. Például 1832-ben pályázatot írtak ki a megyei tanítók között tankönyvek írására. A beérkezett munkák nagy része „sok jó akaratot, de kevésbé sok tehetséget tanúsított", ám azért akadt közöttük egy-kettő, amellyel lehetett érdemben foglalkozni, ha inkább a hasonló jellegű országos pályázattól vártak is eredményt.

Ugyanakkor felkérték a tanítókat, tegyenek javaslatokat a tanítás elmaradott állapotának megszüntetésére is. Krupetz István dengelegi tanító 1833-ban például ezeket tartotta fontosnak: a tanítói hivatást válasszák el a nótáriusságtól (jegyzőségtől), mert egész embert kívánó hivatás ez: a gyerekek csak novemberben kezdenek iskolába járni, de már februárban kiveszik őket a szülők: éppen ezért a gyerekeket tizenhárom éves korig kell iskolába járatni, s amelyik szülő ezt nem teszi, illetve korábban kiveszi a gyermekét, azt meg kell büntetni.

1833-ban Kubinyi Ferenc poroszországi útjáról húsz kézikönyvet hozott haza mutatóba és tapasztalatairól terjedelmes tanulmányban számolt be, kiemelve az elemi oktatás azon területeit, amelyeken nálunk változtatni kellene. Ugyanezen években szétosztottak az iskolák között 741 db ábécéskönyvet és megjutalmaztak több iskolai tanítót Abelova, Divény, Nagyoroszi, Balassagyarmat, Kékkő, Nógrád, Nógrádsáp, Keszeg, Mohora, Kálló és más településeken.

1834-ben végre ismertették a felmérés eredményét. A tanítási időt vizsgálva az alábbiak derültek ki:

12 hónapig tanítottak	7 helységben	265 tanulóval
11 hónapig tanítottak	10 helységben	406 tanulóval
10 hónapig tanítottak	24 helységben	1397 tanulóval
9 hónapig tanítottak	3 helységben	84 tanulóval
8 hónapig tanítottak	10 helységben	414 tanulóval
7 hónapig tanítottak	20 helységben	752 tanulóval
5—6 hónapig tanítottak	161 helységben	5712 tanulóval
4 hónapig tanítottak	11 helységben	309 tanulóval
3 hónapig tanítottak	2 helységben	125 tanulóval

A kép egyértelmű. A felmért 248 iskola közül 161-ben, tehát az iskolák 65 százalékában az oktatás mindössze öt-hat hónapig tartott. A részletező kimutatás itt összevont két időhatárt, de a túlnyomó többség ezen belül öt hónapig járt iskolába. A tanulók száma 9464, s ebből 5712 (azaz a többség — 60 százalék) alig járt iskolába, hiszen az öt-hat hónapos tanítási idő alatt igen kevés ismeretet szerezhettek, ismerve a tanítás körülményeit.

A tanítók helyzetét is vizsgálták. Csak 64 helyen kaptak tisztességes fizetést, máshol a szülők juttatnak rendszertelenül minimális pénzt, de inkább természetben fizetnek. Az is kiderült, hogy a települések közül hatvanhárom helyen nincs iskolaépület, a tanítás a tanító lakásában folyik, olykor ötven-hatvan gyermek is összezsúfolódik annak szobájában. (S ha ehhez hozzátesszük, hogy mindössze tizenegy helységben volt képesített tanító, a többiben kántorok, jegyzők oktatták a gyermekeket, akkor az elemi iskolai oktatás helyzete tisztán áll előttünk.)

A Nemzeti Intézet által javasolt tennivalókból a további negatívumok is előtűnnek. A felügyeletre vonatkozóan előterjesztik, hogy minden anyaegyházi kerületben egy iskolai bizottságot kell létrehozni, amely áll a földesúrból, a papból, a tanítóból, a Nemzeti Intézet képviselőjéből, s még néhány helybeli „érdemesebb lakosból". (Alsósztregován 1836-ban például ezek lettek a tagjai: Molnár Mihály plébános, Verner Bálint tanító, Baros Dienes táblabíró. Ez a bizottság írná össze a tanköteles gyerekeket — hat-tíz éves korúakat — és gondoskodna az iskolába járatásukról. Felügyelne az oktatás rendjére, előrehaladására.

Csak képzett tanítót kell alkalmazni — javasolja az előterjesztés a felmérés alapján. Ezért szükséges megszervezni az említett tanítóképzőt. A kétéves időtartamú képzőbe a tizenötödik életévüket betöltött fiúkat lehet felvenni. Félévig saját költségükön tanulnak, utána az intézet ad ösztöndíjat, de ebben az esetben a végzetteknek meghatározzák, hová kell menniök tanítani. A „prepák" tantárgyai az első évben „számolás és számvetés, természet története, physica, moral, polgári kötelességek, honi és egyetemes história, földleírás", a második évben „mérés, építés és műszer tudományok ösmérvei, gazdálkodás ösméretei összekötve a chemicanak elveivel, thecnológia, pedagógia". Vagyis az elméleti képzés után a gyakorlati életben felhasználható és alkalmazott ismereteket kapják a növendékek, s ez jelzi a majdani tanítók további oktatási teendőit is.

Ha mégis képesítés nélküli a pedagógus, akkor olyan kitűnő kézikönyveket kell biztosítani számára, mint amilyeneket Kubinyi Ferenc hozott Poroszországból: ezek „az olvasás, írás, forma rajzolás, szemléltető oktatás és elmebeli gyakorlások minden részeit" tartalmazták.

A tanító fizetését a falu és a földesúr közösen és egy összegben fizesse. Tehát ne tanulónként kapja a fizetését, ne éljen létbizonytalanságban. Ugyanakkor adjon a földesúr jövedelemkiegészítési lehetőséget is pl. selyemtenyésztés, gyümölcsfa-nemesítés, méhtartás stb. A tanítói kiszolgáltatottságot jelzi, hogy mindezeket a földesúrral megkötendő szerződés tartalmazná, tehát állása, egzisztenciája a földesúr kezében lenne.

A fizetés egyébként elkeserítően kevés volt. 30 krajcárt ötvenegy helyen fizettek, 36 krajcárt hét és 40—51 krajcárt tizenöt helyen. Egyforintnyi fizetése ötven helyen volt a tanítónak, míg tizennégy faluban 1 Ft 51 krajcár körül adtak. Ezek az összegek tanulónként értendők éves szinten! Ritka kivétel pl. Balassagyarmat, ahol az evangélikus iskolában a tanító 2 Ft 30 krajcárt kapott, míg a katolikus iskolában 2 forintot. Az említett jövedelempótlásokra is volt példa. Karancsalján a fizetés mellé egy hold föld és egy kis darab rét is járt még, Patakon kilenc öl fa járandósága volt a tanítónak. (Mindehhez tudni kell, hogy a malac értéke ekkor 10 forint volt párjával, a bárány párjával 5 forint.)

Ugyanakkor szólnak a jutalmazásról is. Csak azokat a tanítókat díjazzák, akik a magyar nyelv terjesztésében érnek el számottevő eredményt. Ennek is meghatározták az előfeltételeit pl. magyarul kérdeznek, válaszolnak, írnak a gyerekek stb. (Ez akkor nemzeti követelmény: a magyar polgári állam kialakulásának egyik előfeltétele volt a magyar nyelv széles körű, minden oldalú használata.) Ez a kívánság a nemzetiség lakta helyeken sokszor szélsőséges formában csapódott le. Erre volt példa Nógrád megyében is, de a Nemzeti Intézet történetének ezen szakaszában sohasem zárta ki a vagylagosság esetét a tanítás nyelvében.

Az új iskolák építésével kapcsolatban javasolták a felmérés nyomán, hogy a helyi földesúr adjon ingyen telket az épülethez. Az építőanyagot — kő, vályog — biztosítsák a falu lakói közösen. A felekezetek együttesen hozzanak létre iskolát, ha még az nem lenne a faluban.

Maga a Nemzeti Intézet mindezekben viszonylag keveset tudott segíteni, hiszen sem túl sok pénze, sem jogalapja nincs a beleszólásra. Tudja biztosítani bizonyos iskolai tankönyvek beszerzését (1839—40-ben például kilencvenhat iskolába 3447 gyerek között kereken 1500 ábécéskönyvet osztottak ki), alkalmi és esetenkénti támogatást iskola építésére, esetleg szegényebb tanulók felsegélyezését vállalja, s időnként jutalmazza a tanítókat.

A felmérés során a tanulókról az is kiderült, hogy ezt a rövid idejű oktatást sem bírják végig, egy-két év múlva abbahagyják az iskolát, szükség van rájuk a házi és a mezei munkában. Nagyon örvendetes lenne, ha legalább hatéves koruktól tízéves korukig járnának iskolába évi nyolc hónapon keresztül, lehetőleg azonos napon és órában. (Október 1-től június 1-ig.) Ez utóbbit a helyi iskolai bizottság határozná meg. Ugyancsak ők ellenőriznék, kik járnak és kik nem az iskolába, s mi az oka a hiányzásoknak.

Ez volt a legégetőbb gond. Balassagyarmaton például 1835—36-ban a hat-tizenegy éves korúak közül negyvenegy családból hetven gyerek nem járt iskolába. Ezeknek a szülei valamennyien nemtelenek, azaz jobbágyok. Kilencvenöt családból százkilenc gyerek járt iskolába. Itt a szülők zömmel nemesek, iparosok.

Bánkon 1839-ben a tanítás október 17-től 1840. április 21-ig tartott. Varga János tanító keze alá a negyvenhat iskoláskorú gyerek közül mindössze huszonkettő járt iskolába. Hétéves volt két gyerek, kilencéves ugyancsak kettő, tízéves három, tizenegy éves tizenegy, tizenkét éves négy. A szülők foglalkozása: tizenkettő jobbágy, öt zsellér, kettő juhász, három molnár.

Az adatok akkor lesznek igazán érdekesek, ha olyan ritkaságszámba menő iratot vizsgálunk meg, mint például a pohorellai iskola 1835—1936. évi hiányzási naplója. (Pohorella a szomszédos Gömör megyében volt. Valószínű, hogy véletlenül keveredett a napló a Nemzeti Intézet iratai közé, de az is lehet, hogy tapasztalatszerzésre kérték be. Ilyen jellegű nógrádi kimutatást nem ismerünk, de az eddigi tények kétségtelenné teszik, itt sem volt más a helyzet.)

A bejegyzések szerint a községben a tanítás novemberben kezdődött és áprilisban végződött. Csakhogy az áprilisi rovat mindenhol üres, s így a tanítás gyakorlatilag már márciusban befejeződött. A százöt fiú és nyolcvanhat leány nevét tartalmazó naplóból kiderül, hogy negyvenhatan soha, egyetlen egy alkalommal sem voltak az iskolában. A negyvenhatból harminc a lány. Rájuk valószínűleg nagyobb szükség volt otthon, a házimunkában, esetleg a kistestvér pesztonkájaként.

A hat-tizenegy éves korú gyerekek közül egy hónapig járt iskolába két gyerek, két hónapig tizenegy gyerek, három hónapig kilenc gyerek, négy hónapig tizenkilenc, öt hónapig pedig száznégy gyerek. Azonban itt sem teljes hónapokról van szó. Hiszen például a mindössze egy hónapig iskolába járó egyik diák is csak tizenhat alkalommal jött iskolába (délelőtt és délután volt rövid idejű oktatás), s a többiek is rendkívül nagy hiányzási számmal szerepeltek.

A Nemzeti Intézet felmérésében javasolják továbbá ún. „Gyermek-gyám intézetek" létrehozását. Ez amolyan falusi óvodaféle lehetne, amelyben egy asszony vigyázna a kisebb gyerekekre, hogy ilyen indokkal az iskolába járó testvérek ne maradhassanak távol a tanulástól. (Ez akkor megvalósíthatatlan volt.)

Ha mindezek ellenére sem tud eljutni a kisdiák az iskolába, akkor legalább a vasárnapi iskolába kell elküldeni. (Ez vasárnap, illetve ünnepnap délután kétórai oktatást jelentett.)

A zömében kétségtelenül pozitív tartalmú, reális javaslatok és intézkedések a vártnál lassabban hoztak eredményt. Az akadályoztatás egyik oka az egyház volt. Mind a katholikus, mind az evangélikus lelkészek akadályokat gördítettek az Intézet oktatást segítő munkája elé. 1836-ban kénytelenek voltak négytagú bizottságot kiküldeni, vizsgálják meg, mi lehet az oka ennek? 1838-ban Scitovszky János rozsnyói püspökkel is tárgyaltak, s ekkor tisztázták véglegesen a félreértéseket. A püspök szerint a lelkészek, akik nem ismerték a Nemzeti Intézet céljait (vagy nem akarták, hiszen módjuk bőven lett volna), „a végrehajtók iskolai dolgokba avatkozásában az egyházi fennhatóság jogainak sértését látták". Azaz az egyház azonnal és határozottan fellépett a felekezeti iskolák érdekében, a polgári szellem jelentkezését egy pillanatig sem tűrte el. A püspököt sikerült azonban meggyőzni arról, hogy az Intézet szándéka nem ellentétes az egyház céljaival, s ezért az egyház — legalábbis ígérete szerint — támogatni fogja a Nemzeti Intézet ilyen irányú működését.

Amint Scitovszky szavaiból kiderült, az iskolák helyzetének javításában ők is előbbre akarnak lépni és javaslataik szinte teljesen megegyeznek a Nemzeti Intézetével, noha ettől eltérően kevésbé radikálisak, s csak felszíni metszést jelentenek, de mélyreható változást nem hozhattak.

Ezeknek a főbb pontjai a következők: össze kell írni a hetedik életévüket betöltött gyerekeket; a tanítók rendszeresen számoljanak be a kimaradások okairól; az iskoláztatás ideje három év legyen; a tanítás ideje hét hónap („a szegényebb szülőknek nyári időben gyermekeikre szükségük van."); az iskolának legyen helyi lakosú gondviselője; a szegényebb gyerekek ingyen kapjanak tankönyveket a püspök ajándékaként (ettől függetlenül az Intézet is ad könyveket, például ebben az évben *Melczer Lajos: Népszerűleg tanító magyar nyelvész* című kézikönyvét és Edvi Illés Pál „koszorúzott" kézikönyvének több példányát); a tanítók fizetését megfelelően rendezni kell; évzáró vizsgát kell tartani minden iskolában ahová a „földesurak, tisztviselők (értsd: iskolabizottsági) és szülők meghívandók."; a tanítók által vezetett kimutatásokat évközben fel kell küldeni a püspöknek, hogy megítélhesse a tanítók munkáját; „az oktatás általában magyar nyelven tartani rendeltetett".

Ez az, amit alig lehetett megvalósítani, hiszen a felső-nógrádi falvakban szlovák lakosság élt, s a tanítók is azok voltak. Divényben például a tanító nem tudott magyarul, s az ötvenhárom tanuló közül is mindössze hét tudott magyarul olvasni. Gácson azt jegyezték meg, hogy a tanító öreg, s magyarul keveset tud, s a harminc gyerek közül mindössze hat olvas magyarul. Persze akadt olyan település is, ahol eredményesebb volt a magyar nyelv oktatása. Nagylibercsén hatvanöt tanuló járt évente hat hónapig iskolába. (Háromöt esztendeig tanultak folyamatosan.) Itt a gyerekek közül „a nagyobbak magyarul olvasnak, írnak, könyv nélkül tanulják a Sz. Históriákat, s a Vgyéket a Kis Tükörből, s fordítják, a tanító magyar beszédét értik s arra felelnek is. Tanító szorgalma dicséretes".

Az egyház célkitűzése, valamint az Intézet elképzelése nem gátolta egymást, s a Nemzeti Intézet további munkája elől is elhárultak az akadályok. Talán sikerült elérniük azt a céljukat, amit így fogalmaztak meg: *„a köznép a magyar nyelv eszközén leendő tanítás által egyszersmind erkölcsiségre neveltetnék, s midőn a nevendékek magyarosíttathatnának, egyszersmind a hazát jó hazaszerető polgárokkal áldják meg"*.

A Nemzeti Intézet haladó elképzeléseit csak az 1868. évi Eötvös-féle népoktatási törvény tudta részben megvalósítani.

Praznovszky Mihály

Lírai értékproblémák a XIX. század közepén

A XIX. század „történelmi élménye", az egyéni sors világmozgások általi mozgathatóságának és mozgatottságának átélése párhuzamos a tömegélménnyel: nem csak úgy, hogy a forradalmak és háborúk magukkal hozzák a tömegbenlétet, hanem abban az értelemben is, hogy az ipari fejlődés és a társadalmi-politikai centralizáció nyomán a kulturális élet is egyre szélesebb körűvé válik. Az újságok, folyóiratok nagy száma, a könyvkiadás adatai a XVIII. század óta tartó fejlődés hirtelen lendületvételéről tanúskodnak. Természetesen e folyóiratok és könyvek értéke változó és ez a tények kétféle szempontú értékelésére ad lehetőséget. Beszélhetünk elsekélyesedő tömegirodalomról és a kultúrigény örvendetes gyarapodásáról egyaránt.

E fejlődés természetesen Magyarországot sem kerüli ki, csak később éri el, kb. a reformkorral egyidőben. A reformkor — azóta is egyedülállóan — nagyszabású kíséletet tesz arra, hogy átalakítson egy több száz éves feudális-nemesi jellegű, merev értékrendet — szemléletmódot — életmódot; hogy átfordítsa az ellenkezőjébe, egy korszerű, Európához kapcsolódó, polgári életérzésbe, életvitelbe. (A kísérlet heroikusságát és egyedülvalóságát a magyar történelemben — jól érzékelteti a köznyelv értékítélete: a „reformkor" kifejezés egyételműsége, alkalmazhatatlansága más időszakokra.) Kultúratörténetileg tehát a reformkor harcként fogható fel, mely küzdelem mindkét szembenálló fele felvonultatja maga mellett az erre immáron kiválóan alkalmassá váló tömegkommunikációt. Ez szélesíti a pólusokon felsorakozó erőket: az ország valamennyi helyére eljuttatható nyomdatermékekkel összhangot teremt a politikai életben részt nem vevők között, akik remekül formálhatók; életvitelük, világszemléletük, igényeik átalakíthatók. Az irodalmi folyóiratok, almanachok számnövekedése, tendenciáinak elemzése, tartalmi, világképbeli arculatuk vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Pillanatnyilag csak a folyóiratokat a 40-es években megtöltő írói derékhadat vizsgáljuk. Ezt a tábort egységesnek tételezzük, hiszen vala-

mennyien a korábbi, főleg Bajza nevével fémjelezhető periódus értékrendszere alapján nevelődtek.

A második vonal írói termésének vizsgálatához választott megközelítési mód: a jobb terminus híján „valódi" költészetnek nevezett művészet és a közhelyművészet szembeállítása; a közhely nyelvi-tematikai-képi-gondolkodásbeli fogalmának bevezetése. A közhelyterminus meglehetősen tisztázatlan, határai elmosódottak, jelentéstartalma más fogalmakkal keveredik: a konvenciók, divatjelenségek, a toposzok, a giccs közé sorolódik; sokszor szétválaszthatatlanul; leginkább pejoratív tartalommal.

Bérczy Károly és Csalomjai Pajor István elhelyezését koruk irodalmi tablóján a dolgozat e terminológiai kuszaság feloldásával együtt kísérli meg; költeményeik segítségével feltárva a közhelyköltészet tartalmi és formai jegyeit.

Némi fenntartással azt mondhatnánk, hogy a közhelyversek bizonyos szempontból alkalmasabbak a tömegméretű szemléletváltás kimunkálására. Eszközeikben, kérdésfelvetésükben, formájukban nem bolygatják meg a befogadó gondolatvilágát. Ha viszont szemléletük mégis újdonságot tartalmaz — a befogadó nem tiltakozik az ellen a jelen esetben polgáriasult tartalom ellen, amit közvetetten hónapról hónapra megtalál ezekben a folyóiratokban. Tehát, mivel a reformkor világszemléleti átalakulásáért vívott harca, társadalmi konszenzusa ezt lehetővé teszi, a pozitív póluson felsorakozó költők, akik az új világlátás szószólói, a közízlés alakításában pozitív szerepet tölthetnek be.

Ez a polgári konvenciórendszer felhasználását jelenti, mely a költészet terén főleg a szentimentális-romantikus világlátás-érzelemvilág, valamint a direkt — és egyre nyíltabbá váló — aktuálpolitikai szemlélet tükröződését eredményezi.

Az irodalmi konvenció leglényegesebb vonása társadalomtörténeti helyiértéke: egy bizonyos kor, egy bizonyos osztályának művészetét hatja át, a kor önszemléletének, világlátásának állandó eleme. Minden, a korban létező befogadó számára azonos üzenetet közvetít. A szentimentális konvenciók a polgárság önmaga elismertetéséért vívott harcát, a romantika e harc győzelmét közvetíti a befogadó számára mégha az á polgári öntudat teljes hiányát mutatja is.

A szentimentális érzelemvilág, a polgári érzelmesség, mint a polgári életvitel, világszemlélet egyik legnagyobb hatású eleme; a romantikával keveredik, a romantikus stíus, témaválasztás színező eleme. A szívfájdalom kiemelését, a „szegény szív", a „bánatában megrepedő" szív, a „sírás" motívumainak felsorakoztatását a szentimentalizmus bensőségének tulajdoníthatjuk. A szerelmes versekben fellelhetők a romantikus pózok éppúgy, mint a stilromantika a jelzők, képek használatában.

„A délceg napnak nincs olly
Lángröptű sugara
Az órjás tölgynek nem delibb
Villámos sudara
Mint milly derék a két iker"

(Csalomjai: Phylaenek szobra)

A szentimentális-romantikus életérzés elsősorban Bérczynél található meg — hitelesítése könnyű, ha egyéni sorsára, betegségére, szerelmi dilemmáira gondolunk.

A valódi művészi alkotások létrejötte sosem vizsgálható a költő szűk partikularitásának szintjén, az esztétika egyik alaptétele, hogy a művésszel kapcsolatban érdektelen a kérdés: mit gondolt alkotás közben, mi a célja a művel, milyen élmények hatására született a mű. A közhelyköltészet viszont mindig a mindennapi életben, mindennapi tudatban születik, mindennapi felhasználásra. A közhelyköltészet köznapi tudathoz kapcsoltságának következménye, hogy a közhelyversek hitelessége is ennek szférájába tartozik. Alapfeltevésünk, hogy a közhelyvers a partikuláris lét indíttatásából keletkezik — nincs okunk tehát kételkedni abban, hogy a vers átélt, a szubjektum minden esetleges fájdalmával hitelesített. Ám mivel a közhelyköltészet — éppúgy, mint a frázisgondolkodás — kész patentekben látja az életet — a kérdések sem sajátjai, nem az emberi lét kérdései, ezért a benne található átéltség nem költőileg hitelesíti a közhelyverset, csupán emberileg. Egy mindennapi ember mindennapi problémáinak, örömeinek átélése a befogadó számára ugyan megadja az önigazolás lehetőségét — az én is ugyanúgy gondolom-érzem — jóleső nyugalmát, de nem nyújt a katarzisnak semmiféle értelmében igazi katarzist, hiába tartalmaz esetleg a valódi költészettel azonos gondolkodásbeli elemeket.

Árulkodó részeket találhatunk e költeményekben, melyek a világlátásban gyökerező felületességet, kérdésnélküliséget fedik fel és ezáltal élesen megvilágítják a pózok felszínességét is.

„De nem, a végzés illy zord nem lehet,
Él a világnak alkotója,
Ki nem sújt villámával bűntelent,
S a bűnt igaz karával rója"

(Bérczy: Búhangok XV.)

Szintén felületes szemléletre vallana, ha ezt a gondolatot a reformkori optimizmus számlájára írnánk: a tipikus *Búhangok* cím alatt egy ilyen passzus kizárólag az igencsak egyszerű látásmódot jelzi.

A romantikus stílus, életérzés át nem élt metaforákban, képekben halmozódik a versekben. Három költeményt emelhetünk ki példaként: Csalomjai *Hiába* és *Nőmnek* című költeményeit és Bérczy *Faniszka sírján*ját.

Ez utóbbiban a halál élménye ad alkalmat a „komor bú"-ra, nem saját szívfájdalmai. A *Faniszka sírján* nyilvánvaló párhuzamba állítható a *Ciprusombok Etelke sírjáról* Petőfi-ciklussal. A szentimentális külsőségeket őrző szituáció: a költő (aki elválaszthatatlan a lírai éntől) a suhogó lombok között, harangszón elandalodva, a sírhant fölött emlékszik vissza a kislányhoz fűződő kapcsolatára; valamint a tavasz virágainak és a sírnak szembeállítása, mely kézenfekvővé teszi a lány fiatalságának és a tavasznak az azonosságát — mindezek olyan átvett, az almanachlírában sokszorosan felhasznált elemek, melyek a feldolgozottság, a végiggondolásra tett kísérlet nyoma nélkül képesek csak ábrázolni a mulandóság keservét.

A *Hiába* két tükörversszakból áll mindössze: az első egy minden elővigyázat ellenére csapdába repülő madarat jelenít meg — a második (és ezt az olvasó előre megjósolhatja) a szerelem elkerülhetetlenségét, kivédhetetlenségét hirdeti. Az egyszerű analógiás gondolkodás teszi közhellyé, rövidsége és egyszerűsége dacára túlbeszélt, sűrítés nélküli, terjengős darabbá a verset. A romantika a szentimentalizmustól az érzelmek szabadságának követelményét véve át (vegyítve ezt a rokokó pásztorköltményeinek leegyszerűsített formáival), megteremti a szalonlírát, a polgári-biedermeier hangulatköltészetet. Tehát egyfajta közízlést is létrehoz az emberi lét kérdéseit megválaszoló, filozófiai indíttatású valódi művészet mellett, ennek segítségével valósítva meg a kultúrhagyomány átalakítását.

A *Nőmnek* című Csalomjai-költemény már a romantika önmagán való túlhaladását mutatja. A romantikus festőiségkövetelmény minden eszköze megtalálható itt összezsúfolva: a vers szinte lefesthető — s ez esetben egy akadémizmusba hajló romantikus képet kapunk. Az „ifjúság örvényes folyóján" hajózó „kicsiny sajka", mely a jövő „kéklő távolának sejtelmes ködé"-ben derengve feltűnő sorscsillag felé tart: végletekig konkretizált, sűrítés nélküli kép. A versnek „cselekménye" is van: a hős elveszíti három útitársát, a hitet, a reményt, a szeretetet, mikor az „örvényes folyó" hirtelen „vészes hullámú vad tengerré" alakul; majd „néma csendű pusztaság"-ra vetődik, és végül asszonya által nyer megoldást élete, ki „üdvnek forrása lől", általa tér vissza a hit, a remény, és a szeretet.

Ebből a vázlatos „tartalomismertetésből" két következtetés adódik. Egyrészt a költő saját példájával egy felszínes, a gyermekekkel megáldott frigyben minden sorsproblémát feloldó, a világ tényleges kérdéseivel nem szembesülő, sőt azokat elkerülő életmodell mellett tesz hitet. Ennek a világlátásnak a kifejlett formája a kispolgári gondolkodás és életmód.

A másik, itt szintén csak megemlíthető tanulság az akadémizmus és a romantikus közhelyrendszer összeforrottsága: a megmerevedés bizonyos képalkotási, stiláris követelmények kánonná válása az akadémikus stílus alapját képezi.

Csalomjai Bérczynél sokkal inkább hajlott az alkalmi, még személyes életével sem hitelesíthető, mesterségként űzött költészetre, így a kor közhangulatához jól alkalmazkodva, bőven írt rutinszerű, de politikai töltetű szatírákat, epigrammákat. Szatírái a vármegyei igazságszolgáltatás önkényét, a hősiséghez ragaszkodást, a határtagosítás nehézségeit gúnyolják; az utóbbi két téma a megyegyűlés Aranynál is fellelhető formájában jelentkezik, mely hálás terep a nemesség maradiságának kigúnyolására. Csalomjai másik kedvelt műfaja az epigramma. A rövid, csattanóval frapánssá tett versek közel állnak az alkalomra rögtönzött, a költő mesterségbeli tudását próbára tevő, költői „melléktermékek" csoportjához. Mivel megírásuk eleve nem kíván gondolati erőfeszítést, csak egy-egy — akár átvett — gondolat rutinszerű formába öntését, a közhelygondolkodás egyik „adekvát" műfajává válhatnak. Jó példája ennek Csalomjai pályafutásán a Deák-magyarkák sorozata. Egy-egy latin közmondást szembesít a jelen állapotokkal, legtöbb esetben azt mutatván ki, hogy kora nem alkalmas a morális tartás csúcsaként tisztelt római erények követésére. A közhelyköltészet, illetve a mindennapi közhelygondolkodás egyébként mindig is nagy vonzódást árul el a bölcs mondások, szállóigék, a sűrített gondolatok, életreceptek iránt.

A politikai színezetű epigrammák egy része Kölcsey modorában születik — közvetlenül a hon védelmében, a honszerelem erősítésének céljával — (jellemző egyébként, hogy kettő is hivatkozik személy szerint Kölcseyre). Megénekli ezekben Csalomjai a tettek szükségességét, a reménykedést a szebb jövőben, a védegyleti mozgalmat egyaránt. Az epigrammák másik csoportja a gúnyversek sorozata: néha erőltetett szójátékok formájában, néha a tunya nemesi világ nevetségessé tételének szándékával, leginkább Petőfi nemesgúnyoló verseinek manírjait felhasználva.

Mint már szó volt róla, a közhelyköltészet kötődési rendszere többirányú. Részben a világlátásbeli konvenciókhoz kapcsolódik, részben a nagyközönség által képviselt mindennapi gondolkodáshoz, részben pedig a valódi művészethez. A valódi költészet, vagy akár a tudományos gondolkodás által a világ kínzó kérdéseire adott válaszainak átvétele az álköltészet egyik fontos ismérve. Természetesen nem a kérdéssel, nem is a helyzet bonyolultságával együtt történik az átvétel, hanem kiragadva az összefüggésekből — tehát megelégedve lesüllyedt gondolatforgácsok ismétlésével, az egyértelmű igazságok felhasználásával. Különbségük nem tartalmi, a költői kommunikáció magasrendű közlésformái süllyednek le az álköltészetbe. Tulajdonképpen a valódi művészi kifejezésformák ihlettelen utánzására lelünk a közhelyversekben. Ennek oka az indítékban keresendő, abban a tényben, hogy a közhelyköltészet szoros összefüggésben áll a tömegművészet fogalmával, szerepe az átlaggondolkodású, átlagigényű széles olvasóközönség kielégítése. Ezért emelhető ki szórakoztató funkciója; nem bolygatja meg az irodalommal kapcsolatos elvárásrendszert szokatlan kérdésekkel, eddig nem ismert formai megoldásokkal. Az az irodalomszociológiai szerep pedig független a költő egyéni jószándékától, érzéseinek tisztaságától.

Példánknál maradva, a politikai gúnyversek nagy része tart közvetlen rokonságot Petőfi *Pató Pál úr* című veresével és az ebbe a

csoportba tartozó nemesi magatartást, úri Magyarországot gúnyoló verseivel.

„Szól a kakas hajnalt; virrad... ébredjünk haladásra
Hajnalt szól a kakas! ... Még van alunni idő!"

(Eltérő értelmezés)

Vagy az *Élmények Vasfejre* című hosszabb lélegzetű költeménye, melyben a vasfejűség a butaság szinonímája, s az igazi gúny az utolsó strófában jelenik meg:

„Dalljátok Vasfejt, ő vas kitűréssel az óriás
Korszellemmel küzd, s a csata eddig övé"

Ám itt csak az alapötlet azonosságát ismerhetjük fel: a megvalósítás néhol erőltetett, azonos kaptafára készülnek az egyes epigrammák, nem tartalmazzák azt a nézőpontbeli változatosságot, ami Petőfi ilyen tárgyú verseit jellemzi. Hiszen azoknak mindegyike más-más szempontját emeli ki az egységes nemesi szemléletnek — elismerve ezzel az ellenfél komolyságát, az ellene vívott harc bonyolultságát. Gondoljunk csak a *Pató Pál úr*, a *Magyar nemes*, az *Okatootáia* különbségeire. Ezzel szemben Csalomjai ugyanazt a szimplifikáló szemléletet érvényesíti valamennyi azonos tárgyú versében, ami az adott történeti-politikai szituáció átgondolatlanságából fakad.

Mukarovsky szerint a szubjektív önkény szerint egymás mellé tett — átvett, nem a költő gondolkodásbeli kínjaival hitelesített — képek, metaforák, gondolkodási sémák egy fontos tulajdonsága, hogy „nem mutat fel komoly erőfeszítést a világ birtokbavételére". Ez az erőfeszítés, melynek művészi következménye az intenzív totalitásra törekvés, hiányzik a közhelyköltészetből. Formai következmények: a gyors, felszínes asszociációk, analízis helyett analógiák felsorakoztatása.

Ez legkönnyebben Csalomjai és Vörösmarty szembesítésével látható be. A romantika filozófiai töltetének torzulását figyelhetjük meg Csalomjai *Ember* című versét szembeállítván Vörösmarty *Az emberek* című költeményével. Nemcsak a végletes pesszimizmus hiányzik Csalomjai verséből, hanem alapvető megközelítésbeli különbség van közöttük. Vörösmarty számára az emberi nem örökké ismétlődő történetének teljességre törekvő ábrázolása a fontos, a totalitás áttekintése nyomán, gondolati küzdelem után jut el a „*Nincsen remény*" nyomatékosított gondolatához:

„E szóban: ember, menny van és pokol,
Fenséges üdv és gyilkos kárhozat;
Ember-kebelben istenség honol
Vagy ördög, aki kéjjel tesz rosszat.

Így van különbség, s volt mindenkoron
A szerteágazó emberfaj között
Egyenlőség tán lesz még egykoron?
Igen, ha majd a sírhant elfödött."

Ez Csalomjai veresének első és utolsó szakasza. Első olvasásra is kiviláglik, hogy itt egy köznyelvi sztereotípia kapott megverselést. Ha pedig hozzátesszük, hogy a két strófa között még tíz taglalja ezt az egyetlen gondolatot, akkor meg kell állapítanunk, hogy egy toposznak: az emberi természet ambivalenciájának felületes átvételéről, igazi kérdésként meg nem válaszolt, csak az egyes ezt illusztráló elemek egymás mellé állításával megszerkesztett versről van itt szó, melynek fatalizmust megcsillogtató befejezése esetlegesen vágja csak el a hosszan húzódó ellentétleltárt. Ez egyben a toposz és a közhely különbségére is rávilágít: a toposz — nevezetesen bár archetípusnak, ősmotívumnak, állandósult elemeknek — alapanyagául szolgál mind a közhelyeknek, mind a remekműveknek. Egyértelműen tematikus fogalom, megjelenésének értékét a feldolgozás korhoz és gondolkodói erőfeszítéshez kötött, tehát nem tematikus elemzése világíthatja csak meg, önmagában „örök emberi" témák, gondolatok megéneklése még nem jelent értéket.

A *Gondolatok a könyvtárban* a filozofikus töltésű líra egyik igen ismert példája, Csalomjai *Emberi nagyság* című versezetével csak egy ponton rokonítható. Az előzőhöz hasonló, hosszú leltár végén —, mely az emberi erő győzelmét hivatott lefesteni a természet felett — némileg váratlan szkepszis ömlik el az utolsó strófákon: mindez csak utánzás, teremteni soha nem fog tudni az ember, hiábavalónak bélyegezhető tehát minden látszólagos győzelem. A közhelynek újabb jellemzője ragadható meg ezen a ponton: Vörösmartynál gondolati küzdelmet hordozó versei egész életművén átvonuló, összefüggő ívet alkotnak. Csalomjai minden filozofikusnak, „mélynek" szánt verse megreked az alkalmiság szintjén, mivel teljesen esetleges ennek, vagy egy más témának a felbukkanása.

1849 után a számadás, az önvizsgálat igénye szülte Arany *Koldus-énekét*. Tematikájában hasonló Bérczy *Két béna* című verse. A hasonlóság itt véget is ér. Míg Aranynál a kolduló hadfi a forradalom-szabadságharc hagyományainak őrzése vagy megtagadása kérdését veti fel, a hibákkal való szembenézés kötelességét közvetíti, addig Bérczy megmarad a külsőségeknél. Sőt már a szemléletbeli giccs határát súrolja. Az átmenet figyelemreméltó: Aranynál és Bérczynél két különböző magatartásformát látunk. Az egyik szituáció: a borban feledést kereső, csak a kocsmában nyughelyet lelő, a meglátogatott házakból kutyával kikergetett koldus urakat vádló, hangulatában kuruc nótákat idéző képe. A másik egy idillire kozmetikázott ábrázolás. Az öntudatos, koldulni szégyellő hadfiak, akikre büszke az ország, kérniük sem kell, mindenki ellátja őket, saját bajának érezve ifjú életük kínját. A harcoknak sincs vádló, számonkérő színezetük, szó sem esik a számvetésről, kizárólag a piros-sapkás zászlóalj büszkesége, a győztes csaták említése marad. A giccs egyik alapvető jellegzetessége a világkép hamissága, a megnyugvás sugallata, amit a befogadó felé közvetít. Ezért vizsgálható a szemlélet, a befogadó, a megnyugtatásigény felől. Ez a valódi kérdéseket elmosó, azokat a tudatból kikapcsoló, egy gondolati ugratással valami hazug egységgel, idillel helyettesítő vers már nem a közhely, hanem a giccs útját járja. Az út vége Lisznyai *Palóc dalai*nak paraszt- és hazaszemlélete:

„Édes hazám ne légy olyan szomorú, —
Jó az isten, majd eloszlik a ború:
A sötét felhőből a nap
Szépen kigyúl,
S rád az áldás, béke csendes
Esője hull."

Vagyis a kérdések átéltség nélküli, vagy ismételt fölvetése helyett a kérdések elhallgatása, vagy hazugságba fordítása.

Mivel a közhelyköltészet patentkérdésekkel és -válaszokkal dolgozik, ezek pedig elhallgatván saját hátországukat, atomokként, összefüggés nélkül kerülnek át a magas művészetből, egy-egy elem, motívum teremti meg a hangulatot a közhelyversekben. Ez az egy elemre építettség — körítve a köznapi indíttatás nyelvi következményével, a köznyelvi sztereotípiákkal, a nyelvileg redundáns elemekkel — teremti meg az átmenetet a giccshez, hiszen ez könnyen eredményezhet szenvedély ábrázolása helyett szenvelgést. A közhelyköltészet lefelé csúszásának, giccshez kötődésének útja fedezhető fel ebben.

A három értékstádium közvetlenül megfigyelhető Petőfi *Megy a juhász szamáron*, Csalomjai *Húsvét hétfő* és Lisznyai *XXVI. palóc dala* elemzésével. A szerelmes parasztlegény megérkezik mátkája házába és halva találja a leányt. Az ekkor támadó érzelem Petőfinél a keserűség, a hiábavalóság érzete, az elkeseredés az életnek való kiszolgáltatottság miatt. Megdöbbentő erővel sűrűsödik a nyolc rövidke sorban a társadalmi helyzet, a boldogságra kapott egyetlen esély elvesztése. A Csalomjai-költemény ezzel azonos alaptémája hígítva van a népiesség eszközeivel megjelenített népszokásrajzzal. A férfi érzése nem keserűség, hanem bánkódás a hozzánk közel álló ember elvesztésén. Lisznyainál már a halál ténye is eltűnik, a kedves lány csak beteg, ami még inkább hangsúlyozza szépségét. A fájdalom helyett az aggódás marad: sőt a témából következő, élettel való szembenézés lehetősége torzul éppen az ellenkezőjévé az utolsó strófában:

„Üzenek a nyíló hajnalnak, rózsának,
Mihamarabb nyíljon-ki haván orcájának
Megkérek fűt, fát, e beteg angyal végett
Ah! Hogy adjon neki erőt egészséget!"

Bár az 1849-es korszakhatár Csalomjai költészetében nem meghatározó jelentőségű, Bérczy elhallgatása is fokozatos, nem kapcsolható egy dátumhoz, mégis a reformkorban pozitív töltetű gondolatokat, konvenciókat közvetítő közhelyköltészet a reformkori harc képletének átalakulása miatt szükségszerűen eltorzul. Ennek egyik útja az 50-es években Lisznyai működése, tehát a közhely giccsé silányulása. A *Palóc dalok*ban a népiesség konvenciójának — mely a reformnemzedék számára az ön- és világszemlélet szoros, *tartalmi* tartozéka volt — népiséggé, divatként propagált tájköltészetté süllyedése.

A másik út Csalomjaié: a kilúgozott, kiürült alkalmi verselés sokáig elhúzódó — még a századfordulón is formai és irodalompolitikai problémákat okozó — jelenléte a magyar irodalomban. A Pajor-féle, gondolat nélküli versezetek egy része a továbbélés, a megőrzés jelen esetben talmi csillogásával hivalkodik. A *Nőmnek* elemzésében látható volt a romantikus világlátás, stílus túlélése, másrészt pedig a 40-es évek epigrammáinak tartalma is eltorzul. Alkalmi, dicsőítő versek ezek, a reformkor Széchenyit, Kölcseyt politikai töltéssel emlegető darabjai helyére lépnek, most már óda formájában, címzettül pedig Apponyi grófot, vagy Erzsébet királynét választva. Műfaji, tematikai torzulásának belátásához elég csak gyűjteményes kötetének tartalomjegyzékét végigolvasni: *Óda az ipolysági Casino-egylet félszázados ünnepére, Óda a balassagyarmati dalegylet zászlóavatási ünnepén, Király könnyűje az elpusztult Szeged fölött, Üdv a királynak a balassagyarmati nagy hadgyakorlaton.* A címek elárulják a korábbinál sokkal erősebb alkalmi indíttatást és a társadalombíráló célzat helyén megjelenő lojalitást.

Szatírákat ekkor is ír, de ezek általános témákat (a börtönrendszert, a „mi korunkat") próbálják nevezetessé tenni, minden konkrét politikai utalásrendszer nélkül. Epigrammái pedig a polgári értékrendet, gondolkodásmódot, buzdító tendenciát képviselő reformkori darabokkal szemben üres rutinná süllyednek:

„Elméletben a parlamenti kormányzásforma a legjobb,
Ám a gyakorlatban cselre, viszályra anyag."

(Parlamenti kormányzás)

Vagy ami még rosszabb: a gondolkodásbeli restség, önteltség két legendás témájában lel rá régi gunyoros, ironikus hangnemére. A *Leszármazásunk* című versében a darwinizmus majomelméletét állítja céltáblájának, a *Lapp-atyafiság*ban pedig szatírája tárgya a „halszagú rokonság" és annak hirdetői.

E néhány példa is jól szemlélteti, hogy a reformkori tendenciák kiüresedése révén a giccsé válás mellett a közhelyköltészet másik útja az abszolút lojalitás, az átvett kérdések patentválaszáról is lemondva, igazodás a kérdésnélküli, magabiztos, kiegyezéses Magyarország konzervatív, merev szellemiségéhez. Ezt éppen a „világ birtokbavételére" tett kísérletek hiánya teszi lehetővé. A társadalmi konszenzus megváltozása megfosztja ezeket a közhelyverseket időleges pozitív szerepüktől a közízlés kimunkálásában, ezáltal alacsony színvonalon őzött mesterember-munkává válnak.

Kolta Magdolna

KÖRKÉP

Kultúra és társadalmi fejlődés

Közvéleményünk számára szinte közhely ma már, hogy a jelen és jövő társadalmi-gazdasági fejlődése szoros összefüggést mutat a kulturális fejlődéssel. Az intenzív fejlődési szakasz kibontakozásával párhuzamosan a további előrehaladásunk legfőbb hajtóereje csak a műveltebb, tevékenységét magasabb szintű munkakultúra alapján végző ember lehet. Két fontos tanulmánykötet jelent meg a közelmúltban, melyek e célok megvalósításának feltételrendszerét tekintik át: *Műveltségkép az ezredfordulón* és *Az ezredforduló iskolája.*

A Magyar Tudományos Akadémia a jövőnkért érzett felelőssége alapján, szervezőjévé vált annak a széles körű kutatómunkának, mely feltárta az ezredforduló időszakának várható műveltségigényét, kidolgozta azt a műveltségképet, melyet a jövő oktatási rendszerének, az oktatás tartalmának meg kell valósítania. Alapelvként szögezte le: *„Az iskolai és általában mindenfajta nevelés társadalomátalakító hatása a fejlett szocializmus építésének idején minden korábbi korszakhoz képest ugrásszerűen megnő. Az iskola és társadalom viszonyában változatlanul fennáll ugyan az utóbbi meghatározó szerepe, de az iskola visszahatása a társadalomra egyre erőteljesebb és mind szélesebb körű".* Az MTA elnöksége közoktatási bizottsága által kidolgozott műveltségkép alapját a korszerű, szilárd általános műveltség képezi. Csak ebben a korszerű, általános műveltségben gyökerező politikai műveltség jelenthet igazi orientációs képességet, és csak az erre épülő szakműveltség adhat tovább építhető szakképzettséget. Azok a fontos, hosszú távra szóló és manapság oly sokat hangoztatott célkitűzések, mint hatékonyság, termékszerkezet-átalakítás, rugalmas alkalmazkodás, innováció, minőség stb. csak olyan mértékben valósíthatók meg, amilyen mértékben rendelkezésünkre állnak azok az emberek, akik felkészültségük, műveltségük, az új iránti érzékenységük, kezdeményezőkészségük alapján hordozói lehetnek ezeknek a folyamatoknak. E folyamatok kiteljesítői pedig a ma és a holnap iskoláiban ülnek, most és a közeljövőben szerzik meg azt a műveltséget, azokat az ismereteket, amelyek alapján az ezredforduló és az azt követő időszak munkásai, értelmiségei lesznek.

A tanulmánykötet két állásfoglalást tartalmaz (a távlati műveltség tartalmáról, és az iskola nevelő tevékenységének fejlesztéséről), továbbá hét tanulmányt. Mind az állásfoglalások, mind a tanulmányok mondanivalójukat rendkívüli tömörséggel és precízséggel fogalmazzák meg, tehát rövidített összefoglalásuk mindenképpen magában hordozza a torzítás veszélyét. Ezért ezek ismertetése helyett inkább a változások irányaira való rámutatást érdemes megkísérelni; az emberi tényezők növekvő szerepe, a munkában a szellemi tevékenység fokozódó aránya, a merev, hierarchikus munkamegosztási, irányítási viszonyokat felváltó kooperatív formák és rendszerek megkövetelik és nélkülözhetetlenné teszik a nyelvi és kommunikációs nevelés fejlesztését. A hatékony munkakapcsolatok kialakítása, az önálló ismeretszerzés és -feldolgozás egyre nagyobb jelentősége, de még a szocialista demokrácia tartalmasabbá tétele sem képzelhető el enélkül; az informatika, számítástechnika térhódítása csak újszerű matematikai gondolkodásmód, problémamegoldó készség alapján bontakozhat ki; a társas kapcsolatok humanizálása és kulturáltabbá tétele, az önállóság és felelősség erősítése elképzelhetetlen a színvonalasabb erkölcsi, mentálhigiénés és esztétikai nevelés nélkül; általában erősödnie kell a problémaérzékenységnek a problémák feltárására és kezelésére való készségnek, a vitakultúrának.

Alapvető jellemzője az ezredforduló műveltségképének, hogy korunkban, amikor az ismeretek hihetetlen gyorsasággal bővülnek, amikor az információk tömkelege zúdul az emberre, akkor a helytállás, tájékozódóképesség biztosításának egyetlen lehetősége a szilárd alapműveltség. Ezen a korszerű általános műveltségen bontakozhat ki a specializáció, ez segít befogadni az újabb és újabb ismereteket, ez eredményezi a nyitott, megújulásra, továbbépítésre képes személyiséget.

A Magyar Tudományos Akadémia által kidolgozott korszerű, a jövő irányába nyitott műveltséget csak a jelenleginél rugalmasabb, hatékonyabb, nevelési, képzési rendszer, a megújuló iskolarendszer képes kialakítani. A jelenlegi iskolarendszerünk kritikai elemzését és továbbfejlesztésének kérdéseit ismerhetjük meg *Az ezredforduló iskolája* című tanulmánykötetből.

A kötet elsősorban pedagógusok, művelődési vezetők számára készült, de hasznos és értékes olvasmány minden kulturális kérdés iránt érdeklődő ember számára.

A tanulmányok nem csak megállapításaikkal, javaslataikkal kelthetik fel az érdeklődést, hanem a vizsgálati módszereikkel, elemzési munkájukkal, problémakezelésükkel is.

A kötet bevezető tanulmánya köznevelésünk fejlődését történeti és nemzetközi összehasonlításban vizsgálja. Összegzi a szocialista kulturális forradalom köznevelési eredményeit, megállapítja, hogy oktatási rendszerünk hatékonysága lényegében megfelel a többi közepesen fejlett ipari állam szintjének, majd jelzi a jelenlegi iskolarendszer feszültségeit, tartalékainak fokozatos kimerülését.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy az általuk vázolt fejlesztési irányok és stratégia a lehetséges variánsok egyike. Ezért ezek részletes ismerete inkább csak a szakmai közvélemény számára érdekes. Mint tudjuk, az elmúlt évek során igen sok tanulmány foglalkozott az iskolarendszerünk problémáival: Gazsó Ferenc, Ferge Zsuzsa, Pataki Ferenc írásaival a *Valóság*, a *Szociológia*, a *Társadalmi Szemle* című folyóiratokban találkozhattunk. Ez a tanulmánykötet is, valamint az egyre több e témakörrel foglalkozó cikk, rádió- és tv-műsor bizonyítja, hogy a társadalom érdeklődése nagymértékben megnövekedett a közoktatás iránt. A közérdeklődés miatt is érdemes kitérni a kötet néhány fontos megállapítására és tanulságára.

Társadalmi, gazdasági fejlődésünk és a köznevelés összefüggéseit elemezve a szerzők megállapítják, napjainkban alapvető az a kérdés, hogy a dolgozó népesség mai műveltségi szintje és a jövő fejlődéséhez szükséges műveltségi színvonal miként viszonyul egymáshoz. Vizsgálataik alapján jelzik, hogy a kettő közt teljes megfelelés csak gazdasági stagnálás esetén jöhetne létre. A meg nem felelés létrejöhet úgy, hogy a műveltségi szint magasabb, vagy úgy, hogy ez alacsonyabb, mint ami az adott időszakban a társadalmi, gazdasági fejlődés igénye. Megállapítják, ha a társadalmi, gazdasági fejlődés intenzív szakaszában a dolgozók műveltségi szintje alacsonyabb a szükségesnél, „ez a fejlődés egyre nagyobb gátjává válik. A tanadíjat az alacsonyabb szinten kihasznált, hamarabb tönkremenő gépek és a követelményeknél alacsonyabb színvonalú minőség formájában kell megfizetnünk". Az intenzív szakaszban, a világgazdasághoz való rugalmas alkalmazkodás parancsoló szükségszerűsége idején „tudástöbbletre" lenne szükség. Ezzel szemben — állapítják meg a szerzők — azzal kell számolnunk: *„népünk tudástömege, tudásszintje és képezhetősége szembeszökően alacsonyabb lesz az intenzív fejlődés kibontakozásának időszakában, mint ami az optimális fejlődéshez szükséges lenne".* Többek közt ez teszi elodázhatatlanná az új iskolarendszer kialakítását; ennek abból a tényből kell kiindulnia, hogy a köznevelés fejlődő rendszer, szervezet — tehát egy új iskolarendszer kialakítása nem egyszeri reformot, hanem folyamatos fejlesztést jelent. A fejlesztéshez elengedhetetlenül szükséges, hogy rendelkezzünk azzal a korszerű műveltségképpel, amelyet az MTA kidolgozott és amelyet az iskolának ki kell alakítania. Ez szükséges, de nem elégséges feltétel: mert minden fejlesztési terv kialakításákor figyelembe kell venni a meglevő feltételrendszert is. Csak akkor valósulhat meg sikeresen a korszerűsítés, ha ismerjük a tárgyi és személyi feltételek jelenlegi szintjét, teherbíróképességét, a tárgyi feltételek fejlesztésére fordítható anyagi erőket, a személyek (pedagógusok) megújulási képességét.

Mivel egy hatékonyabban működő, magasabb szintű képzettséget adó, a szocialista személyiségfejlesztés tartalmi, minőségi követelményeinek jobban megfelelő köznevelési rendszer kialakításához idő kell, s ezekre a személyiségjegyekre már ma is és a közeljövőben is egyre nagyobb az igény, ezért a szerzők a társadalmi, gazdasági igényeknek a kielégíthetőségét nem odázzák el egy-két évtizedre, hanem a jelenlegi keretek közt megoldható és megoldandó tennivalókra is utalnak: a köznevelés rendszerének integrálása már a jelenlegi intézményhálózattal is megindítható. *„Tantárgyblokkok és integrált tárgyak bevezetésével az általános műveltségi anyag kiépítése és befejezése a 16. életévig". „A középfokú oktatás felkészültségét a következő évtizedben az általános művelés és a szakmai képzés új arányainak kialakításával és újfajta egybeszervezésével lehetséges enyhíteni". „Távlatilag a szakképző szakasz részeként, megvalósításaként kezelhetők a különféle termelőhelyeken folyó képzések csakúgy, mint a szervezett közművelődési alkalmak".*

Végül néhány olyan tényező bemutatásával kívánom zárni a tanulmánykötet ismertetését, amelyek nagy valószínűséggel előreláthatók az ezredforduló iskolájával kapcsolatban: a jövőben a 3—18 éves korosztályok intézményes nevelésével számolhatunk (általánossá válik az óvoda és a középfokú oktatás is); az általános műveltség szerepe, jelentősége meghatározóvá válik; az egységes általános műveltségre épülhet a szakképzés, ill. a műveltségi specializáció, a felsőfokú tanulásra való felkészülés; az iskola oktató-nevelő intézményből — e funkciót továbbfejlesztve, megőrizve — művelődésszervező intézménnyé válik.

A közoktatás helyzete, fejlesztése tömegeket közvetlenül érintő és jövőnk alakulását egyre erőteljesebben befolyásoló tényező egyaránt. Az ezredforduló iskolamodelljének kimunkálása és az új iskolarendszer folyamatos bevezetése csak a társadalomnak a kibontakozást segítő figyelmével, értő közreműködésével valósítható meg. *(Akadémiai és Tankönyvkiadó.)*

Szalánczay György

Az 1970-es évtized a magyar történelemben

Az utóbbi években egyre gyakrabban lehet olvasni olyan tanulmányokat, amelyek a közelmúlt történelmének sajátosságaival foglalkoznak. Lassanként egyre megszokottabb jelenséggé válik, hogy az egyes tudományágak kutatói egy vagy két évtized távlatában kísérelik meg magyarázni napjaink társadalmi, gazdasági törvényszerűségeit. E tény mellett ezért sem lehet elmenni, mert alapját olyan probléma képezi, amelynek esetleges elmélyülésével kell szembenéznünk. A múlt eseményeinek értelmezésében ugyanis nem csupán a jelen igazolására és a kételyek feloldására tett kísérleteket kell látnunk, hanem a társadalmi-gazdasági szerkezetváltozások előzményeinek, vagy éppenséggel kevéssé tudatosult kiindulópontjainak megismerését is. Ezért több szempontból is figyelemre méltónak látszanak azok a vizsgálódások, amelyek a közelebbi-távolabbi jövőben várható változásokat a múlt és a jelen — sokszor egymással szembenálló — összefüggéseiben tárják fel. Legutóbb a Magyar Tudományos Akadémia három társadalomtudományi osztálya vállalkozott arra, hogy együttes ülésen vitassa meg a hetvenes évtized szerepét és helyét a magyar történelemben. Mivel az elmúlt évtizednek nem egy feltáratlan jellemzője áll még mindig a közérdeklődés homlokterében, mindenképp örülnünk kell annak, hogy a Kossuth Könyvkiadó a fenti címmel rendezett vitaülés anyagát szinte teljes terjedelmében megjelentette. Maga a kezdeményezés annál is inkább elismerésre méltó, mert az akadémiai vitában az adott tudományág és szakterület legjelesebb képviselői vettek részt. Így például *Berend T. Iván* gazdaságtörténész, *Bognár József* közgazdász, *Kulcsár Kálmán* szociológus, *Német Lajos* művészettörténész.

Míg a kötet első részében azokkal az előadásokkal ismerkedhettünk meg, amelyek a strukturális váltás legjellemzőbb társadalmi-gazdasági összetevőit, előzményeit és ellentmondásait tárgyalják, a második részben — az említett szerzők tanulmányainál kevésbé komplex módon — a hetvenes évek ideológiai, nyelvi és művészeti jellegzetességeinek kialakulását és hatástörténeti elemzését követhetjük nyomon. Berend T. Iván és Bognár József tanulmányait olvasva világosodhat meg az olvasó számára az a tény, hogy a magyarországi gazdaságpolitikában a hatvanas évek második felében bontakozott ki a mindmáig érezhető korszakváltás. Az új alapelvek döntően abból a felismerésből fakadtak, hogy a további fejlődés — a munkaerő-tartalékok kimerülésével — lényegében csak a termelékenység fokozása révén érhető el, ez viszont feltétlenül megköveteli a gazdasági szempontok fokozatos érvényesítését. Ezért is kapott nagyobb súlyt az árugazdálkodás sajátosságainak figyelembevétele, s ezzel egyszersmind megindult egy viszonylagos gazdasági és társadalmi decentralizálás. A világgazdaságba és a világpiaci mozgásokba való bekapcsolódás következtében a külkereskedelem jelentősége éppúgy megnövekedett, mint a mezőgazdasági és a fogyasztási struktúra aránytalanságainak felszámolása, illetve mérséklése. A hetvenes évtizedben továbbfejlődött viszonyok között értékként, társadalmi feladatként egyre inkább az egyéni önállóság, döntési képesség és kezdeményezőkészség kialakítása jelent meg. Mindezek hatására pedig létrejött a gazdasági tevékenységek olyan formája, amely kezdte kimunkálni a munkafegyelem, a teljesítőképesség tulajdonságát, ezáltal az egyén gazdasági szemléletét, az előrelátó tervezés igényét és képességét. Csakhogy ez a kimunkálódás — mint az említett tanulmányokból kitűnik —, nemegyszer számos elméleti buktató és útvesztés árán ment végbe. Noha például a munkaintenzitás növekedését az új jövedelempolitika elősegítette — éppen az anyagi ösztönzés jelentőségének felismerésével —, az életszínvonal egyenletes emelkedésében mégis számottevő aránytalanságok vehetők észre. Hiába szélesedtek a személyes alternatívák és egyéni mozgáslehetőségek, az egyes rétegek közötti gazdasági, társadalmi és kulturális aránytalanságokat mégsem sikerült felszámolni.

Mivel az anyagi-gazdasági fejlődés szorgalmazása mellett az emberi-közösségi értékek gyarapodását korántsem sikerült felgyorsítani, ha nem is egyik napról a másikra, de a hetvenes évtized távlatában az emberi-közösségi kiterjedés konkrét programjainak visszaszorulása mindenképp észrevehető. A szocialista premisszák és az egyelőre még inkább csak nyomokban tapasztalható kezdeményezések, törekvések alapján is számolni kell azzal, hogy a gazdasági szemlélet bázisán az „áru-e a kultúra?" kérdése látványosan helyet kér magának. A képlet azonban távolról sem olyan egyszerű (s ezt éppen Hermann István és Németh Lajos tanulmányai erősítik meg), hogy akár a művészetben, akár a mindennapi életben valamely kezdeményezést egyértelműen csak az áru világához, vagy csak a kultúra világához kapcsolódónak lehessen tekinteni. Hiszen éppen a szocializmus átmeneti formáció jellegéből, továbbá — a világgazdasági összefüggések mellett — a létező szocialista társadalom elmaradott gazdasági alapról induló fejlődéséből következik, hogy az egyes egyén — a valódi közösségi értékek hiányában — jórészt a jövedelemszerzést célzó munkatevékenységet helyezi előtérbe. S ha ez a prioritás mégannyira nyilvánvalóvá vált is, s amit gyakorta kárhoztatunk, semmiképpen sem szabad elfelejtenünk, hogy az átfogó szociális, valamint kulturális változtatások csak a rendelkezésre álló kapacitások egészének birtokában lehetségesek.

Míg a gazdasági-társadalmi korszakváltás jelei egyértelműen érezhetők a hetvenes évtizedben, addig az értékváltás — legalábbis az elemzett összefüggések alapján — egyáltalán nem következett be. A hetvenes évtized gazdasági fellendülésének ugyan óriási felszabadító hatása volt azokra a rétegekre, melyek változtatni akartak lakásviszonyaikon, életkörülményeiken (mind többen törekedtek a szükségesnek tartott és most elérhető közelségbe került javak — gépkocsi, nyaraló stb. — megszerzésére), de ez a hatás — a tárgyi kultúra bizonyos elemeinek megszerzésén túl — mégsem teremtette meg a szocialista értékszemléletet. A szocialista értékszemlélet hiányának kísérőjelensége egy — különösen a hetvenes években felerősödő — elbizonytalanodási, irányvesztési tendencia, amelynek számos tünetével lehet találkozni. Ilyen szimptómának tartható az a nemritkán tapasztalható „befelé fordulás", amelynek most nem a magánéletben megjelenő válfajáról van szó, hanem arról a gyakorta előforduló jelenségről, amellyel elsősorban a művészetben találkozunk. Mind a képzőművészetben, mind a zeneművészetben észrevehető a pluralisztikus kísérletek álarcában jelentkező irányvesztés (lásd Németh Lajos, illetve Ujfalussy József tanulmányát). Az eredményesen orientáló értékmodellek hiánya abban is megmutatkozik, hogy különösen a hetvenes évek második felében többen korábbi, akkor bevált, de ma már anakronisztikus értékrend iránt éreznek nosztalgiát. Ez nyilvánul meg történelmünk, kultúránk előzményeinek bizonyos felértékelésében is, vagy ahogyan Pataki Ferenc írja, az identitáskeresés (a társadalmi és egyéni azonosságtudat) megannyi formájában. Mint ahogy ez a „felértékelés" vehető észre az olyan művészeti alkotások értékének dicséretében is, amelyek a spontaneitás, vagy az irracionalitás nevében utasítják vissza a valóság, a társadalmi gyakorlat intellektuális ábrázolását.

A hetvenes évtized társadalmi, történelmi és művészeti jellegzetességeivel foglalkozó tanulmányokat olvasva amennyire kétségtelenné vált, hogy egyazon problematikát különböző aspektusaiban, vagy egyazon aspektusában is eltérő eredménnyel lehet kutatni, éppoly kétségtelenné vált az is, hogy a különböző kutatások eredményét nem lehet végső tényeknek tekinteni, hanem a további elméleti megfontolás tárgyává kell tennünk. Szokás persze azt állítani, hogy a történész — hasonlóképpen a történelmet vizsgáló közgazdászhoz és szociológushoz — csak akkor képes feltárni a társadalmi jelenségek valóságos fejlődési folyamatát, ha kellő távlat áll rendelkezésére. Nemritkán még az a nézet is megfogalmazódik, hogy a jelenben ható tényezőket azért nem érdemes vizsgálat alá vetni, mert a kutatói „elfogultságot" egyszerűen nem lehet kiküszöbölni. *Az 1970-es évtized a magyar történelemben* című kötet minden szempontból eloszlatja ezt a kételyt. Nemcsak azért, mert az eltérő megközelítési módokból származó eredmények hasonló végkövetkeztetések kimondását érzékeltetik, hanem sokkal inkább azért, mert — mint ahogy az egyik előadásban is idézett Hauser Arnold írja — „az a pont, amelyről a történelmet szemléljük, korántsem történelmen kívüli; a múlt szemlélete magának a történelemnek a produktuma". *(Kossuth Könyvkiadó, 1980.)*

Kerékgyártó T. István

Kunszabó Ferenc:

Makacs maradandóság

Tíz év tizennyolc írásának gyűjteménye ez a kötet. Jogos és hasznos visszapillantás egy pályaszakaszra, afféle önértékelés. „Még nincs baj, még semmi nincs veszve, de már latolgatni kezdi, vajon mennyi időt herdált el eddig. S ha néha emiatt elkomorodik, vigasztalhatja magát, hogy talán még van ideje jóvátenni a tékozlást" — írja az előszóban önmagáról. Az olvasó azonban szeretné tárgyilagosan megítélni ezt a válogatást, nem ejtve szót Kunszabó ugyanezen időszakban megjelent jelentős munkáiról. Ezek a sorok viszont a tárgyilagos véleménymondást nehezítik: eleve nem találhat semmi nem tetszőt ebben a kötetben, ha nem akarja — mint ahogy természetesen nem akarja —, hogy esetleges fenntartásaiból egyenesen egy emberi élet tíz évének elherdálása, eltékozlása következzék. Ha Kunszabó hisz abban, hogy olyat csinál, amire ma szükség van, akkor a kérdést nem így kellene feltennie. Az viszont megválaszolandó kérdés maradhat, hogy milyen a kötetbe gyűjtött írások szociológiai pontossága és mélysége, az emberi sorsok megrajzolásának hitelessége.

Kunszabó figyelmét elsősorban a mezőgazdasági termelés problémái, agrárpolitikai kérdések, falusi közösségek gondjai vonzzák.

A címadó *Makacs maradandóság* olyan összefoglaló írás a „maszekságról", hogy tudományos dolgozathoz illő súllyal vehetnék figyelembe a döntésekben illetékes szervek.

Speciálisabb, konkrét termelési kérdésekkel is több írás foglalkozik: kutatás a paradicsom szárazanyag-tartalma ügyében, retektermesztés, huzavona a málnatelepítés körül, új gabonafaj kikísérletezéséről. De hiába érezhető Kunszabó odaadó figyelme, ahol nem találta meg ezekben a témákban a szociológiailag exponálható mozzanatokat, azokat nem kötetbe gyűjtendőnek érzi az olvasó. Az emberi sorsokra, életutakra figyelő portrék,

riportok között — a tsz-elnöktől a szocialista brigád vezetőjéig — a *Sem harag, sem félelem* és a *Torokrekedésig* hőseinek monológjai a legizgalmasabbak. (Lehetséges azonban, hogy csak a magamfajta ifjabb olvasót ragadja és döbbenti meg az, ahogyan és amilyenné alakította az elmúlt 50—70 év történelme a napi történések szintjén az emberi sorsokat.)

A *Kaláka* című riport ÉS-beli megjelenése után alaposan megmozgatta a közvéleményt. Azóta is visszaköszön az egyetlen házépítés kapcsán megjelenített társadalmi jelenség, például másodlagos elosztásnak nevezve. Ezen a téren már olyan társadalmi önismerettel rendelkezünk, hogy lassan nincs mit mondani róla. Nem csökkenti Kunszabó írásának értékét, ha a „kalákás" emberek élete más aspektusból vet fel újabb kérdéseket (pl. Lugossy *Köszönöm, megvagyunk*, vagy Berkovits *Lakihegyiek* című filmjének nézőpontjából.)

Tanyapolitikáról, kis községek összevonásáról, iskolák körzetesítéséről több szociográfiájában beszél és beszéltet Kunszabó. Az *Érte-vele* című írás visszafogott indulattal (pontokba szedett érvekkel) szól a tanyakérdéssel kapcsolatos sztereotípiákról minden külső segítség, szubjektív hang nélkül (nem véletlen, hogy nem riport formájában) bizonyítva Kunszabó valóságismeretét, oknyomozó szociográfusi képességét. Viszont az egész témakör nem fűződik egy közös szálra, nem láttatja a különböző kis községek sorsában rejlő hasonlóságokat, összefüggéseket. Pedig a tanyák, tanyai iskolák, háztáji gazdaságok, kis falvak mai gondjait ugyanazon infrastruktúra, illetve annak ellentmondásai váltják ki. Az a gazdaságpolitikai szemlélet, amelyben a kommunális ellátás juttatásként — mint nem kifizetődő beruházás — kerül, vagy nem kerül vissza az elvont javakból, s amely nem számol a látensen létező, és hosszú távon jól hasznosítható gazdasági-társadalmi törekvésekkel.

Kunszabó a makacs, küzdő embereket szereti. Sőt, a küzdést magát igenli. Attól függetlenül, hogy az heroikus harc, vagy mindennapi küszködés. Talán emiatt fordulhat elő, hogy egy-egy szituációja közhelyszerű; ugyanis minden ember dolgozik, próbálkozik, hol sikerrel, hol kudarccal. Kunszabó azonban nagy együttérzéssel hallgatja erről hőseit, olykor indokolatlanul hosszú monológokat rögzít (pedig riporteri be nem avatkozása lehetőséget ad a beszélőknek küzdelmes életük fordulatait mesélve az utólagos átértékelésre). Ahol nem elégszik meg a tények erejével, vagy nem bízik még az olvasó teljes együttérzésében — a meganyi küzdelem ellenére —, ott közbeszól, kommentál úgy, hogy érzelmileg emeli meg hőseit. (Az, hogy a *Sem harag, sem félelem* tényszerű és keserű nagy monológja után ilyen lírai hangnemben zárja a portrét: „... én ő vagyok már, ő meg belém költözött" — csak szépírói melléfogás lehet.)

A *Megszállott ember* többszörösen kitüntetett brigádvezetője valóban minden elismerést megérdemel, mert megfeszített, túlfeszített munkával egy szintén többszörösen kitüntetett szocialista brigádot teremt. Éljen a küzdeni akarás, jöhetne a katarzis, ám — szinte véletlenszerűen — az írás utolsó oldalán derül ki, hogy brigádvezetőnk legfrissebb kitüntetésével szanatóriumi — két évvel ezelőtti kórházi — kezelésre szorult. Életének ezen mozzanatai azonban nem férnek be Kunszabó optikájába. Ezért oly egyszerű az írás utolsó sorában feltett kérdése is: „...valóban nem lesz képes csökkenteni a sebességet ez a megszállott ember?" Pedig az olvasót már jobban izgatja, hogy vajon miért csak így, ilyen áron lehet... stb.

A Szokatlan történet helyszíne egy tsz, témája egy vezetőknek már kiosztott, de a felsőbb szervek által visszafizetésre ítélt prémium körüli vita. Szigorúan koppannak a tények, hivatalos levélrészletek, szavazási eredmények, kölcsönös kézmosások, felsőbb szervek packázásai, intrikák. Legfájóbb mégis, ahogyan több száz emberből módszeresen irtogatják — értelmetlen szavaztatásokkal — a demokratikus eljárásokkal szemben még létező hitüket és reményüket. „Különben mindegy hogy szavaznak, a prémiumot mindenképpen vissza kell fizetni" — mondja egy járási vezető nyilvánosság előtt. „Minden komédiában ...van valami szomorú elem. Itt, szerintem, az a szívszorító, hogy e kijelentés után senki sem érdeklődte meg, mi is lenne hát akkor ennek a bohózatnak a célja, értelme?" Az olvasónak az értelme lázadó felháborodottabb annál, hogy csak szívszorítónak találja a történéseket. A kudarcot vallott, küzdelemben elbukott háromdiplomás, ma már zsákoló elnökhelyettestől Kunszabó evidens megoldásként fogadja — anélkül, hogy az olvasót meggyőzné hitelességéről — a következő kijelentést: „...de amikor egyszer sajnos begorombultam, azóta odaengednek a munka vastagához is. Én még soha nem dolgoztam ilyen baráti, annyi erőt adó közösségben, mint most." Kunszabó az elnökhelyettest már a veszteségrovatba írta, érdektelen, mert elégedett és nem küzd, több száz emberrel — akiknek bizonyára sok lehetőségük nem volt az áldemokratizmus ellen harcolni — nem azonosulhat, így az utolsó sorok most nem patetikusak, hanem súlytalanná téve az előző oldalak döbbenetes történéseit — könnyedén ironikusak: „...az emberek tudomásul vették, hogy hiába emelik fel a kezüket — és fölemelték."

Ebben viszont van valami a népmesék naiv hősiességéből: „...-no de oda se neki: ez is része szokott lenni a komédiának." A *Megszállott ember* és a *Szokatlan történet* előbb felhasznált idézeteiből csak annyi következik, hogy az exponált probléma más, illetve más is lehetne, vagy másképpen is súlyozható lehetne, mint nála.

Kunszabó legjobb írásaiban problémacentrikus. Emberséges és elkötelezett maradhatna a szerző akkor is, ha nehezebben engedne a közvetlen, saját élmények sodró erejének legalább akkor, amikor ezt az élményt az olvasónak közvetíteni maradéktalanul nem képes. Ha alkalmanként szigorúbb lenne, mind hősei, mind a káros társadalmi jelenségek megítélésében. Ez utóbbihoz az kellene — s anélkül, hogy túl elvonttá, tudományoskodóvá válna —, hogy a szociológiai igényesség és pontosság érdekében „távolabbról" (is) figyelje a jelenségeket, bennük a hozzá közel álló embereket, sajátjává vált problémáikat. Tett már le ilyen köteteket az olvasók asztalára.

Adamik Mária

Berkovits György:

Terepszemle

Berkovits György eltökélten építkezik: a *Világváros határában* címet viselő kitűnő könyvében a főváros körüli agglomerációról írt — a *Magyarország felfedezése* sorozat néhány más darabjától eltérően — valóban felfedezésértékű, mozgósító erejű szociográfiát. A *Lugossy István*nal készített dokumentumfilmjében *(Lakihegyiek)* ugyancsak ezt a világot vizsgálja, a lét alatt élőket, a szegényeket faggatja szomorú életükről, egyszerű vágyaikról, verbális és vizuális tényekkel vágja mellbe a nézőt, aki eddig az össznépi jóllakottság mitoszának hívőjeként csak mint egzotikus furcsaságot szemlélte a sufnilakókat, a társadalom peremére szorult embereket. Akik mellett egyébként Berkovits elkötelezte magát, tehetségét is felemelkedésük szolgálatában állította, dokumentális és szociális elkötelezettségű tényföltáró munkája e réteg helyzetének a javítását sürgeti. Új könyvében is.

A *Terepszemle* sok szereplője mintha egyenesen a *Világváros határában* lapjairól lepett volna át ebbe a könyvbe, s már ebben a tizenöt írást tartalmazó gyűjteményben panaszkodnának tovább, és a segítség reményében sorolják bajaikat. Ebben a világban ismeretlen fogalom az infrastruktúra, az egészséges életmód, a mobilitás... Itt nehezen, mostoha körülmények között élnek, küszködnek, még a fiataloktól is ilyeneket hallani: „Néha még vasárnap se főztem húst. Hét éve nem voltam moziban, és szórakozóhelyen." Itt munkásszállásokon és szűkös albéreletekben kallódnak a faluról jött vagy szökött, s a fővárosban csak nehéz, egészségtelen munkát talált lányok *(Fonógyári nők)*; itt szűkös nyugdíjból tengődnek az öregek *(Özv. Horváthné)*; innen csak a szegénység szívszorító üzeneteit tudja hozni az író *(Lakáséletrajzok)*.

Berkovits hősei küzdenek, hadakoznak, fogcsikorgatva erőlködnek a méltóbb élet, a jobb lakás, a cigánytelepről való kitörés érdekében *(Csendes Jóska)*. Ezek a hősök azonban vereséget szenvednek, mert „nem állt melléjük senki, ezért fásultan belenyugodtak sorsukba. Irigyelhetik a mesék hőseit, akik mindig győznek, mert tudják, kikkel állnak szemben és van fegyverük. A valóság hőseinek sokszor ismeretlen erőkkel kell megküzdeniük, fegyvertelenül" *(Befejezetlen házak)*. A *Terepszemle* hősei csakugyan fegyvertelenek a bürokratikus közönnyel, a körmönfont rendeletekkel, a mundér becsületét mindenek fölé helyező és védelmező szervezetekkel szemben. Kiszolgáltatottak, velük még packázni is lehet, s ha mégsem nyugszanak bele mostoha sorsukba és vállalják a szélmalomharcot, küzdelmük végeredménye nem kétséges: „G. Józsefné vidám, sok beszédű asszony volt régen. Megváltozott: álmában kiáltozik, felriad, bevesz két nyugtatót. Magas lett a vérnyomása, indulatait nehezen tudja fékezni. Néha erős szívdobogást kap és elájul.. Keze remeg. Hangosan kiabálva beszél, mintha mindenki süket lenne". Persze akad olyan ember is, aki kifogyhatatlan leleményességgel seftel, ügyeskedik, gyanús ügyletekbe bonyolódik, igazi „a jég hátán is megél"- típus, aki azt vallja: „Amikor negyvennyolc júniusában be kellett zárni a boltot, akkor azt mondtam, hogy nem leszek többet szegény ember, mert azt nagyon megutáltam." *(„Dezsőkém")*

A *Terepszemle* népes tablóján jószerével csak egyetlen hős van, aki győztes marad a porondon, egy fiatal szakmunkás, Kulcsár Gábor személyében, aki két írásnak is hőse *(Kiválasztás; Gábor)*. Bár egy tesztvizsgálat eredménye szerint nem éppen zseni ez a fiatalember, mégis lakáshoz jut, érettségi nélkül felveszik az egyetemre, és termeszetesen szép jövő előtt áll. Korunk hőse ő, akinél ugyan tagadhatatlanul vannak jobbak, okosabbak, rendesebbek a munkapadok mellett, mégsem azokat választották ki az egyetemre, a följebb kerülésre, talán mert nem elég jópofák, nem elég vagányok, nem eléggé mozgalmárok, nem elég törtetők, talpnyalók, egyszerűen csak melósok, akiknek meglehetősen mostohák a körülményeik, s akik azt hiszik, ezeket a rossz körülményeket csupán tisztességes munkájukkal is meg tudják javítani.

A hetvenes években tartott terepszemle során Berkovits György fontos dolgokat vett és vétetett észre: a szegénységet, a szűkölködőket, akikkel szolidáris az író. Tyúkperekben és részletkérdésekben harciaskodó, keménykedő szociográfiák után jólesett olvasni a *Terepszemlé*ben az elfogulatlanul szigorú tekintettel fölmért ilyen magyar valóságról is. Berkovits makacs oknyomozása, kíméletlen igazmondása rendkívül vonzó: ő nem sikeres, mutatós művet akar létrehozni, hanem használni akar, segíteni az elesetteknek a méltó életért folytatott küzdelmükben. Így válik tetté a szó, s ez csak úgy lehetséges, ha az elkötelezett író vigyázó szemét a megismerni-felfedeztetni kívánt valóságra függeszti.

Körmendi Lajos

Feledy Gyula kiállításán

Talán még a tagolt beszédnél is ősibb az a jel, amit az ember faággal húzott a porba: minden rajz elődje. A kisgyermek is így kezdi, bár ma már a civilizáció jóvoltából persze színes ceruzák kényeztetésében. De a gesztus az eredeti: nyomot húzni s hagyni, élvezni öntudatlanul is a maradandó jel teremtését. Pszichológusok bonyolult vizsgálatokkal mutatták ki, hogy a gyermek rajzolási kedve, olykor egyenest éhsége, a lelkünk legmélyén, még a homo faber előtti rétegekben megülő játékösztönből fakad. S ennek kiegészítője az a gyönyörűség, amivel az elkészült nyomokban, jelekben a kisgyerek elgyönyörködik: a pszichológus önjutalmazó (self-rewarding) ösztönnek nevezte el.

Köztudott és sokat panaszolt tény: a kamaszkorra legkésőbb eltűnik ez a boldog és öntudatlan rajzolási kedv. A magyarázat szerint ez egyfajta civilizációs környezeti ártalom következménye: a rajzzal szemben a társadalom fejlettségének képviselői szigorú követelményeket támasztanak. Hasonlítson, feleljen meg normáknak, előírásoknak, arány- és távlatkódoknak, szabályoknak. Ezt azonban csak fáradságos tanulással lehet elérni: itt torpan meg a serdülők többsége. Az a néhány, aki erre a fokra eljut, lehet hivatásos rajzoló: mint az építész, s minden mérnök és technikus. Mert a rajz mindmáig egyik legfontosabb közlésmódunk a tudományban és a technikában is.

S az a nagyon kevés, aki ezen is túl akar lépni, ha tud is, lesz a művész. Mert a rajz művésze csak abban különbözik a jó hivatásos rajzolótól, hogy mindent tud, csak egyet nem: megfeledkezni a gyermekkorából benne rekedt játékösztönről és önjutalmazó ösztönről. Kicsiben végigcsinálja az emberiség rajzkultúrájának több évezredes történelmét: a barlangfalra karcolt vagy anyagröggel húzott és hitelesen, végül is csak az ösztönökből értelmezhető rajzoktól egészen a reneszánsz komoly rajzáig s azon is túl; egészen addig, amíg korunkra a rajz újra elnyeri a modern művészetben beteljesülő szabadságát. Idestova másfél évszázada tart a rajz újbóli felszabadulása, a tudománynak fittyet hányó s az értelmek kifejezésében kiteljesedő művészi magatartás fokozatos elismertetése. Ma a művészé a jog, hogy mindent csináljon a rajzzal — ha meg tudja csinálni.

Feledy Gyula igazi rajzoló. Nemcsak azért, mert lapjait nézegetve önkéntelenül is arra gondol az ember, hogy vonalaiban és foltjaiban, faktúráiban és kombinációiban ott rejlik ennek az egész rajzi kultúrának minden fontos eleme, úgy ahogy megélte és megszenvedte minden fázisát a maga sorsában, a sajószentpéteri bányászgyerek firkálásától a népi kollégista főiskolás szíszifuszi munkáján át egészen a külföldön tanuló és világot látó művészjelölt mohó, felfedező, kalandjáig. Hanem azért is, mert az igazi rajzművészek fajtájából való — s nekem ezért igazán kedves. Megmagyarázom: vannak nagy rajzművészek, akik számomra érthetetlen önkorlátozással szűkítik le világukat, például csak embert és lovat rajzolnak. Ezektől én mindig idegenkedtem kissé. Számomra a rajz mesterei közül azok a legkedvesebbek, akik mindent lerajzolnak, mint Katsushika Hokusai vagy Paul Klee. Ahogy az öreg japán magát nevezte: a rajz bolondja. S ezek közé a mohó, világot faló rajzművészek közé tartozik Feledy Gyula is, aki a tájat is, de a Bartók-muzsika tragikus érzelmi viharait is rajzban mondja el. S eljátszik egy motívummal, végig a skálán az önfeledten és hűségesen ábrázoló rajztól egészen az önkifejező, vallomásos vagy épp nagyon is tudatos vonal- s foltkombinációból épült kompozícióig. S rajzaiban mindig együtt van a művész erőfeszítése és a gyermek önjutalmazó és játékos gesztusa. Hiszem, hogy önökben is ez fog rajzai láttán rezonálni.

Miklós Pál

(Elhangzott a kiállítás megnyitóján Salgótarjánban, 1981. június 13-án)

Csohány Kálmán kiállításán

Pár éve csupán, hogy Pásztón egy kiállításmegnyitó után Solymár Pistával elkísértek egy darabon, s egy nagy öblű kongót (itteni nyelven: kolompot) adtam Kálmánnak ajándékba — jelképesen, az Elölmenőnek, gondoltam —, s azóta mindketten elmentek...

Most itt, mint amikor a számadó juhász drankába tereli a nyájat, s hazajöve a hegyről, számadásra készen leszámolja, mondván, „itt a kész leltár", itt van a művekben számadása, felelőssége, s kiviláglik a csúcs. Csohány Kálmáné, a kétszeres Munkácsy-díjasé, több hazai és nemzetközi díj tulajdonosáé, a Magyar Népköztársaság érdemes művészéé, akinek nincs egyetlen tévedése, aki szeplőtelenül érkezett haza, ide, ahol mindig mindenki hazavárta — a Palócföldre. Hát íme itt van, véglegesen hazaérkezett!

A szocializmus humánumtartalmából talán egyetlen művész sem mondott ki többet nála, senki nem igazolta tisztábban a „fényes szelek" küldetését, mint ő. Igazolja itt a művekben a rend, amiben azért kellett, sokszor verejtékes ingben, vissza-visszamennie, mert mindig a Messziről kellett Mához igazítania sok aktualitást. A pásztói emberek groteszk, elnyomorított hátú igazát is, azért, hogy a mának nagyobb igaza legyen, hogy tükörképpé és felkiáltójellé válhassanak a ringó búzatáblá, a vészfeketén keringő varjúcsapat, a sokszor bezárt kapuk, a Dózsa György-i figurák, kiszáradt fűzek, előre megkoszorúzott kopjafák.

Küldetéstudata most bomlik ki igazán, amikor a paraszti világ küldötteinek szószólón robosztus ereje, pogány ikonokat idéző, sámánisztikus alázata és tápláló indulata ott villámlik a vonalak feszültségében, megépítve ebből a csak rá visszahivatkozó várat. Felrakta művészete fundamentumát tiszta emberségtéglákból, meghatározva a magyar grafikának egy iskolát teremtő, jellemző vonulatát, a népi világból eredeztetettet, a csak rajzzal elmondhatót, a szinte megfoghatatlant, az emberi lélek makulátlan természetességét. Mintha az ősök vezetnék a kezét a nagy belső törvényhez... akár a népdalban...

Soha nem komolytalan ötletek! Erre nem volt ideje, mint aki tudja, nem méltó hozzá: neki más dolga van a világban! Nem számolhat a divatokkal, a máshová kacsingatókkal; tudatosan vállalja az értők közegét, a népet.

A kovász szerepét töltötte be honi művészetünkben. Úgy volt új és úgy modern, hogy a mának meritett, adott emberi példát. Olyan úton haladt, ahol csillagok kísérik a népdalt éneklőt, a széles csapáson pásztorbottal járót. Mert püspökként járt népi ügyünkben e felkent prófétája a művészetnek, mestere a kevés vonallal is nagy születésnek — ez értelmet és érzelmet indító egyszerre!

Mint a pásztói hegyoldalon szóló tilinkó — túlhangzott határainkon, s túlhangzik legegyszerűbb hangszere: a rajz, a szűkbeszédű, a sokatmondóan tartalmas, egyszálmagát jelentő zenekar, fekete-fehérben is az összes színhangszereket magában hordva, megszólaltatva a népi-nemzeti felelősséget. S ebben mindvégig elkötelezetten állhatatos maradt.

Az élet is rendezi most a maga dolgát! Emel törvényt, megbékít soha okot nem adó nehezteléseket, eloszlat „mittudomén miért" haragokat... S milyen nehéz ez a szomorúság most nekem is, hiszen földije úgy vagyok, hogy idevetett véletlen sorsom, „mittudomén milyen" törvény szerint; rokona pedig úgy vagyok, hogy azokat éneklem meg én is, akiktől tisztán buzog a forrás, hogy sokan ihassunk belőle tenyérszámra.

Csohány Kálmán példa a nagy lelki udvartartásban is. Nagy szíve, mint kiterített virágos abrosz, tiszta asztalon. Az asztal fény-napudvaráról, nemzedékéből, Nagy László, Kormos István, Váci Mihály, Simon István, Sós Imre, s még sokan már elmentek. Csohány is velük tart immár, ő, aki a grafikát képviselte ennél az asztalnál az urbánus Kondor Béla mellett (együtt az urbánus és a népies, mert itt nincs és nem volt ellentét: milyen egészségesen tudták a dolgukat és tették a nemzeti értékteremtést, s adták az emberileg-művészileg legtöbbet tehetőt a felszabadulás utáni grafikában!!!) Tudatosan tette magánügyét közüggyé, tudta, hogy kikkel micsoda köze van: azaz olyan alkotói magatartás érhető itt tetten, ahol a felelősség nyilvánvaló.

Csohány Kálmánnál cél szerint szerveződött a teremtés. Azzal a hittel, hogy visszafelé is álmodhat az ember. Nem kellett kitalálnia sohsemvolt világokat, mert adott volt a televény példaként Pásztón, ahová az álmodozásokban vissza lehet térni, mitöbb, ebből művészeti-nemzeti programot is lehet kovácsolni, a forradalmi változás érdekében csillagot álmodni, hogy a nagy történelmi változás érdekeink szerinti folyamatán belül szóljon a harang!

A kép és a jelentés itt egybeesik, még akkor is ha kezdete egy folyamatnak, ha tudjuk is, az angyal karddal, a zárt ablak úgy szól hozzánk nekünk, hogy valósan figyelmeztet a tragédiára, ami balladásan is igaz: „megeshet", „bekövetkezhet". Össze nem tartozó dolgok is énekelhetők tehát, a dallam mégis összefog, a vonal rendbe teremt — s azáltal máris igaz viszonylat születik.

A folklór kincsei — a magasművészet megtermékenyítő májusi esője. Ha bánni tud vele, aki mestere, aki tudja, hogy nem a cicomával, nem a csecsés cifrasággal, hanem a tiszta renddel gazdálkodik, amiből megszülethetik a valódi. Mert köze van hozzá! (Hiszen hát a polgári avantgard is felhasználja, mi több, kérkedik vele szerte a világban, de a látni tudó igazolhatja, hogy az csak motívum és nem „ölelés virágporban!")

Csohány Kálmán viszonya a folklórhoz, a valósághoz: való, leélt és újrateremtett viszony, a valóságból eredeztetett; mondhatnám, természete volt, népi alaptermészete. S ez lett korszerű és modern, műveiben bizonyítva a mában is igaz. Szürrealista átírásai szabadon röptetik figuráit a levegőben, s itt úgy szedhető az égen kötényszámra a csillag, mint a virág a réten.

Hát itt vagy, Kálmán. Te mesebeli tarisznyás, Te „elölmenő"! A műtörténeti tudomány dolga, hogy igazán vegye számba a leltárt; mi köszönhetünk, s köszönjük, hogy szaporítottad a Mikszáth, Madách utáni sort, hogy általad is szaporább a palócföldi szívdobogás. S majd tudjuk, mi a teendőnk; jól sáfárkodni teremtett kincsecsiddel, melyekben a tiszta, csillagléptű alázaté és a kristálytiszta emberségé a szó — Juhász Ferenccel szólva: „Mi tudjuk: az ember dolga kiteljesülni a tisztaságban / És kegyetlennek lenni a fölmagasztalásban. / Nem sírva ökrendezni dögig-zabáltan, / s életért könyörögni a bomlásban, ön-árulásban. / Az ember dolga: hogy embernek lenni érdem, / hogy végső-bátor legyen az elrendeltetésben, / az elhullásban és fölemelkedésben és / nem hihetünk másban, csak a küldetésben."

S most menjenek csillagnézőbe, nézzék a műveket! S ha Pásztón járnak, a templom melletti sírnál köszöntsék virággal! „Ott csak a teste" — munkái a magyar kultúra fellegváraiban, beteljesedetten, mindig nagy szívvel visszaköszönnek. Éltetni őket nemzeti büszkeségünk és kötelességünk.

Czinke Ferenc
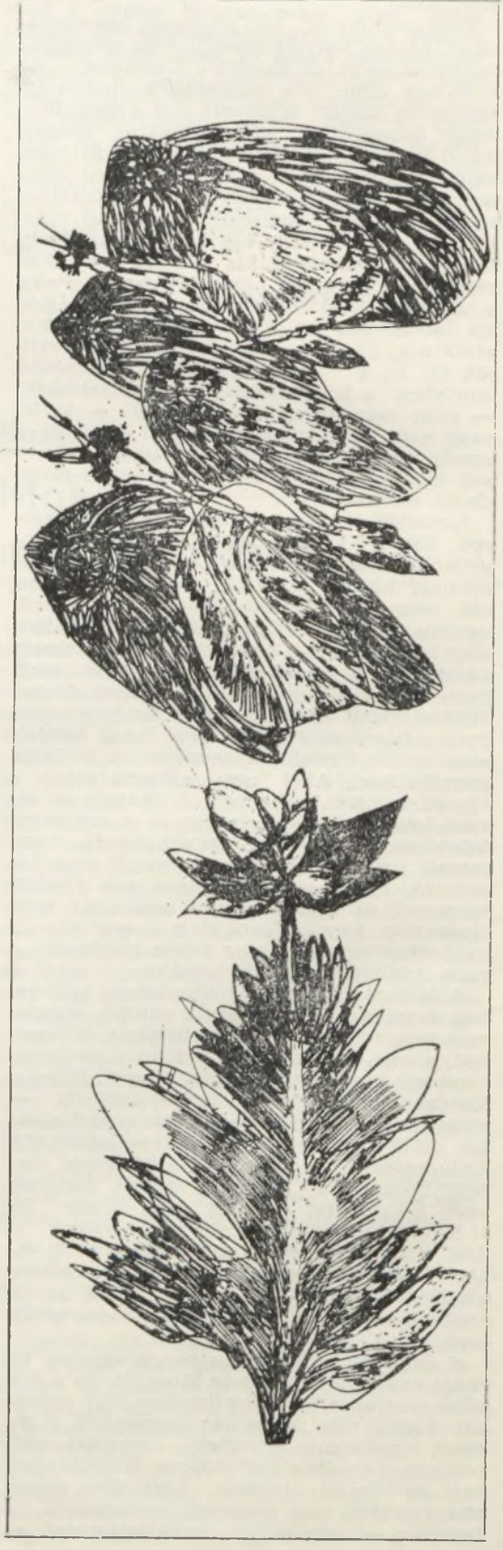
(Elhangzott Csohány Kálmán 1981. május 31-én Salgótarjánban rendezett kiállításán.)